

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Грудень 2020 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Цей випуск продовжує розкривати тематику впливу поточної кризи на банківський та небанківський сегменти фінансового сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і фінансовим установам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності 16 грудня 2020 року та рішенням Правління Національного банку України від 18 грудня 2020 року № 747-рш.

Зміст

Головне	4
Індекс фінансового стресу	6
Частина 1. Зовнішні умови та ризики	7
1.1. Тенденції зовнішнього середовища	7
Частина 2. Внутрішні умови та ризики	10
2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики	10
2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування	13
Вставка 1. Результати опитування з іпотечного кредитування	16
2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики	17
Частина 3. Умови та ризики банківського сектору	19
3.1. Карта ризиків банківського сектору	19
3.2. Ризик достатності капіталу	20
Вставка 2. Збитки від операційного ризику внаслідок пандемії COVID-19	23
Вставка 3. Зміна регуляторних вимог до капіталу банків	24
Вставка 4. Національний банк спонукає банки позбуватися непрофільних активів	25
3.3. Ризик споживчого кредитування	26
3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля	28
Вставка 5. Банки остаточно позбудуться старих непрацюючих кредитів	32
Вставка 6. Рушії кредитування малого бізнесу	33
Вставка 7. Вплив курсових коливань на експортерів	34
3.5. Ризик прибутковості	35
Вставка 8. Декомпозиція чистої процентної маржі банків	37
3.6. Ризик доларизації	38
3.7. Зміни регуляторного середовища	40
Частина 4. Умови та ризики небанківського сектору	42
4.1. Системні ризики небанківського фінансового сектору	42
Вставка 9. Небанківське кредитування населення під час коронакризи	45
Рекомендації	46
Абревіатури та скорочення	49

Головне

Фінансовий сектор успішно проходить коронакризу та належним чином виконує свої функції. Банки увійшли в період пандемії без помітних дисбалансів, достатньо капіталізованими та високоліквідними. Робота з очищення та підвищення стійкості банківської системи, проведена від 2015 року, дала беззаперечний позитивний результат. Уперше в історії під час кризи українські банки не стали фактором посилення економічної нестабільності. Навпаки, вони підтримували бізнес до цього часу та сприятимуть відновленню економічного зростання в майбутньому, надаючи кредити. З часу розгортання кризи більшість банків досить швидко переорієнтувалася на роботу онлайн. До певної міри відбулася структурна зміна у форматі роботи банківського сектору. Незважаючи на тимчасове скорочення кількості працюючих відділень, доступність банківських сервісів не знизилася.

Із квітня НБУ задіяв практично всі доступні для центрального банку інструменти, щоб сприяти подоланню кризи. Кроки НБУ були близькими до тих, що робили регулятори інших країн. Зокрема, щоб дати банкам більше простору для дій НБУ відтермінував упровадження буферів консервації капіталу та системної важливості. Таким чином, капітал понад мінімальний рівень банки можуть використовувати як для поглинання кредитних збитків, так і для нарощування кредитного портфеля. Також НБУ заохочував банки реструктуризувати кредити позичальникам, які зазнали тимчасових фінансових труднощів через пов'язані з пандемією обмеження. Водночас такі реструктуризації мають бути життєздатними – вони не повинні приховувати фундаментальні фінансові проблеми позичальників, які навряд чи вдасться подолати в наступні роки. Ці заходи дали змогу пом'якшити наслідки кризи на її піку.

У третьому кварталі економіка почала зростати завдяки високому внутрішньому попиту та сприятливій ситуації на ключових ринках українського експорту. На відміну від попередніх криз цього разу вдалося уникнути нестабільності валютного ринку, рівень резервів НБУ гарантує здатність центрального банку вчасно реагувати на можливі виклики в майбутньому. Традиційним ризиком для економіки та фіскальної сфери є повільний прогрес у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Без такої співпраці складно буде зберігати неперервний доступ до світових ринків боргового капіталу та залучати прямі іноземні інвестиції. Тож співпраця з міжнародними фінансовими організаціями має бути відновлена в повній мірі.

Реальний сектор також відновлюється від коронакризи. Хоча динаміка галузей нерівномірна, корпоративний сегмент в цілому виявся стійким. Якість корпоративних портфелів банків не погіршилась суттєво. Консервативні стандарти кредитування сприяли стійкості позичальників. Вчасні реструктуризації та мала частка кредитів вразливим галузям забезпечили рівне проходження кризи. Нове кредитування призупинялося лише на короткий період у другому кварталі. Проте з вересня фінансова система повною мірою відновила функцію фінансового посередництва та потроху нарощує кредитний портфель. Кредити підприємствам почали зростати. Найкращу динаміку демонструє кредитування малого бізнесу. Низькі ставки та помірні закредитованість корпоративного сектору створюють основу для зростання кредитування і надалі.

Споживче кредитування суттєво уповільнилося з розгортанням кризи – зменшилися як попит, так і пропозиція на ринку. У цьому сегменті протягом другого кварталу відбувся суттєвий приріст обсягів прострочення, а тому деякі банки реструктуризували незабезпечені споживчі кредити в значних обсягах. Протягом кризи не відбулося перетікання клієнтів із банків до небанківських кредиторів, що свідчить про досить стійку сегментацію клієнтів-позичальників. Кредитування набирає обертів, проте навряд чи найближчим часом темпи зростання повернуться до докризових. НБУ вважає, що ризики цього сегмента для банків є високими, а тому підтверджує підвищення ваг ризику за такими банківськими кредитами до 150% протягом 2021 року.

Із липня спостерігається швидке зростання іпотеки, що є унікальним для України явищем, зважаючи на глибину кризи та значну невизначеність. Ключовий сприятливий

для іпотеки фактор – суттєве зниження її вартості. Стандарти іпотечного кредитування в банків на сьогодні достатньо консервативні – вони переважно орієнтуються на офіційні доходи домогосподарств та вимагають значного першого внеску вартості житла від позичальників.

Розвитку кредитування надалі сприятиме зниження кредитних ставок. Із 2020 року банківська система працює з однознаковими процентними ставками за депозитами. Інфляція протягом року залишалася низькою, а монетарна політика стимулюючою. На сьогодні ставки за вкладками та активами є найнижчими в історії українського банківського сектору. За збереження макроекономічної стабільності ставки за кредитами знижуватимуться і надалі. Водночас простір для зниження депозитних ставок дуже обмежений.

Український банківський сектор залишається високоприбутковим завдяки стійкості операційних прибутків та відсутності значних кредитних втрат. Чисті комісійні доходи лише тимчасово знизилися на піку кризи, проте стрімко відновилися в подальші місяці. Чисті процентні доходи зростали завдяки збереженню високого процентного спреду – протягом року ставки за активами та зобов'язаннями знижувалися паралельно. Водночас звуження спреда в середньостроковій перспективі неминуче. Це ключовий ризик для прибутковості банків у наступні роки. Викликом для банків є і скорочення можливостей використання валютних коштів. Попит на валютні кредити суттєво впав в останні роки, а ставки за валютними урядовими цінними паперами знижуються. Це посилює стимули для банків активніше дедоларизувати свої баланси.

Достатність капіталу банківського сектору значно перевищує мінімальні рівні. Загалом вплив кризи на капіталізацію банків м'якший, ніж червневі оцінки НБУ на основі експрес-стрес-тестування. Це пояснюється меншим економічним шоком порівняно з припущеннями стрес-тесту та стійкістю кредитного портфеля. Банки переважно консервативно здійснювали планування капіталу цього року. Більшість із тих фінансових установ, що регулярно виплачують дивіденди, затримали рішення про розподіл капіталу між акціонерами до осені. Вони хотіли впевнитися, що виплата прибутків не знизить їхню спроможність протистояти кризовим явищам.

У наступні два роки НБУ впровадить низку новацій, що стосуватимуться вимог до капіталу банків. Усі вони покликані усунути певні прогалини в регулюванні та гармонізувати українські правила із рекомендаціями Базельського комітету. Із квітня почне діяти коефіцієнт чистого стабільного фондування (NSFR), що спонукатиме банки знизити розриви у строковості активів та зобов'язань. Протягом 2021 року банки повинні підготуватися до впровадження вимог до капіталу на покриття операційного та ринкового ризиків – це завершить впровадження повної першої основи (Pillar 1) Базельських рекомендацій в українську нормативну базу.

Додатково з наступного року почнеться поступове підвищення ваг ризику для цінних паперів у валюті, емітованих українським урядом – це усуне невідповідність між капіталізацією банків та обсягами кредитного ризику, який вони взяли на свої баланси. Із січня банки почнуть поетапно коригувати суму основного капіталу на вартість непрофільних активів. Ця норма спонукатиме їх вчасно позбуватися непрофільних активів, утримання яких значно погіршує фінансову стійкість фінансових установ, часто робить показники їхньої фінансової звітності недостовірними.

У грудні НБУ оновив Стратегію макропруденційної політики. Цей документ закладає підґрунтя для здійснення макропруденційного регулювання фінансового сектору, щоб не допустити накопичення системних ризиків. Стратегію доповнено у зв'язку із набуттям НБУ додаткових повноважень – з липня НБУ став регулятором страхових компаній, кредитних спілок та мікрофінансових кредитних організацій. На думку НБУ, на сьогодні небанківський сегмент не створює системних ризиків, бо його розмір є невеликим, ступінь взаємозв'язків між компаніями сегмента і банками є низьким, а також через особливості бізнес-моделей учасників ринку. Проте НБУ буде моніторити тенденції та готовий у разі необхідності застосовувати макропруденційні інструменти.

Індекс фінансового стресу

Протягом останнього півріччя Індекс фінансового стресу (ІФС) не демонстрував волатильності й перебував на низькому рівні. Майже всі показники повернулися до значень, що спостерігалися до початку пандемії COVID-19, а за деякими зафіксовано історично низьке значення. Зокрема, ставки за депозитами є найнижчими за весь час роботи банківського сектору, а депозити населення зростають, що свідчить про збереження довіри вкладників – фізичних осіб до банківського сектору. Субіндекс корпоративних цінних паперів – єдиний, який показує тренд до зростання насамперед через волатильність цін на акції українських компаній¹.

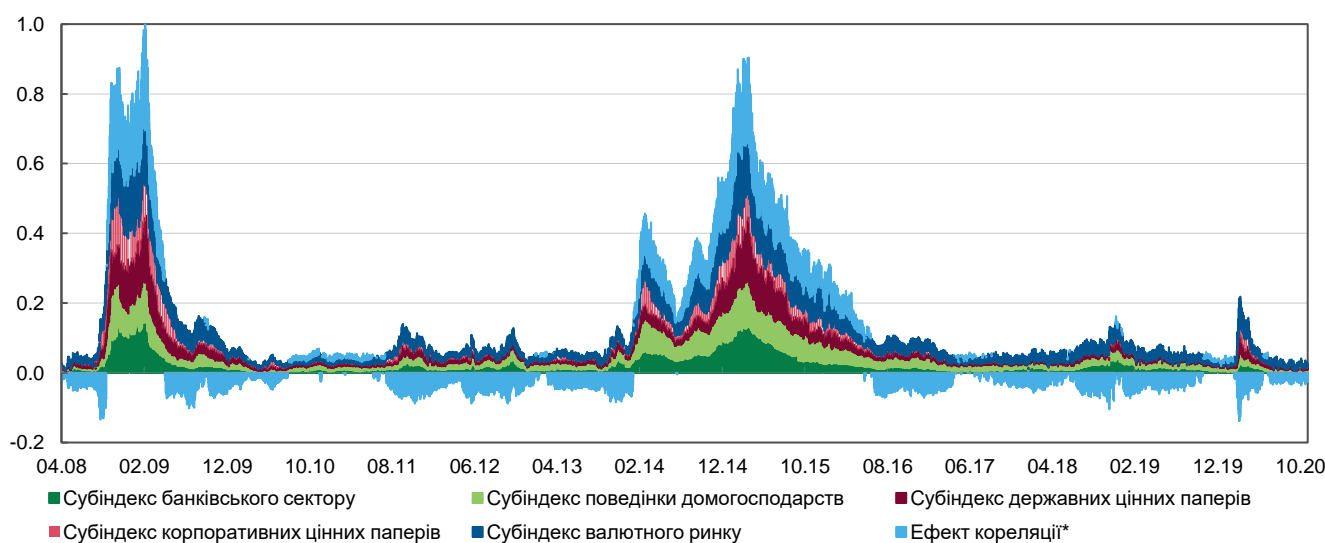
З грудня 2020 року ІФС розраховується за новою методологією². Порівняно з попереднім підходом оновлений індекс ураховує ефект зміни в часі кореляції між субіндексами. Це дає змогу врахувати посилення зв'язків між секторами економіки за несприятливих умов, що відповідно може поглиблювати кризу. Нині ефект кореляції від'ємний, що знижує вплив окремих субіндексів на загальний рівень стресу. ІФС відображає виключно поточний стан справ у фінансовому секторі та не вказує на майбутні ризики в короткостроковій чи довгостроковій перспективі.

Графік ІФС1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ.

Графік ІФС2. Декомпозиція Індeksu фінансового стресу

* Ефект кореляції – внесок поточної кореляції між субіндексами порівняно із середньою за весь період спостережень.

Джерело: НБУ.

¹ Динаміка акцій на основі індексу Варшавської біржі.

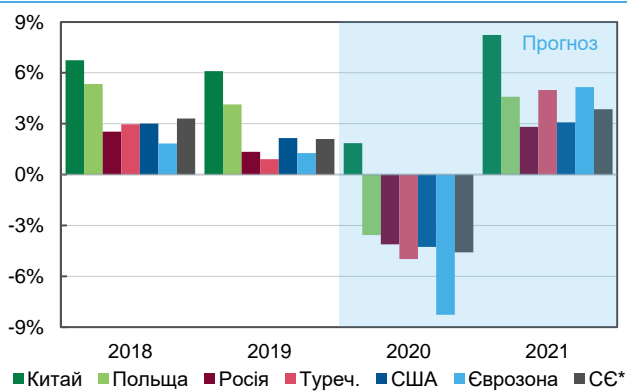
² Filatov, V. (2020). [A new financial stress index for Ukraine](#) (No. 15-2020). Economics Section, The Graduate Institute of International Studies.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

Економіки торговельних партнерів та світова торгівля відновлюються після спричиненої COVID кризи першого півріччя, проте ризики нового спаду через другу хвилю пандемії високі. Ціни на сировинні товари та фінансові активи зростають до докризового рівня. Значною мірою цьому сприяють уряди і центробанки багатьох країн та МФО, які продовжують стимулювати відновлення фіскальними та монетарними засобами. Геополітичні та гео економічні ризики знизилися після виборів у США та появи вакцин від COVID, що також допомогло економічному відновленню. Інтерес до активів країн, ринки яких розвиваються (ЕМ), неоднаковий за регіонами. Поліпшилися перспективи міжнародного стримування Росії як країни-агресора завдяки очікуваній позиції США.

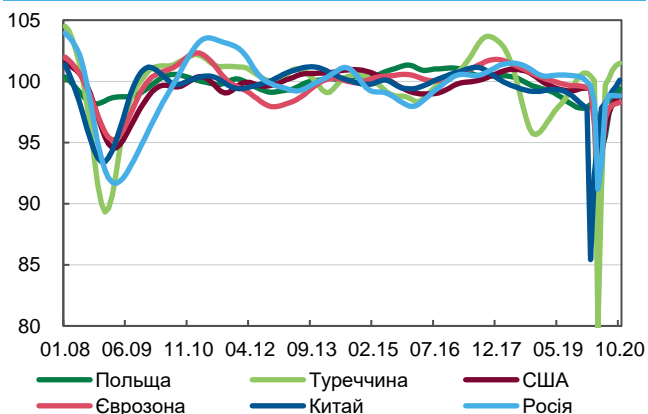
Графік 1.1.1. Зміна ВВП країн – основних торговельних партнерів України

* Східна Європа.

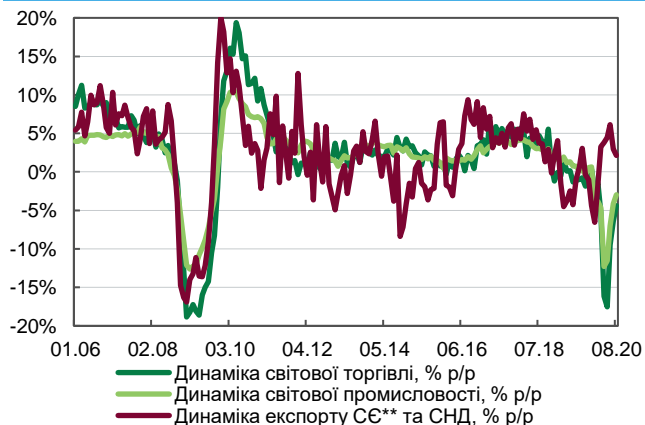
Джерело: МВФ, World Economic Outlook, October 2020.

Графік 1.1.2. Складені випереджальні показники (CLI) ОЕСР для основних торговельних партнерів України

Джерело: ОЕСР.

Графік 1.1.3. Динаміка світової торгівлі та промисловості*

* Світова торгівля – обсяг; сезонно згладжені. ** Східна Європа.

Джерело: Centraal Planbureau, Нідерланди.

Почалося пожвavlення світової економіки і торгівлі, проте ризики високі

Через вплив коронакризи всі торговельні партнери України зазнали економічних втрат: за результатами року в більшості з них очікується спад, у Китаї – різке сповільнення. Економічний спад цього року був глибшим, ніж під час кризи 2008–2009 років, однак все ж меншим, ніж очікувалося навесні (МВФ поліпшив прогноз зміни світового ВВП на 2020 рік на 0.8 в. п., до -4.4%).

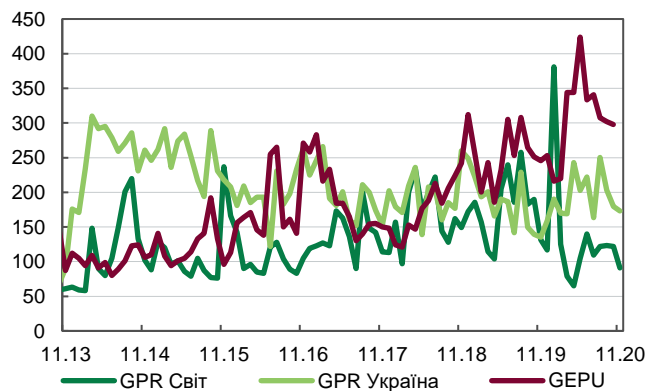
У другому півріччі 2020 року світова економіка відновлювалася. Зростання, за базовим прогнозом, триватиме і наступного року. Поява вакцин є фактором надії, який підтримує висхідну динаміку ринків. Утім, нові спалахи пандемії попри появу вакцини, масштабні карантинні заходи, накопичення державного боргу та занадто раннє згортання програм стимулювання можуть суттєво погіршити перспективи економічного відновлення.

Обсяг світової торгівлі активно зростає з липня, хоча залишається на 3–4% нижчим за допандемічний рівень (за розрахунками нідерландського Centraal Planbureau станом на серпень). Міжнародна промисловість відновлюється з травня. Безпосередні загрози коронакризи для світового фінансового сектору виявилися обмеженими, у т. ч. завдяки вжитим раніше пруденційним заходам, що забезпечили достатні буфери капіталу та ліквідності банків. Проте у перспективі ймовірні погіршення якості кредитних портфельів банків та наростання державного боргу. Найбільше від коронакризи потерпає сектор послуг, тоді як промислове виробництво виявилось відносно стійким. Малі підприємства також порівняно більш вразливі до наслідків кризи. Триватимуть скорочення галузей туризму і транспорту, спостерігатиметься стрімке поширення технологій, насамперед віддаленого доступу. Серед наслідків коронакризи, за розрахунками Світового банку, буде також скорочення міжнародних переказів трудових мігрантів до країн із середнім та низьким рівнем доходів – на 7% у 2020-му та на 7.5% у 2021 році.

Геополітичні ризики та міжнародна невизначеність знизилися

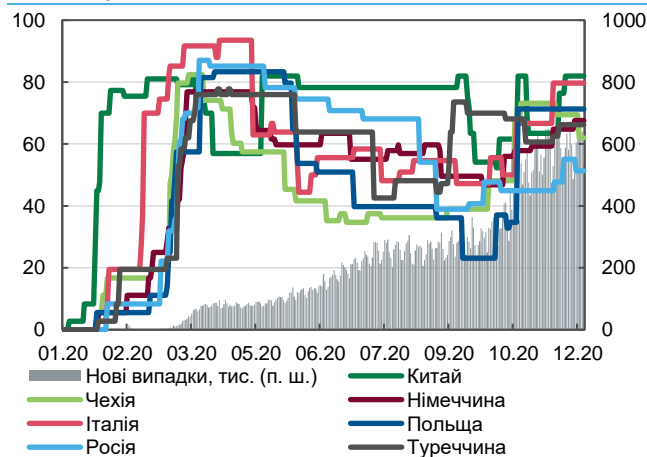
Основні фактори, що сприяли певній визначеності – завершення президентських виборів у США та поява вакцин проти COVID. Водночас непевними залишаються механізми виходу Британії з ЄС, майбутні відносини США

Графік 1.1.4. Індекс геополітичних ризиків (GPR)³ та індекс непевності світової економічної політики (GEPU)⁴

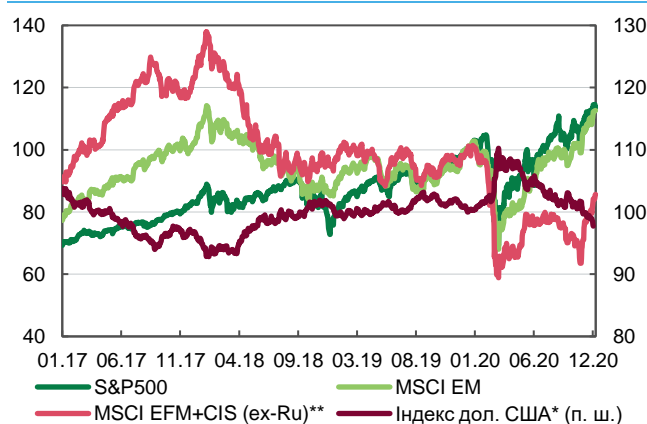
Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello; Davis, Steven J.

Графік 1.1.5. Індекс жорсткості карантинних заходів окремих країн-партнерів та кількість нових діагностованих випадків COVID-19 у світі за день

Джерело: Oxford COVID-19 Government Response Tracker, ourworldindata.org.

Графік 1.1.6. Фондові індекси США та EM та індекс долару США, 01.01.2020 = 100

* Зважений на торгівлю товарами та послугами, ФРС.
 ** Індекс прикордонних економік Європи та СНД без Росії (включають Естонію, Казахстан, Литву, Румунію, Сербію, Словенію, Хорватію).
 Джерело: Federal Bank of St Louis, Morgan Stanley, ФРС США.

з Китаєм та Іраном, Франції – з Туреччиною, можливі останні кроки адміністрації нинішнього президента США. У нашому регіоні, крім ОРДЛО, зберігаються кілька осередків нестабільності, зокрема в Білорусі і на Південному Кавказі. Загалом можна зазначити певне зменшення впливу Росії в регіоні (зокрема після перемоги проєвропейського президента у Молдові).

Основним ризиком на найближчий час залишається подальше розгортання пандемії. Із жовтня у світі знову почала зростати кількість нових діагностованих випадків зараження. Багато країн, зокрема у регіоні Центральної та Східної Європи, у відповідь повторно запровадили карантинні заходи. Масштаб та жорсткість цих заходів наразі менші порівняно з весняним карантинном. Достатне для зупинення пандемії охоплення вакцинацією, на думку розробників вакцини, можливе ближче до кінця 2021 року.

Уряди та центральні банки країн стримують кризу раніше запровадженими засобами

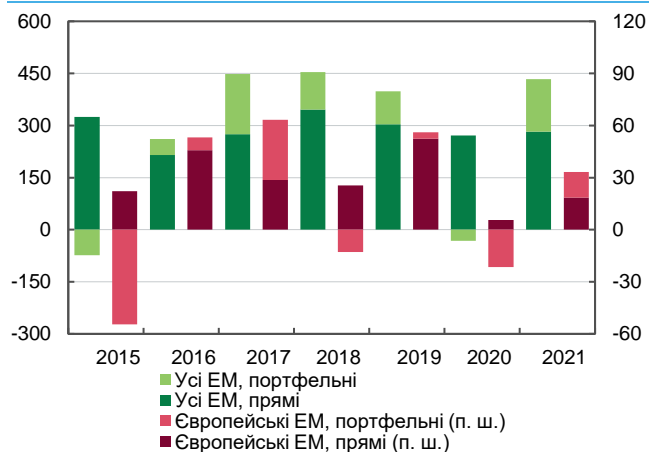
Провідні центральні банки утримували ключові ставки на близьких до нуля рівнях. Тривають розпочаті через коронакризу програми монетарного пом'якшення: баланс ФРС зріс із початку року більш як на 70%, центробанків Євросистеми – майже на 50%. Уряди та регулятори переважно подовжували та розширювали дію програм і заходів, оголошених у II кварталі, нові заходи майже не запроваджувалися. Загальна вартість оголошених державних антикризових заходів у 54 найбільших економіках світу сягнула 10 трлн дол. за розрахунками [McKinsey](#). Кілька програм стимулювання ФРС США завершується наприкінці грудня ц. р., проте ймовірно продовження їх дії (частину заходів уже продовжили до 31.03.2021). Про таку можливість уже згадував новообраний президент США. ЄЦБ також сигналізує про намір продовжити стимулюючі заходи із протидії коронакризі. Більшість ЕМ запроваджувала власні антикризові заходи, деякі вперше застосували програми придбання активів. Разом ці заходи стримали поширення негативних економічних наслідків пандемії, підтримують відновлення економік та апетит інвесторів. Водночас це призводить до зростання боргу державного сектору. Для більш вразливих країн, що розвиваються, це може ускладнити масштабну державну підтримку економіки на випадок нових шоків.

Зі свого боку, МВФ із березня ухвалив фінансову допомогу 83 країнам для подолання економічних наслідків коронавірусу на суму 102.15 млрд дол. Зокрема для України призначено 5 млрд з 6.12 млрд виділених МВФ у європейському регіоні. Це максимальна сума, доступна для нашої держави у вигляді інструменту стенд-бай на 18 місяців для подолання наслідків COVID та збереження реформ шляхом покриття дефіциту платіжного балансу та бюджету. Наразі отримано тільки меншу частину цієї суми (перший транш – 2.1 млрд дол.)

³ <https://www2.bc.edu/matteo-iacoviello/gpr.htm>
⁴ http://www.policyuncertainty.com/global_monthly.html

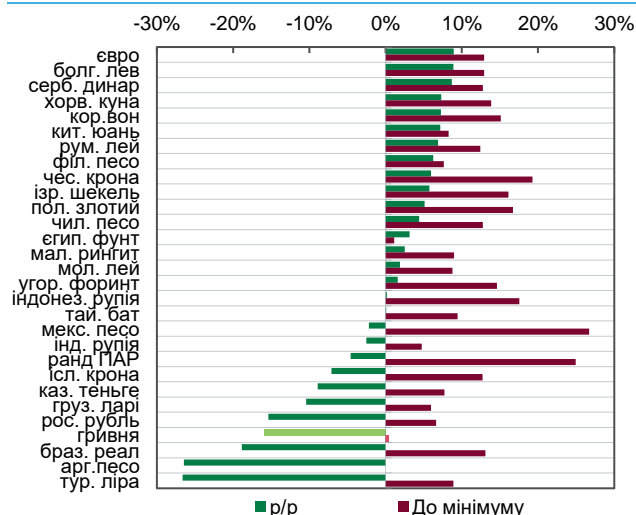
Графік 1.1.7. Інвестиції нерезидентів в ЕМ, млрд дол.*

* ("–") указує на відплив капіталу.

Джерело: МВФ, World Economic Outlook, October 2020.

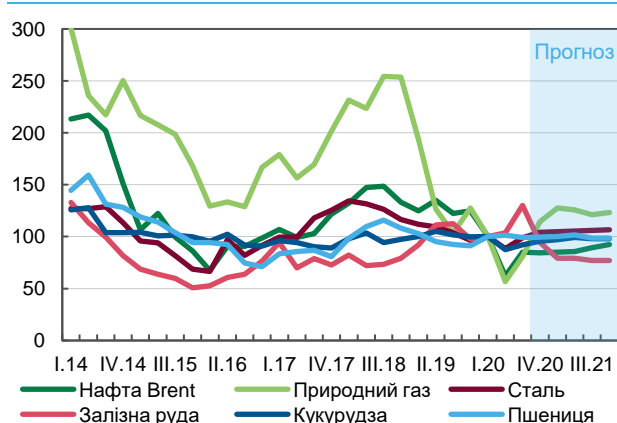
Графік 1.1.8. Зміна курсів валют нових ринкових економік та євро до долара, у річному вимірі та відносно кризових мінімумів весни 2020*

* Із середини березня до першої декади травня залежно від розвитку ситуації в країні (для Аргентини, Туреччини та України – листопад).

Джерело: Investing.com.

Графік 1.1.9. Світові ціни на сировинні товари*, І кв. 2020 = 100

* Нафта – сорт Brent; природний газ з РФ; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – середня за квартал світова ціна.

Джерело: НБУ, Інфляційний звіт, жовтень 2020.

через повільний прогрес у виконанні взятих на себе зобов'язань.

Приплив капіталу до ЕМ відновився, проте був нерівномірним

Після відпливу капіталу в першому півріччі інвестиції почали повертатися до ЕМ з липня, хоча спостерігаються значні відмінності в інтересі інвесторів до ЕМ у різних регіонах світу. З новою хвилею пандемії посилюються ризики нових відпливів капіталу. Вартість активів ЕМ зростає разом із фондовими індексами провідних економік. Водночас зацікавленість в активах країн Східної Європи була порівняно низькою.

Валюти ЕМ знецінилися з початком коронакризи, але потім тренд розвернувся і втрати були компенсовані. Валюти ЕМ в Азії та частково – Латинській Америці зміцнилися у річному вимірі. Водночас валюти низки ЕМ (зокрема Туреччини та Аргентини) знецінювалися під впливом місцевих факторів.

Ціни на сировину відновилися до докризових рівнів

Попит із боку Китаю, а потім поступове зняття карантинних обмежень підтримали ціни на сировинні товари. Ціна нафти коливалася навколо 40 доларів за барель. Компромісне рішення ОПЕК+ про видобуток нафти стабілізувало її ціну. Надалі можливе її повільне підвищення. Ціни на природний газ залишатимуться на високому рівні під впливом високого попиту і значних запасів, які взаємно компенсуються. Ціни на експортні товари України, незважаючи на кризу, залишалися відносно високими, що підтримало платіжний баланс. Вартість сталі зростала завдяки активізації попиту передусім з боку Китаю та країн Далекого Сходу і надалі залишиться відносно високою. Це, а також тривалі проблеми з постачанням, сприяло тому, що ціна залізної руди перевищила докризові рівні. Ціни на зернові зросли у другому півріччі і надалі залишатимуться високими.

Запропоновані на сьогодні сценарії деокупації Донбасу не знайшли публічної підтримки

Було озвучено кілька пропозицій із виконання Мінських домовленостей, зокрема про вибори на тимчасово окупованих територіях та створення вільної економічної зони на Донбасі. Проте ці плани не були сприйняті широкою українською громадськістю. "Режим тиші" на лінії зіткнення періодично порушується з боку окупантів.

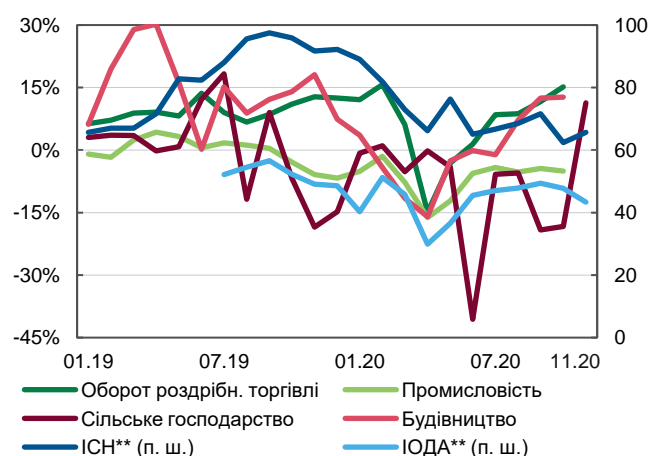
Оголошені призначення в майбутній адміністрації президента США дають підстави сподіватися на посилення тиску на Росію як країну-агресора. Зокрема США планують посилити економічні санкції проти компаній, які братимуть участь у добудові газогону "Північний потік-2" в обхід України. Триває розгляд позовів України та її громадян проти Росії у міжнародних судах.

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні та фінансові ризики

Основними викликами для макрофінансової стабільності є необхідність посилення карантину для зменшення захворюваності на COVID-19, а також повільний прогрес співпраці України з МВФ. Водночас економіка доволі швидко відновлюється від наслідків весняних обмежень. Цьому сприяють ситуація на ключових експортних ринках, значні темпи зростання зарплат, а також м'яка монетарна та фінансова політика. Завдяки зниженню ключової ставки до найнижчого в історії рівня – 6% вартість кредитів для надійних позичальників досягла історичного мінімуму. Виконання держбюджету 2021 року може бути ускладнене через оптимістичні оцінки ключових надходжень, а заплановане фінансування його дефіциту за рахунок внутрішніх ресурсів залишається непростим завданням.

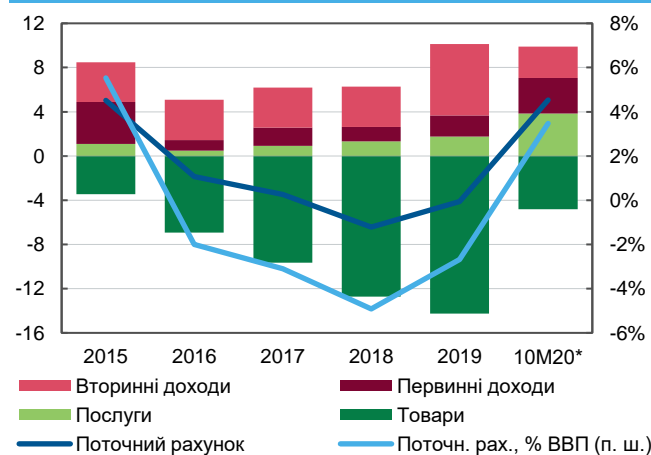
Графік 2.1.1. Економічна динаміка* та настрої

* До відповідного місяця попереднього року (розраховано на основі таких показників: індекс фізичного обсягу обороту роздрібною торгівлі, індекс промислової продукції, індекс сільськогосподарської продукції, індекс будівельної продукції); ** ІСН – Індекс споживчих настроїв (розраховується Info Sapiens), ІОДА – Індекс очікувань ділової активності (розраховується НБУ, демонструє оцінку бізнесом поточного стану економіки. Значення нижчі за 50 пунктів сигналізують про переважання песимістичних очікувань).

Джерело: ДССУ, НБУ, Info Sapiens.

Графік 2.1.2. Рахунок поточних операцій, млрд дол.

* Попередні дані.

Джерело: НБУ.

Швидкість відновлення економіки залежатиме від епідеміологічної ситуації

Економіка України виявилася більш стійкою до кризи, ніж очікувалося на початку пандемії COVID-19. У III кварталі реальний ВВП зріс на 8.5% порівняно з II кварталом з урахуванням сезонного фактору та був лише на 3.5% меншим, ніж в аналогічному кварталі рік тому. Основні причини – стійкість споживчого попиту та сприятлива зовнішня цінова кон'юнктура.

Однак високий рівень захворювання на COVID-19 збільшує невизначеність стосовно майбутньої епідеміологічної ситуації та негативно позначається на настроях населення і бізнесу. Уряд України продовжив карантин до кінця лютого 2021 року, а протягом більшої частини січня діятимуть посилені обмеження. Зокрема, буде заборонено роботу практично всіх закладів, що здійснюють торгівлю непродуктовими товарами (за винятком ліків, медичних виробів та предметів гігієни). За оцінками НБУ, через коротку тривалість та м'якіший характер заходів, їхній вплив буде набагато меншим порівняно з обмеженнями, запровадженими навесні поточного року – на рівні 0.2 в. п. річного ВВП. Для підтримки населення та економіки в умовах пандемії в грудні відбулося розширення антикризових програм. Можливість їхнього виконання залежатиме від спроможності уряду залучати боргове фінансування.

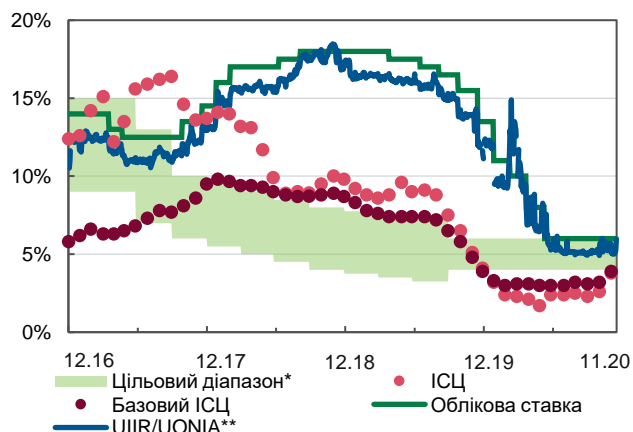
НБУ прогнозує зростання ВВП в 2021 році на рівні 4.2%. У січні цей прогноз може бути дещо відкоригований, ураховуючи стан зовнішнього середовища, фінансової політики та вплив карантинних обмежень.

Зовнішня кон'юнктура сприяє стабільності валютного ринку

Завдяки значній частці продовольчих та сировинних товарів, а також зростанню цін на них, експорт у період пандемії був досить стійким. За десять місяців 2020 року експорт товарів скоротився лише на 5.2% р/р. Вітчизняні експортери доволі швидко переорієнтувалися з європейських ринків, де падіння ВВП було значним, на ринок Китаю, економіка якого відновилася до докарантинного рівня вже в II кварталі 2020 року.

Імпорт товарів знизився на 17.5% р/р. Близько половини падіння зумовлено зменшенням витрат на енергоресурси за рахунок зниження як ціни, так і обсягів закупівель. А

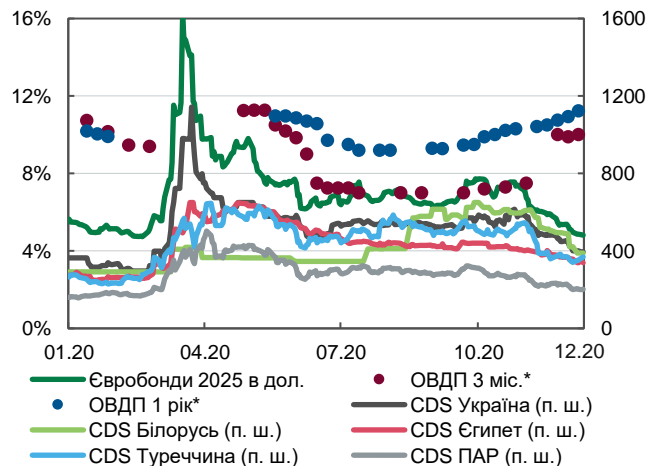
Графік 2.1.3. Індекси споживчих цін, облікова ставка НБУ та індекс міжбанківських ставок овернайт UIIR/UONIA

* Поточний цільовий орієнтир з інфляції становить 5±1%, ** UIIR до 22.06.2020, вартість гривневих коштів за кредитами та депозитами бланковими овернайт, % річних.

Джерело: НБУ.

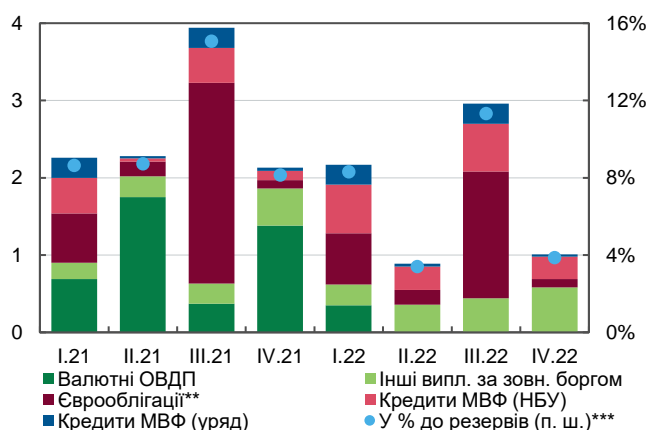
Графік 2.1.4. Дохідність ОВДП й суверенних єврооблігацій України (%) та вартість 5-річних CDS (б. п.)

* Дохідність при первинному розміщенні гривневих ОВДП.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.5. Валютні виплати за державним та гарантованим державою боргом, екв. млрд дол.*

* У тому числі відсотки, ** Уключаючи єврооблігації на 1 млрд дол. гарантовані США – погашення в III кварталі 2021 року, *** Співвідношення прогнозних виплат у відповідному кварталі до обсягу валових міжнародних резервів України станом на 01.12.2020 (26.1 млрд дол. екв.).

Джерело: розрахунки НБУ.

звуження внутрішнього попиту вплинуло на імпорт споживчих та інвестиційних товарів. Також значно скоротився імпорт послуг, через зменшення туристичних поїздок за кордон. У підсумку профіцит поточного рахунку становив 5.1 млрд дол.

Відплив капіталу за фінансовим рахунком у січні–жовтні становив 5.9 млрд дол., що пов'язано зі збільшенням обсягів готівкової валюти поза банками, впливом коштів нерезидентів з ОВДП, виплатами приватного й державного секторів за зовнішніми зобов'язаннями та меншими обсягами ПІІ. З огляду на помірний дефіцит зведеного платіжного балансу, обсяг міжнародних резервів залишався на достатньому рівні – 26.1 млрд дол. наприкінці листопада, що є достатнім для фінансування понад чотирьох місяців майбутнього імпорту.

Сприятливі умови торгівлі в поточному році дали змогу нівелювати ризики для платіжного балансу. У випадку погіршення умов торгівлі, в майбутньому ці ризики можуть зрости.

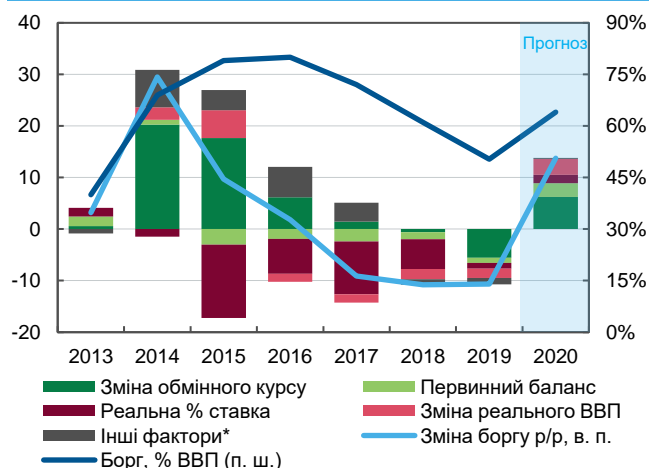
У III кварталі 2020 року на валютному ринку переважав незначний чистий попит, сформований за рахунок активнішого хеджування ризиків за допомогою форвардних операцій. Чистий продаж валюти з боку НБУ був незначним – 106 млн дол., а курс гривні до долара послабився на 5.7%. У IV кварталі на ринку спостерігалася збалансування попиту та пропозиції. У результаті НБУ більше ніж місяць (з 6 листопада до 9 грудня) не здійснював валютні інтервенції, що є рекордним періодом з часу запровадження плаваючого курсоутворення. У середині грудня, завдяки поверненню нерезидентів, спостерігалася чиста пропозиція валюти. Проте в останні тижні року збільшилася вірогідність рекордних бюджетних видатків, що може спричинити короткостроковий девальваційний тиск.

Монетарна політика залишалася м'якою, інфляція наближається до цілі

Протягом січня–листопада 2020 року інфляція перебувала нижче цільового діапазону. НБУ зберігав м'яку монетарну політику для підтримки економіки та приведення інфляції до цілі. З червня облікова ставка перебуває на своєму історично найнижчому рівні, тоді як у реальному вимірі вона знижувалася та стала від'ємною. Як наслідок, процентні ставки за новими кредитами та депозитами продовжували знижуватися. Вартість кредитів для надійних позичальників уже досягла історичного мінімуму. Потенціал зниження ставок за кредитами зберігається навіть за умови незмінної облікової ставки.

Середньострокова ціль НБУ – утримання інфляції в діапазоні 5 ± 1%. Майбутня траєкторія облікової ставки визначатиметься балансом інфляційних ризиків. НБУ може підвищити ставку в разі пришвидшення інфляції через поживлення світової та української економіки. У разі посилення пандемії та слабшого інфляційного тиску

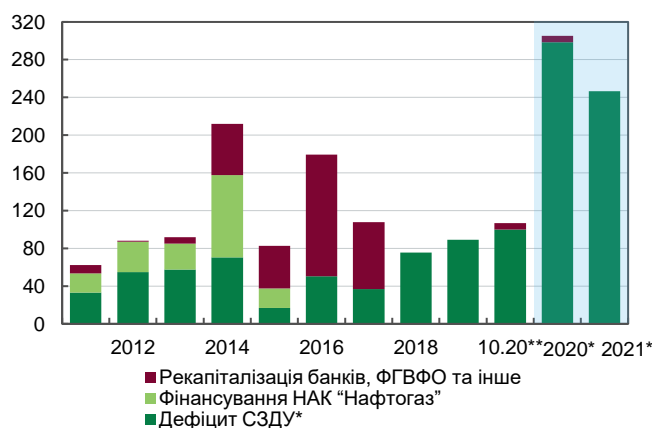
Графік 2.1.6. Частка державного та гарантованого державою боргу до ВВП (%) та чинники її зміни (в. п.)

* Інші фактори – сукупний внесок зміни обсягу гарантій та активів; додатні значення відповідають збільшенню частки боргу до ВВП, від’ємні – зменшенню.

Джерело: НБУ.

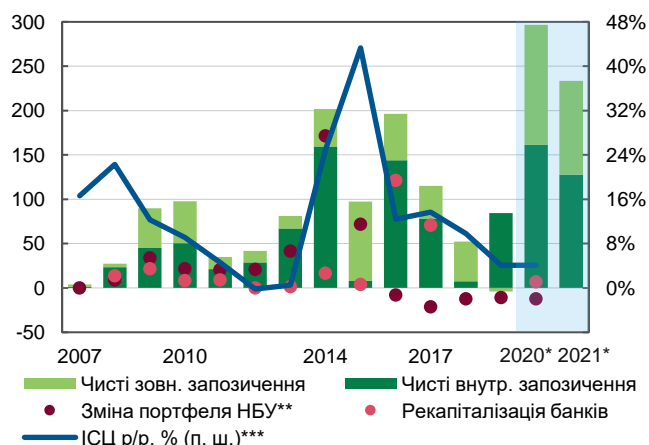
Графік 2.1.7. Широкий дефіцит сектору загальнодержавного управління, млрд грн

* У 2020–2021 роках – значення дефіциту державного бюджету на відповідні періоди, ухвалені ВРУ. ** Станом за 10 місяців 2020 року.

Джерело: МВФ, ДКСУ, МФУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.1.8. Чисті внутрішні і зовнішні запозичення держбюджету у 2007–2021 роках, витрати на рекапіталізацію банків, зміна обсягу ОВДП у портфелі НБУ, млрд грн

* Закон "Про державний бюджет на 2020 рік" (зі змінами від 13 квітня 2020 року), Закон "Про державний бюджет на 2021 рік". ** Станом на кінець року. *** У 2020 році – ціни в листопаді до грудня 2019 року.

Джерело: ДКСУ, Мінфін, НБУ.

буде змога надати економіці додатковий імпульс за рахунок подальшого зниження ставки.

Без співпраці з МВФ ризики фінансування бюджету залишатимуться високими

У 2021–2022 роках Україні необхідно буде сплатити понад 17 млрд дол. за державним і гарантованим державою боргом в іноземній валюті. Це еквівалентно близько 65% міжнародних резервів станом на початок грудня. Накопичений обсяг резервів у поєднанні з плаваючим курсоутворенням створюють певний запас міцності. Однак, щоб не допустити появи значних дисбалансів та витрачання резервів, Україні потрібно зберігати постійний доступ до кредитів МФО та зовнішніх приватних ринків капіталу. У грудні Україна отримала [670.2](#) млн дол. від додаткового розміщення єврооблігацій та [623.5](#) млн євро за програмою макрофінансової допомоги від Європейського Союзу, що були спрямовані до бюджету. Подальші надходження традиційно залежатимуть від виконання Україною власних зобов'язань у частині проведення реформ.

Бюджет 2021 року може потребувати коригувань

Бюджет 2021 року, попри певні доопрацювання, побудований на оптимістичних припущеннях. Через це існує ризик недоотримання доходів (у тому числі в частині перерахування прибутку НБУ), що може потребувати внесення коригувань.

Запланований дефіцит державного бюджету у 2021 році є значним: як в абсолютних – 246.6 млрд грн, так і відносних показниках – близько 5.5% ВВП. Спроможність уряду його профінансувати напряму залежатиме від доступу до позик на зовнішніх ринках та позик від МФО. Чистий обсяг запозичень має становити 233.4 млрд грн, з яких 55% – ОВДП. Залучення таких значних ресурсів на внутрішньому ринку малоімовірно без повернення на нього іноземних портфельних інвесторів. НБУ неодноразово наголошував, що не планує вдаватися до непрямого фінансування дефіциту бюджету через збільшення портфеля урядових цінних паперів.

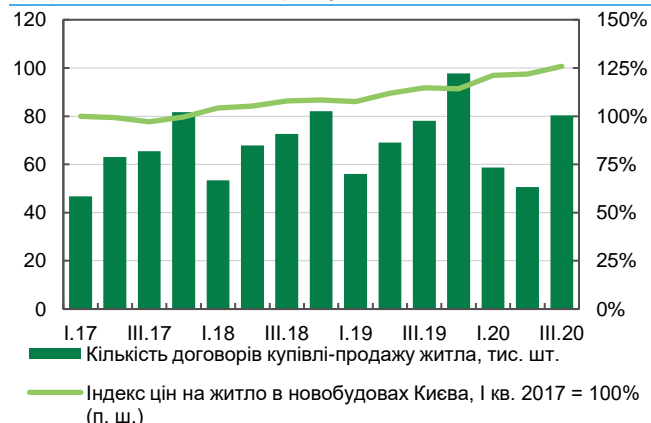
Високими також є ризики зростання гарантованого державою боргу. В ухваленому бюджеті граничний обсяг надання державних гарантій встановлено в сумі до 88.7 млрд грн. Це більше ніж утричі перевищує ліміт, передбачений Бюджетним кодексом й може призвести до суттєвих витрат за такими зобов'язаннями в наступних бюджетних періодах.

Значний дефіцит бюджету другий рік поспіль зумовлений необхідністю підтримання економіки в умовах пандемії. Для цього варто зробити фокус на цільових й відносно невеликих за обсягом програмах підтримки населення та бізнесу – наданні компенсацій МСБ, портфельних гарантій, доступних кредитів за програмою 5-7-9.

2.2. Ринок нерухомості та іпотечне кредитування

Попит на ринку відновився та поволи зростає, адже доступність житла залишається високою за історичними мірками. Ціни на нерухомість також помірно зросли, попри пандемію та сповільнення економічної активності. Поступово набирає ваги новий фактор, що може суттєво вплинути на попит – відновлення іпотеки. Ключовий ризик сектору – зволікання із впорядкуванням первинного ринку нерухомості та посиленням прав інвесторів у житло. Крім того, повільна реформа системи контролю в будівництві може зменшити пропозицію нового житла в майбутньому. Комерційна нерухомість зазнала помітнішого впливу кризи, подальший стан ринку залежатиме від тривалості пандемії.

Графік 2.2.1. Активність на ринку житла

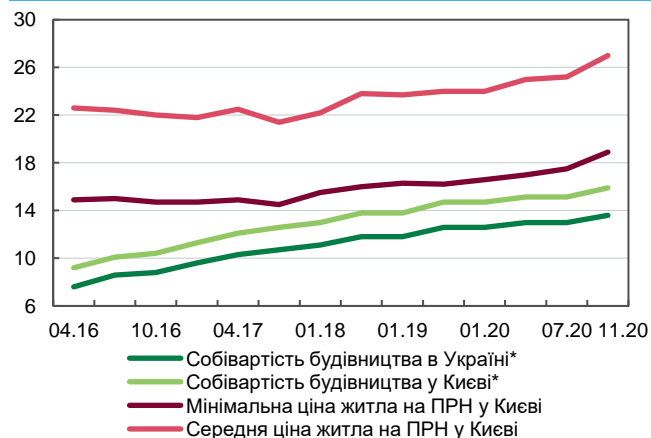
Джерело: Мін'юст, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.2. Price-to-income та Price-to-rent на первинному ринку нерухомості (ПРН) Києва

Джерело: ДССУ, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.3. Ціна та собівартість житла, тис. грн/кв. м

* Дані за листопад 2020 року – попередня оцінка Мінрегіону.

Джерело: Мінрегіон, ЛУН.

Активність на ринку житла поступово відновлюється

Після стрімкого падіння в II кварталі цього року майже на третину в річному вимірі попит на нерухомість почав поволи зростати. У III кварталі 2020 року вже було укладено на 2.8% більше угод купівлі-продажу житла, ніж рік тому – відкладений попит поступово реалізується. З початку карантину в Києві було виставлено на продаж близько півсотні житлових комплексів (+11% р/р) – і це попри тимчасове зниження попиту на піку карантинних обмежень та обмежену роль іпотеки на ринку житла.

Висхідний тренд попиту обумовлений з-поміж іншого зростанням доступності житла, яка за десятиліття збільшилася більш ніж у два рази. За рік показник Price-to-income⁵ майже не змінився, оскільки темпи зростання номінальних доходів населення та цін на житло були майже тотожними. А от Price-to-rent⁶ – зріс, адже ціна оренди житла росла більш повільно, ніж його вартість.

Ціни на житло і далі стабільно зростають

У столиці вартість нового житла в гривні у вересні 2020 року була вищою на 5–10%, ніж рік тому, на вторинному ринку, в доларі, – до 5%. Ринкові ціни на житло в Києві загалом є близькими до природнього рівня⁷, хоча періодично відхиляються від нього. Наприклад, в останні місяці вартість житла в Києві зростала навіть попри пандемію та супутні обмеження. Хоча фундаментальні фактори, що зумовлюють динаміку цін, як то рівень безробіття, дещо погіршилися.

Збільшення вартості житла цього року було передусім обумовлене зростанням цін на будматеріали: на 5.3% р/р на кінець вересня. Крім того, свою роль відіграли пошквалювання іпотечного кредитування та зростання рівня заощаджень населення в умовах кризи. Також ріст цін певною мірою пояснюється помітним зниженням ставок за депозитами, що є альтернативним напрямом для інвестування в житло. Висхідний тренд цін збережеться і надалі, підігрітий звуженням маржинальності забудовників та поступовим відновленням іпотеки.

Темпи введення в експлуатацію уповільнилися

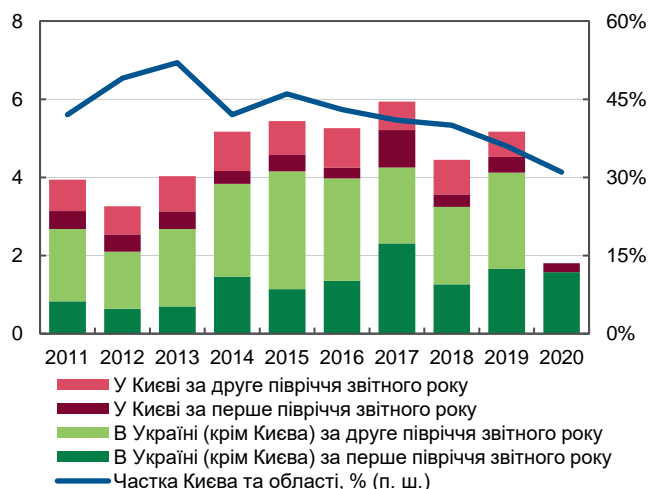
За перше півріччя 2020 року в Києві було офіційно введено в експлуатацію майже вдвічі менше житла в багатоквартирних будинках, ніж рік тому. Це передусім

⁵ Price-to-income розраховується за формулою: ціна кв. м на первинному ринку нерухомості × стандартизована площа квартири (70 кв. м) / середня річна заробітна плата для домогосподарства після сплати податків.

⁶ Price-to-rent розраховується за формулою: ціна купівлі кв. м на первинному ринку нерухомості / річна ціна оренди кв. м.

⁷ Природній рівень цін на нерухомість оцінений за методологією НБУ.

Графік 2.2.4. Введено в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках, млн кв. м

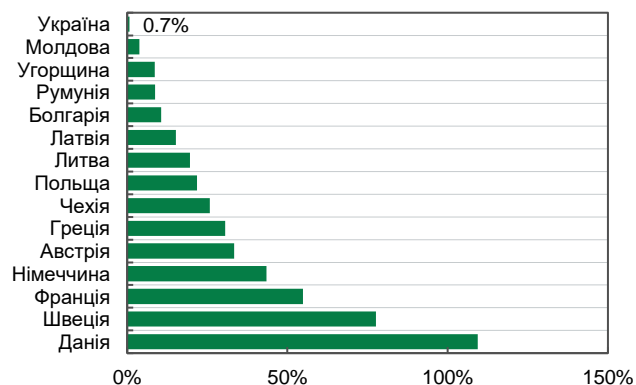
Джерело: ДССУ.

Графік 2.2.5. Отримані дозволи на нове будівництво

Джерело: ДССУ, НБУ.

Графік 2.2.6. Співвідношення іпотеки до ВВП* в 2020 році за країнами

* Прогноз ВВП в 2020 році – оцінка "World Economic Outlook" МВФ станом на жовтень.

Джерело: ЄЦБ, МВФ, Національний банк Молдови, результати опитування банків.

пов'язано з ускладненням процесу отримання сертифіката про введення в експлуатацію через складну та тривалу реформу ДАБІ⁸. Загалом в Україні (крім Києва) падіння було значно меншим – на 5.2% р/р, оскільки за регіональними органами будконтролю залишився обмежений функціонал, який дає змогу видавати дозвілну документацію для забудови, розрахованої до 400 осіб, що переважає в регіонах.

Проте уповільнення темпів приросту пропозиції житла – не лише статистичний ефект реформи. Пандемія та пов'язані з нею карантинні обмеження мали помітний вплив на будівництво. За даними опитування НБУ⁹, в III кварталі поточного року баланс оцінок будівельниками власного фінансового стану значно погіршився порівняно з попереднім роком. Але відносно попереднього кварталу настрої все ж поліпшились у понад два рази.

Житлові площі, на будівництво яких видано дозволи, теж помітно скоротилися: більш ніж на третину в Україні та майже в сім разів у Києві. Це також є ефектом тривалого процесу реформування контрольного органу. Галузь повільно оговтується від карантинного шоку і будівельна активність має надалі відновитися. Проте на нову пропозицію житла може вплинути зволікання із видачею нових дозволів на будівництво.

Ринок новобудов досі є непрозорим та хаотичним
Зволікання з реформою ДАБІ вже стало глобальною проблемою для ринку. За рік з часу її анонсування вона досі перебуває на початковому етапі, та все ще не визначено цільового формату системи контролю у будівництві. За відсутності дієвого регулювання властиві первинному ринку нерухомості ризики зберігаються.

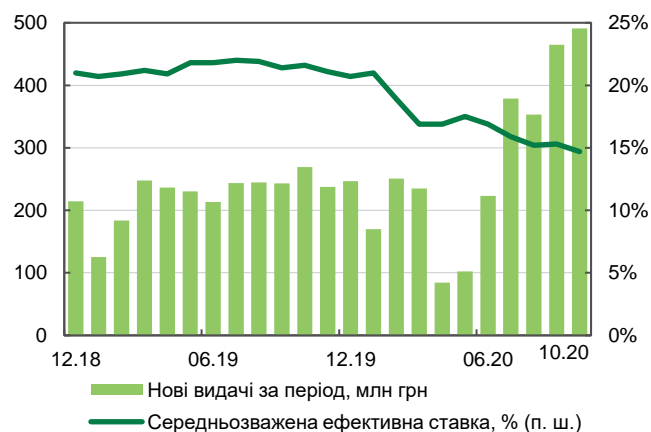
Первинний ринок нерухомості залишається нерегульованим та непрозорим, це створює ризики як для приватних інвесторів, так і для банків-кредиторів. З'являється дедалі більше ошуканих осіб – цього року їхня кількість зросла на понад 12 тисяч інвесторів Аркади (додатково до майже 30 тис. постраждалих інвесторів у забудови Укогруп та Укрбуду). В останні місяці з'явилося кілька законопроектів, покликаних урегулювати ринок та вдосконалити механізми фінансування будівництва житла, проте помітного прогресу в цьому напрямі немає. Без підвищення прозорості в галузі, посилення відповідальності забудовників та впровадження механізмів фінансування будівництва, що унеможливають шахрайство, іпотека на первинному ринку нерухомості не стане масовою.

Іпотека все ще не впливає на роботу ринку
За рахунок іпотеки на сьогодні фінансується менше 5% угод з купівлі житла. Тож потенціал зростання іпотечного кредитування суттєвий. Від початку року разом зі зниженням загального рівня ставок помітно зменшилася вартість житлових кредитів: за результатами самооцінки

⁸ Державна архітектурно-будівельна інспекція – установа, яка реалізує державну політику в частині надання та анулювання документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, прийняття в експлуатацію завершених об'єктів.

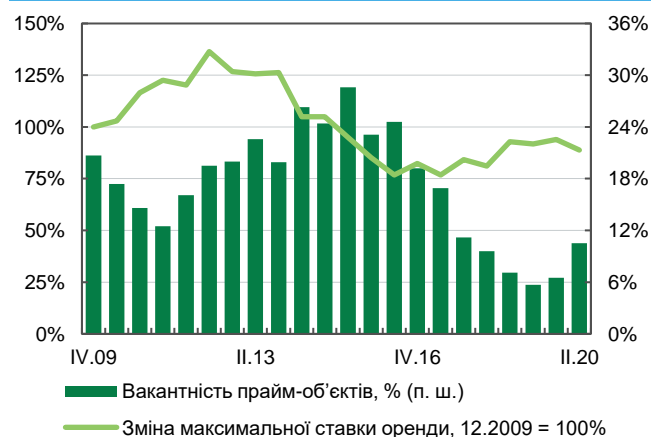
⁹ Інформацію зібрано в рамках щоквартального опитування підприємств "Ділові очікування підприємств".

Графік 2.2.7. Нові видачі та вартість іпотеки

Джерело: дані банків.

Графік 2.2.8. Показники ринку офісної нерухомості Києва

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.9. Показники ринку торгової нерухомості Києва

Джерело: консалтингові агентства, розрахунки НБУ.

власної іпотеки банками¹⁰, ефективна ставка за десять місяців 2020 року зменшилася майже на 7 в. п до 14.7%.

Також зросла видача нових іпотечних кредитів: у III кварталі цього року їх було видано на 64% більше, ніж рік тому. Проте поки це зростання відбувається з дуже низької бази: відношення портфеля іпотеки до ВВП є вкрай малим. Крім того, банки віддають перевагу роботі із вторинним ринком: лише близько десятої частини нових кредитів надається на житло в новобудовах. Це свідчить про високі ризики, які несе первинний ринок як для банків, так і для інвесторів у житло.

Комерційна нерухомість зазнала більшого удару

У другому півріччі 2020 року активність на ринку офісної нерухомості значно нижча від докризових рівнів. Більшість орендарів запровадили практику віддаленої роботи для своїх працівників, такий формат триватиме невизначений час. Попит на площі залишається на низькому рівні. Нові угоди укладаються лише у виняткових випадках, старі – продовжуються на менші площі або ж за нижчими ставками. Від початку пандемії ринок офісів – це ринок орендаря, і власники площ вимушені йти на поступки, щоб підтримувати попит. Це вже позначилося на ставках: на кінець першого півріччя ціна оренди офісних площ втратила до 10% р/р. Ставки змушує падати і зростання вакантності, що надалі лише підігріватиметься пропозицією нових офісних площ. За 2020–2021 роки пропозиція сумарно поповниться майже на 8% нових площ. Навіть після повернення до звичного режиму роботи для повного відновлення цього сектору знадобиться щонайменше один рік.

Ринку торгової нерухомості вдалося встояти. Цьому сприяли зростання доходів та гнучкість карантинних обмежень. Попри те, що відвідуваність торговельних центрів дещо впала, середній чек, навпаки, виріс, адже споживачі почали більше планувати покупки. У деяких сегментах роздрібною торгівлі товарообіг навіть кращий за показники минулого року. Вплив пандемії був найменше відчутний для ритейлерів, що пропонують продовольчі товари, одяг та електроніку. А от сфера розваг зазнала найбільших втрат. Але це навряд чи спричинить структурну трансформацію пропозиції, адже споживчі звички мають відновитися разом зі зняттям карантинних обмежень. Передусім через сегмент розваг вакантність на ринку зросла на 5.4 в. п. р/р. Ставки на площі знизилися, тоді як змінна частка, що залежить від товарообігу, у загальних рентних платежах зросла.

Подальший стан комерційної нерухомості залежить від тривалості пандемії. Втім, як і для житлової нерухомості, цей сектор поки не є джерелом ризиків для стабільності банківської системи. Частка компаній сектору в кредитному портфелі банків є несуттєвою і складає близько 2.1%. Проте нові ризики сегмента спонукатимуть банки консервативніше оцінювати проекти з будівництва та купівлі комерційної нерухомості.

¹⁰ Результати опитування банків про обсяги іпотечного кредитування – за [посиланням](#).

Вставка 1. Результати опитування з іпотечного кредитування

Ринок житлової іпотеки залишається концентрованим: трохи менше 90% нових кредитів видають п'ять банків. Майже всі нові видачі – це кредити на вторинне житло. Середня сума кредиту зростає, але умови кредитування залишаються консервативними. У наступному році банки планують нарощувати обсяги іпотеки.

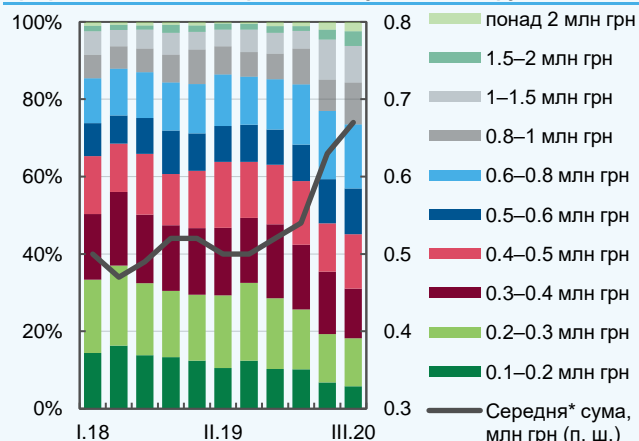
Цей огляд відображає результати проведеного НБУ щорічного опитування про умови іпотечного кредитування. Банки-респонденти за рік видали понад 90% нової іпотеки в системі.

За перші три квартали 2020 року опитані банки видали понад 2 млрд грн іпотеки. Це на 11% більше, ніж за цей самий період торік, навіть попри помітне скорочення видач у II кварталі цього року. З них на новобудови припадає лише близько десятої частини – банки тримаються осторонь первинного ринку. Серед регіонів найбільше іпотеки в Києві, тут видали близько 40% нових кредитів в Україні.

Середня сума кредиту помітно зросла

Середній кредит у III кварталі 2020 року був на третину більшим, ніж рік тому. Понад половина кредитів у 2020 році були в діапазоні від пів до півтора мільйона гривень. Близько 85% за останній рік – це кредити на житло вартістю до 1.6 млн грн.

Графік В.1.1. Розподіл кредитів за сумою договору

* Зважено за кількістю наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

Половина іпотеки видається на термін від 15 до 20 років, середній строк за рік дещо зріс і складає 13.7 років. Проте реальний строк значно коротший: кредити, що були погашені цього року в середньому “прожили” 9.5 року.

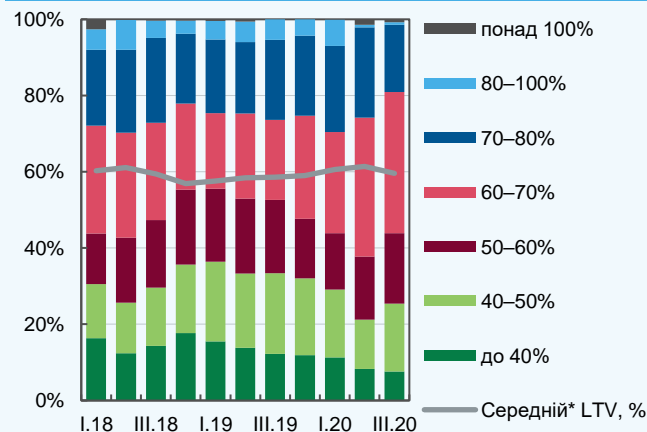
Середній вік позичальника за рік не змінився – близько 38 років. Частка боржників до 30 років – до 20%. Середній місячний дохід позичальника також залишився практично без змін – майже 50 тисяч гривень. Водночас близько четверті кредитів було видано позичальникам із доходами до 20 тис грн на місяць.

Банки підходять до видачі іпотеки виважено

За перші дев'ять місяців 2020 року було схвалено 65.6% заявок на іпотечне кредитування. В середньому за квартал цього року це близько тисячі нових видач. Середне

співвідношення кредиту і вартості житла (LTV) нині є досить низьким: 59.6% для іпотеки, виданої в III кварталі.

Графік В.1.2. Розподіл кредитів за LTV

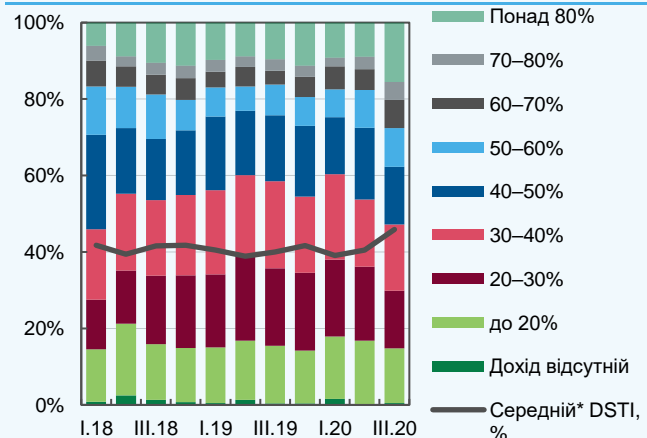

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

А от співвідношення витрат на обслуговування боргу та доходів позичальника (DSTI) за рік зросло і є доволі високим: 45.9%. Хоча половина нової іпотеки в III кварталі 2020 року мала помірне боргове навантаження до 40%, частка кредитів із DSTI понад 70% зросла на 7.6 в. п.

Графік В.1.3. Розподіл кредитів за DSTI

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків.

Банки планують нарощувати портфелі іпотеки

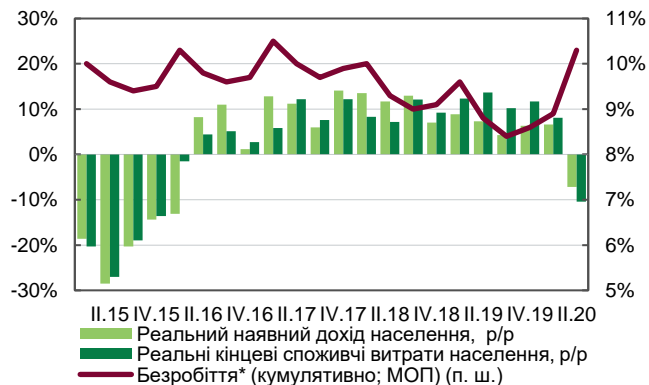
За стабільних макроекономічних умов у 2021 році банки в середньому планують профінансувати майже у півтора раза більше нової іпотеки. Це попри наявні проблеми, що заважають активному іпотечному кредитуванню. Головними серед них банки вважають дефіцит платоспроможних позичальників, хаос на ринку новобудов, високу вартість ресурсів та дію мораторію на стягнення застави за валютною іпотекою.

2.3. Домогосподарства та пов'язані ризики

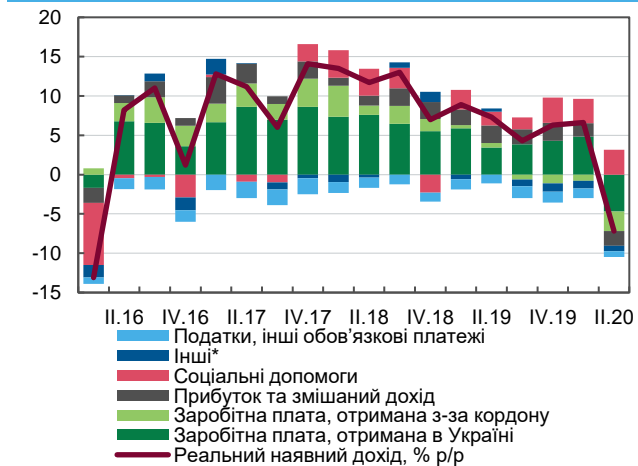
Карантинні заходи та економічна криза очікувано знизили реальні доходи населення. Це змінило фінансову поведінку більшості домогосподарств, які мають середні й вищі доходи. Вони скорочували споживчі витрати й заощаджували значну частину коштів. Як наслідок, зростали обсяги коштів на рахунках у банках. Під час гострої фази кризи скоротився попит населення на кредити. Однак з послабленням карантину основні складові доходів почали відновлюватися. Зокрема зросли заробітна плата і надходження від тимчасових заробітчан. Зросли й обсяги споживчого кредитування. Уперше за багато років помітно прискорився попит на іпотеку, хоча й із дуже низької бази. Загальне боргове навантаження домогосподарств залишається невисоким.

Графік 2.3.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

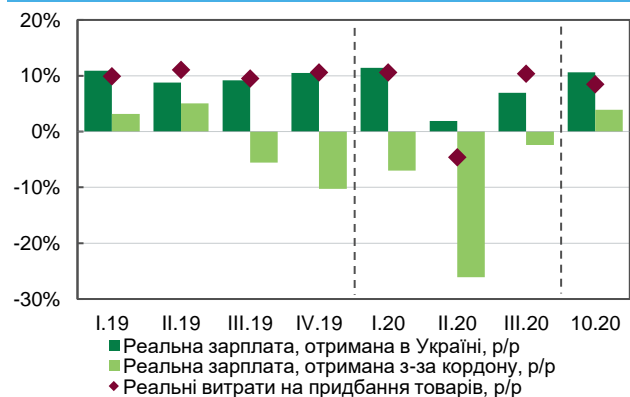
* У % до економічно активного населення працездатного віку.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.2. Фактори зростання реального наявного доходу населення, в. п.

* Ураховано одержані доходи від власності та інші поточні трансферти за виключенням сплачених.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.3. Зміна основних складових доходів та витрат населення

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Реальний наявний дохід населення після значного скорочення стрімко відновлюється

Запроваджені з середини березня карантинні обмеження знизили реальний наявний дохід населення у II кварталі на 7.2% р/р. Вагомим фактором стало різке зростання рівня безробіття, яке сягнуло 10.3% у першому півріччі. Ці дані порівнянні з показниками попередніх криз. Обмеження діяльності бізнесу через карантин, очікування тривалого економічного спаду та погіршення фінансового стану підприємств скорочувало попит на працівників, включно із неформально зайнятими. Загальна заробітна плата тимчасово зменшилася в реальному вимірі. На реальний наявний дохід також негативно вплинуло й зменшення на чверть отриманої з-за кордону зарплати тимчасових трудових мігрантів. Закриття кордонів змусило багатьох із них повернутися в Україну.

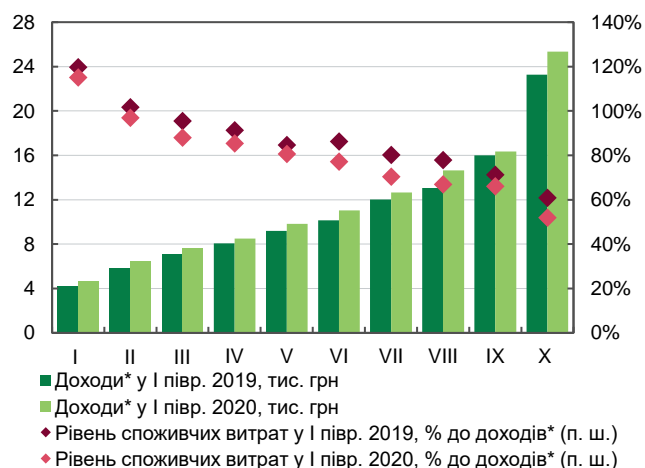
Після послаблення карантинних обмежень у III кварталі та завдяки швидкій адаптації бізнесу до нових умов основні складові доходу населення знову зростають. Зокрема неочікувано стрімко прискорилося зростання реальної зарплати до 10.6% р/р у жовтні. На збільшення зарплати вплинуло підвищення МЗП та відповідна індексація зарплати насамперед у бюджетній сфері, а також зростання доходів ІТ-працівників. Поряд із цим збільшуються й соціальні допомоги, зокрема завдяки тимчасовим виплатам по безробіттю під час карантину "одноосібним" ФОПам та їхнім найманим працівникам. Пом'якшення карантину полегшило перетин кордону та надало можливість повернутися до роботи за кордоном. Тому значною мірою відновилися надходження від заробітчан – після незначного падіння в III кварталі спостерігається їхній приріст у жовтні.

У найближчі місяці реальний наявний дохід і надалі зростатиме, але темпи можуть сповільнитися. Ключовий фактор ризику – посилення карантинних обмежень та пов'язана із цим невизначеність, особливо у сфері торгівлі та послуг. Ризики значних втрат прямо пов'язані з тривалістю і жорсткістю подальших карантинних обмежень. Доходи підтримуватиме відносно швидке відновлення заробітної плати в інших секторах, що відрізняє перебіг цієї кризи від попередніх.

Пандемія та криза суттєво знизили доходи індивідуальних підприємців

Три чверті ФОПів, опитаних Європейською бізнес-асоціацією (ЕВА) у квітні, вказали на втрати доходів, що сягали 75% під час жорсткого весняного карантину. Найбільше постраждали зайняті у сфері послуг. Понад

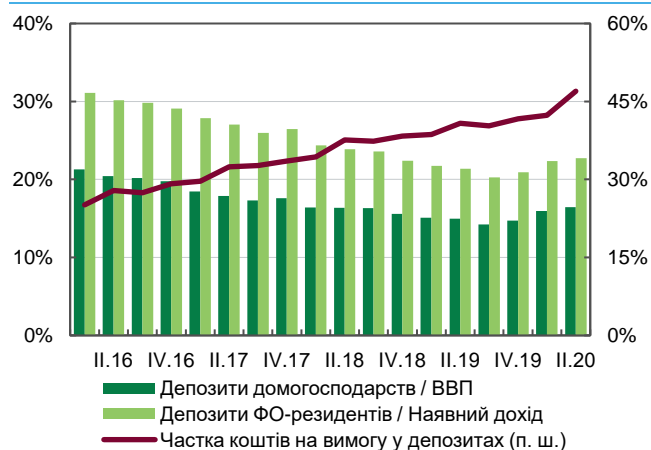
Графік 2.3.4. Середньомісячні доходи* та рівень споживчих витрат одного домогосподарства за децильними групами

* За винятком безплатно одержаних товарів і послуг.

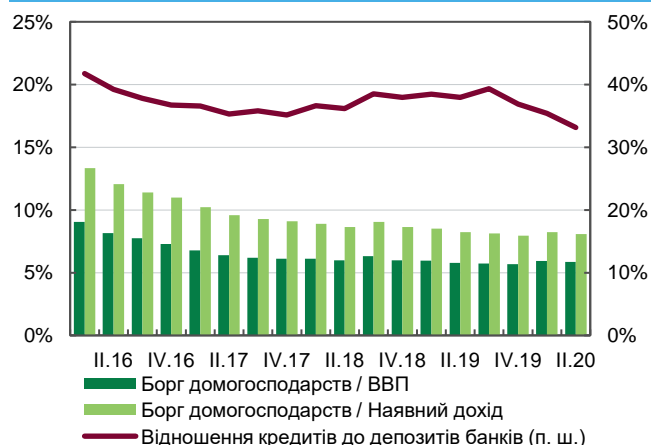
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.5. Депозити домогосподарств

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.6. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

половина опитаних вважала, що для відновлення показників діяльності їй знадобиться щонайменше рік. Друга хвиля опитування у вересні засвідчила: 42% підприємців сумнівалися, що зможуть продовжувати роботу в разі відновлення жорсткого карантину. Тому запровадження карантину вихідного дня у листопаді та ймовірне запровадження “локдауну” на початку наступного року завдаватиме збитків ФОПам, особливо задіяним у сфері торгівлі й послуг. Однак певною підтримкою їм стане низка ініціатив уряду. Зокрема передбачено компенсації витрат на сплату ЄСВ за найманих працівників, а також податкові послаблення в разі поновлення жорсткого карантину. Продовжить свою дію й запущена раніше програма часткової компенсації процентних ставок та нова програма урядових гарантій за кредитами МСБ.

Пандемія спонукає населення більше заощаджувати

З початком карантинних заходів населення різко обмежило споживання. Цьому передували погіршення споживчих настроїв та оцінок поточного матеріального становища, про що свідчать дані опитування Info Sapiens. Також карантин обмежив можливості закордонного відпочинку, внаслідок чого ці регулярні щорічні витрати не здійснювалися. За результатами обстежень умов життя домогосподарств Держстату, особи із середніми і високими доходами скорочували витрати на товари тривалого вжитку, відпочинок і розваги. Таким чином вони мали змогу сформувати певні фінансові заощадження. Це позначилося зокрема на зростанні на 27% р/р банківських вкладів населення. Дані кошти зберігаються переважно на поточних рахунках. Загальне підвищення схильності до заощаджень є типовим для кризи явищем. Надалі зростання доходів дасть змогу зберігати поточний рівень депозитів та поступово збільшувати обсяги споживання.

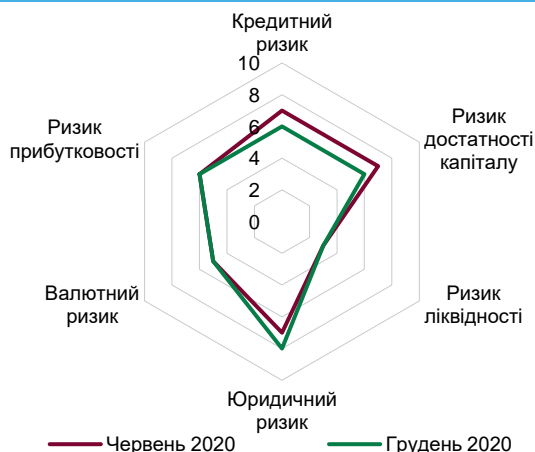
Попит населення на кредити відновлюється

Темпи кредитування населення банками та небанківськими установами пригальмувалися у II кварталі. Співвідношення нових позик і споживчих витрат знизилося до 12.5% з 14.8% у I кварталі. Але у III кварталі поступово відновлюється попит на кредити для поточного споживання. Реалізується й відкладений попит на придбання нерухомості, зокрема із залученням іпотеки. Оскільки обсяги надання нових кредитів досить невеликі, боргове навантаження домогосподарств майже не змінилося. Обсяги залучених населенням кредитів уже близько трьох років залишаються на рівні 6% ВВП. Населення, як і раніше, залучає позики здебільшого від банків, частка небанківських фінансових установ зберігається на рівні нижче 10%. Попри зростання обсягів іпотеки, рівень витрат на обслуговування боргу домогосподарств не зазнає суттєвих змін. Адже строк іпотечних позик довший, ставки нижчі, ніж за споживчими кредитами, а стандарти оцінки платоспроможності позичальників вищі. Через уповільнення темпів кредитування та зростання депозитів співвідношення кредитів і депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD) зменшилося з початку року майже на 4 в. п. – до 33%.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків банківського сектору

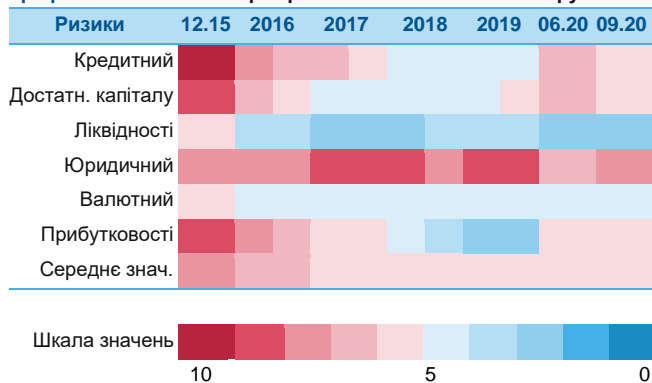
Графік 3.1.1. Карта ризиків банківського сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців.

Джерело: оцінка НБУ.

Графік 3.1.2. Теплова карта ризиків банківського сектору

Джерело: оцінка НБУ.

Пояснення:

- кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;
- ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу;
- ризик ліквідності демонструє здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами;
- юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів;
- валютний ризик показує те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків;
- ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

Кредитний ризик знизився

Ризик реалізувався меншою мірою, ніж НБУ очікував у червні. Цьому сприяла можливість банків гнучко проводити реструктуризацію кредитів позичальників, що мали тимчасові фінансові труднощі, та наявність державних програм підтримки бізнесу. Разом з тим частина кредитних втрат буде визнана лише наступного року. Рівень кредитного ризику залишається помірно високим.

Ризик достатності капіталу знизився

Він послабився завдяки докапіталізації великого державного банку, проте залишається вищим за середній. Поступова реалізація кредитного ризику та помірне зниження прибутковості послаблюють здатність банків генерувати капітал. Також невдовзі набудуть чинності оновлені регуляторні вимоги до капіталу. Це потребуватиме від банків належного планування та управління капіталом, щоб уникати порушень надалі.

Ризик ліквідності не змінився

Запас ліквідності залишається високим. Зберігається значна схильність населення до заощаджень, як і довіра до банківського сектору, що сприяє припливу вкладів. Водночас частка строкових вкладів знижується. Це може ускладнювати управління ліквідністю. Додатковий тиск на ліквідність чинитимуть амбітні плани запозичень уряду.

Юридичний ризик зріс

Конституційний Суд і суди загальної юрисдикції ухвалюють суперечливі рішення. Зокрема, скасовано узгоджені з МФО антикорупційні реформи. Це знову посилює юридичні ризики, які тимчасово знизилися після внесення до банківського законодавства змін, що унеможливили відновлення неплатоспроможних банків.

Валютний ризик не змінився

Ризик оцінюється як середній. Рівень доларизації балансів банків не зріс від початку кризи, попри помірну девальвацію гривні та зменшення диференціалу гривневих та валютних депозитних ставок. Але можливості інвестувати валютні кошти скорочуються. Банки залишаються досить стійкими до можливих коливань курсу.

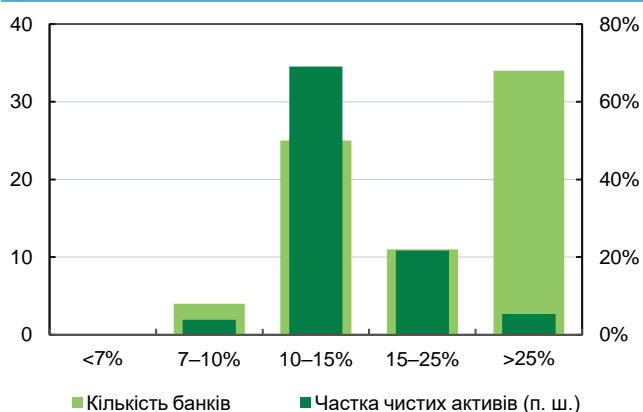
Ризик прибутковості не змінився

Разом зі зростанням попиту на банківські продукти відновилися й комісійні доходи. Процентні доходи банків загалом суттєво не знизилися. Однак процентний спред скорочуватиметься, а обсяг кредитного портфеля зростає повільно. Тож ризики зниження прибутковості банків зберігаються. Частково їх можна компенсувати, підвищуючи операційну ефективність. На прибуток також тиснутимуть відрахування до резервів.

3.2. Ризик достатності капіталу

Розгортання коронакризи підвищило ризики достатності капіталу банків. Чи не вперше одночасно реалізувались усі основні ризики: кредитний, ринковий та операційний. Припущення про несприятливий вплив цих ризиків на банківську систему НБУ поклав в основу експрес-стрес-тестування, що було проведено навесні. Однак банки на сьогодні перебувають у кращому стані, ніж було оцінено під час стрес-тестування. Основні причини – менший рівень економічного шоку, кращий початковий фінансовий стан позичальників та висока стійкість попиту на банківські послуги. Водночас зберігаються ризики зростання кредитних збитків у першому півріччі наступного року або ж їх запізненого визнання. НБУ продовжує роботу над оновленням регуляторних вимог до капіталу, хоча графік їхнього впровадження пом'якшено. Банки мають підвищити якість управління капіталом, щоб надалі зберігати високу стійкість до можливих шоків.

Графік 3.2.1. Розподіл нормативів достатності основного капіталу банків станом на 1 листопада 2020 року

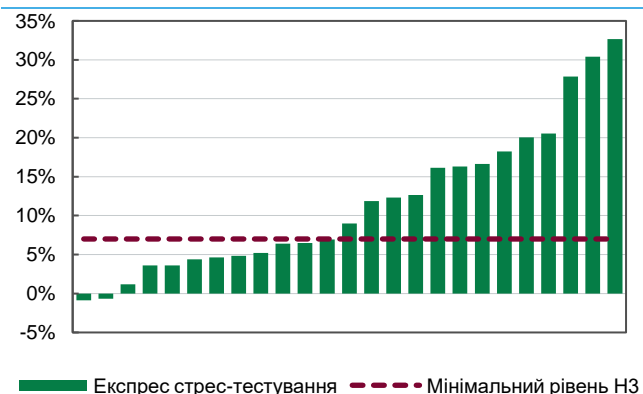
Джерело: НБУ

Таблиця 1. Несприятливі сценарії стрес-тестування, зміна у %

Показник	Припущення стрес-тесту в 2019 році	Припущення експрес стрес-тесту	Прогноз НБУ
Реальний ВВП	-4.1	-8.7	-6.0
Індекс споживчих цін	15.6	8.8	4.1
Валютний курс (UAH/USD)	-23.2	-5.2	x

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.2. Достатність основного капіталу (Н3) за результатами експрес стрес-тестування у розрізі банків

Джерело: НБУ.

Банки виявилися стійкими до кризи

Банки розпочали 2020 рік зі значним запасом капіталу, що забезпечував їм належну стійкість до несприятливих подій. Попри деякі побоювання, фінансові установи швидко пристосувалися до нових умов роботи та продовжували кредитувати економіку. Зокрема, фінустанови брали участь у реалізації державних програм підтримки малого бізнесу та надавали необхідні економіці фінансові ресурси. Тож вони виконують свою основну функцію, попри погіршення макроекономічних умов, тим самим сприяють швидшому відновленню.

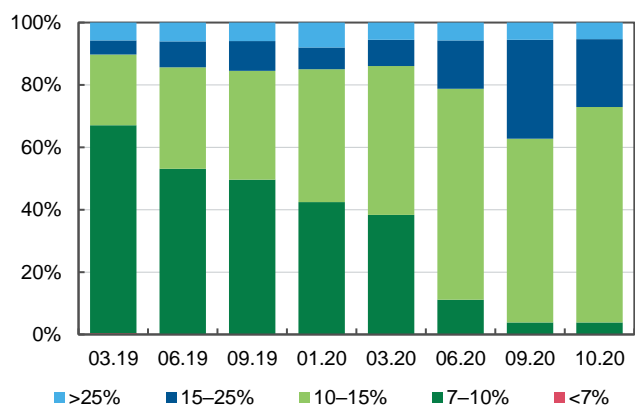
Коронакриза створила виклики, з якими банківська система не стикалася раніше. Практично одночасно реалізувались ринковий та операційний ризики у суттєвих масштабах (див. [Збитки від операційного ризику внаслідок пандемії COVID-19](#)). Також стало зрозуміло, що погіршення макроекономічних умов з часом призведе до реалізації кредитного ризику. Таким чином, загальний ризик достатності капіталу банків помітно зріс.

Несприятливі очікування зміни основних показників діяльності було закладено у експрес-стрес-тест, який НБУ провів у травні. Експрес-стрес-тестування охоплювало банки, активи яких становлять 91% від усіх активів сектору. Розрахунки базувалися на звітності на 1 травня 2020 року. В їх основу було покладено припущення дещо гірші за макроекономічні прогнози НБУ на той час. Традиційно використовувалося припущення про статичний баланс банків. Тобто не враховувались їхні можливі заходи для зниження впливу кризи, а також можливий розподіл чи залучення капіталу від акціонерів. За такого несприятливого розгортання подій капіталу протягом року могло потребувати лише дев'ять банків, серед них два державні. Сукупна потреба в капіталі оцінювалась у розмірі 10.3 млрд грн. Відтоді державний Укрексімбанк було докапіталізовано на 6.8 млрд грн. Загалом банки показали кращі результати діяльності, ніж очікувалося.

Достатність капіталу банків зросла з початку року

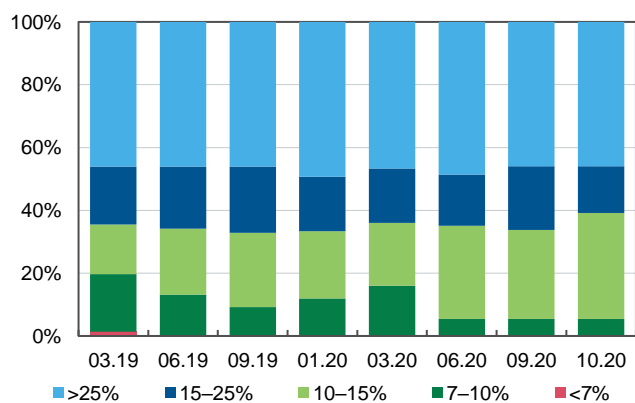
Нині показники достатності капіталу банків високі, частка активів фінустанов, що працюють зі значним запасом капіталу понад мінімальні вимоги, навіть зросла порівняно з березнем. З початку кризи було деактивовано буфери капіталу, що дає змогу використати наявний

Графік 3.2.3. Розподіл нормативів достатності основного капіталу банків за часткою активів

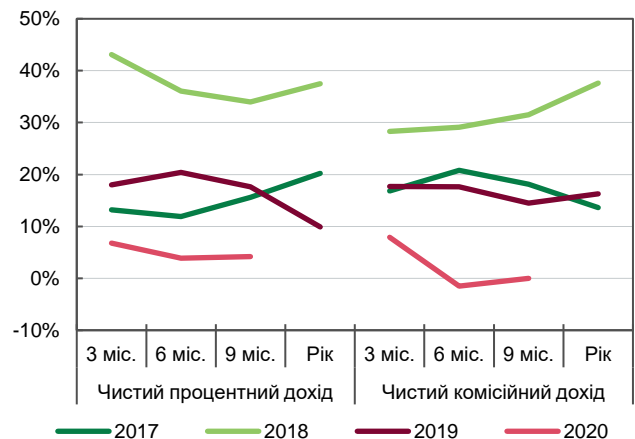
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.4. Розподіл нормативів достатності основного капіталу банків за кількістю

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.5. Зміна чистого процентного та комісійного доходів, р/р

Джерело: НБУ.

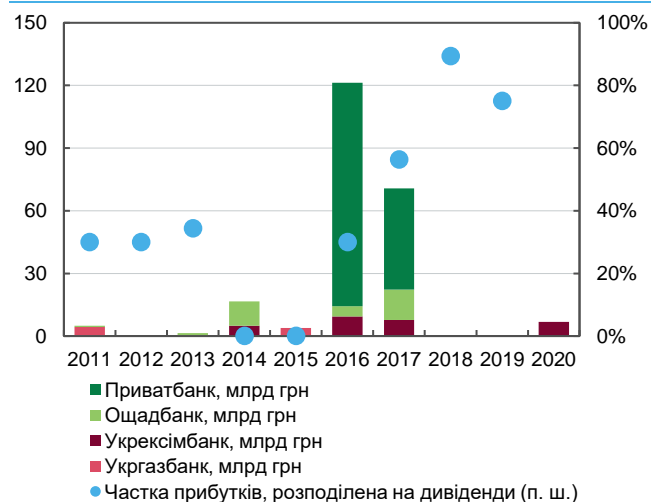
додатковий запас капіталу для покриття можливих збитків та нарощення кредитного портфеля. Рішення про терміни відновлення буферів буде прийнято лише в 2021 році з огляду на стан економіки після кризи та передбачатиме тривалий період їх побудови. Тож нині банки мають можливість гнучко використовувати сформований до кризи ресурс власного капіталу. Багато з них прийняли зважене рішення відтермінувати виплату дивідендів за 2019 рік. Розподіл дивідендів великих іноземних банків відбувся лише восени і тільки після того, як банки змогли впевнитися, що розподіл капіталу не послабить їхню фінансову стійкість.

Основними причинами краху, ніж очікувалося, результатів діяльності в умовах кризи для багатьох фінустанов стали:

- помірні втрати внаслідок кредитного ризику. Хоча платоспроможність окремих груп позичальників помітно погіршилася, банки змогли підтримати їх своєчасними заходами з реструктуризації. Сприяли меншим втратам і державні програми підтримки бізнесу, а саме компенсація процентних витрат МСБ та податкові пільги на період карантину. Крім того, портфель банків на початку кризи складався переважно з кредитів фінансово стійким боржникам із прозорою структурою власності та прийнятним борговим навантаженням. Частина збитків, особливо за роздрібним портфелем, буде визнана вже у 2021 році, тож ризики зберігаються;
- комісійні доходи банків не скорочувалися так різко, як можна було очікувати. Значна частина клієнтів продовжувала обслуговуватись онлайн. Досить швидке відновлення споживання підтримало попит на банківські операції після пом'якшення карантинних обмежень. Надалі можливе лише короткострокове зниження комісійних доходів через тритижневий локдаун, однак фундаментальних ризиків немає;
- процентний спред банків, як і припускалося, не знижувався стрімко та подекуди давав змогу банкам підвищити процентні доходи порівняно з докризовим рівнем. Проте надалі процентна маржа найімовірніше скорочуватиметься;
- валютний ризик не реалізувався, банки не зазнали значних втрат від помірної послаблення гривні. Надалі основний ризик для банків виникатиме через обмежені можливості інвестування валютних коштів;
- операційна ефективність зберігалася на достатньо високому рівні. З початку карантину показники співвідношення адміністративних витрат і доходів лише незначно погіршилися.

Повністю наслідки кризи можна буде оцінити згодом
 Остаточні висновки про наслідки кризи робити зарано. Збитки від кредитного ризику можуть зрости на початку наступного року. Це зумовлюватиме як визнання резервів за результатами аудиту фінансової звітності, так і можливі відкладені ефекти для низки боржників, які, попри реструктуризацію, не зможуть відновити повне обслуговування боргу. Крім того, негативно на

Графік 3.2.6. Докапіталізація та розподіл прибутків державними банками

Джерело: НБУ, фінансова звітність банків.

платоспроможності може позначитися посилення карантинних заходів на початку 2021 року.

Заразом у 2021 році НБУ відновить практику щорічного регулярного стрес-тестування. Його ціллю буде визначення стійкості банків до можливих майбутніх несприятливих змін макроекономічних умов, зокрема довшої тривалості коронакризи. Стрес-тестуванню передуватиме оцінка якості активів із підвищеною увагою до реструктуризованого кредитного портфеля банків.

Вимоги до капіталу банків удосконалюватимуться

Стабільність банківської системи в кризових умовах крім іншого пов'язана з удосконаленням регулювання та нагляду останніми роками. Поточний хороший стан сектору та помірний вплив шоків дає змогу НБУ і надалі працювати над посиленням стійкості банків шляхом регуляторних змін. Усі заплановані зміни спрямовані виключно на усунення прогалин, що можуть за певних обставин знизити здатність банків протистояти зовнішнім шокам. Графік запровадження нових вимог до капіталу скориговано, щоб не створювати надмірного навантаження на банки в період кризи та не заважати відновленню кредитування.

Заплановані зміни включають: коригування розміру регулятивного капіталу на суму непрофільних активів, встановлення ненульових ваг кредитного ризику для валютних ОВДП, підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів, встановлення вимог до капіталу під операційний та ринковий ризику. Кількісний аналіз очікуваних змін свідчить, що для більшості банків ефект буде помірним, а поточний запас капіталу та висока прибутковість дадуть змогу безболісно перейти на нові правила.

Водночас банки мають удосконалювати процедури управління капіталом. Цьому сприятиме запровадження процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу (ICAAP). Він передбачає трирічний горизонт планування капіталу з урахуванням власної стратегії та бізнес плану, усіх вагомих ризиків діяльності та регуляторних змін. Реалізація ICAAP дасть банкам змогу краще усвідомити джерела потреби в капіталі та ефективніше розподіляти доступний капітал між підрозділами та напрямками діяльності.

Вставка 2. Збитки від операційного ризику внаслідок пандемії COVID-19

Пандемія коронавірусу посилила не тільки фінансові ризики банків, але й призвела до втрат від операційного ризику. Їх банки оцінюють по-різному: від нульових до дуже значних. Результати опитування НБУ свідчать, що окремі фінансові установи схильні недооцінювати негативний вплив пандемії на операційну діяльність, а загальні збитки системи можуть перевищувати 1 млрд грн. Щоб бути стійкими за умови реалізації операційного ризику, банки мають тримати запас капіталу.

Операційний ризик (ОР) неодмінно супроводжує банківську діяльність. Основні його джерела – шахрайство, недоліки роботи систем та процесів банку, судові позови, несприятливі зовнішні події. Особливість ОР полягає в тому, що його вияви нетипові, їх непросто спрогнозувати, а наслідки – інколи нищівні. Пандемія COVID-19 є яскравим прикладом події ОР, що створила загрози для діяльності банків.

Для підвищення стійкості до ОР банки мають забезпечити ефективне управління ним. Це, серед іншого, передбачає аналіз та фіксацію збитків від подій ОР. У листопаді НБУ провів опитування банків про збитки від подій ОР, які фінансові установи зафіксували у своїх базах даних, щоб проаналізувати сприйняття банками значних потрясінь. Запитання стосувалися двох яскравих епізодів: пандемії COVID-19 та хакерських атак вірусом “Petya” у 2017 році.

Участь в опитуванні взяли 18 банків (77% активів системи), які, за їхніми твердженнями, вже давно ведуть базу даних подій ОР. Із них тільки 10 банків відобразили пандемію як подію ОР. Понад третина з них не зафіксувала жодних збитків від цієї події. Переважно банки не відображали збитків через те, що вважають карантинний формат роботи докорінною довгостроковою зміною середовища, а понесені збитки – звичайними витратами на підтримку діяльності.

Таблиця 2. Результати опитування про події ОР

Показник	Petya	Пандемія COVID-19
Кількість банків, що відобразили подію	7	10
із них зазначили про нульові збитки	3	4
Загальна кількість подій	7	34*
Сукупні збитки, млн грн	17.4	468.4
Середні збитки (на подію), млн грн	0.8	66.9
Медіанні збитки (на подію), млн грн	0.8	13.0

* Однотипні події одного банку об'єднано.

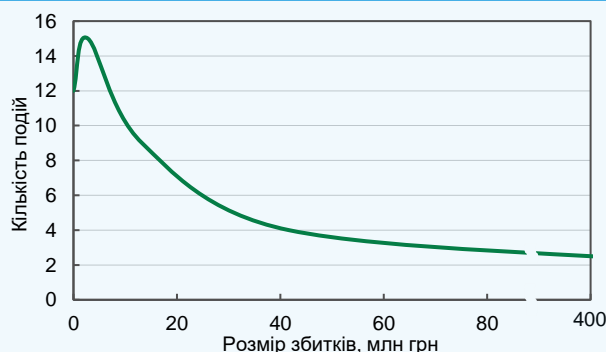
Джерело: опитування банків.

Проте цей аргумент має свої недоліки. По-перше, така зміна негативно позначилася на якості надання послуг окремими банками, що свідчить про ОР. Із квітня зростає кількість скарг до НБУ від споживачів фінансових послуг через закриті відділення, перебої в роботі банкоматів або неможливість користуватися своїми коштами. Ці звернення стосувалися й тих банків, які не відзначили для себе втрат унаслідок ОР.

По-друге, консенсус регуляторів та банківської спільноти полягає в тому, що подібні потрясіння мають належно фіксуватися та враховуватись під час оцінювання ОР. Зокрема, в серпні Базельський комітет банківського нагляду прийняв документ “Принципи операційної стійкості”, у якому підкреслено необхідність поліпшення систем оцінювання та моніторингу ризиків на основі досвіду подібних масштабних змін в умовах діяльності.

Серед банків, що визнавали збитки від ОР, більшість зазначила одну таку подію, але інколи фіксувалося кілька подібних подій ОР. Частина з них досі не закрита, а отже, оцінка збитків може оновлюватися. Сукупні витрати банків-респондентів від пов'язаного з пандемією ОР становлять 468 млн грн – у середньому це 1.1% від капіталу банків. Банки значно відрізняються за своїми профілями ОР. Однак, якщо екстраполювати отримане співвідношення на всю банківську систему, включно з фінустановами, що сповістили про нульові втрати, то рівень збитків від пандемії сягатиме 1–1.5 млрд грн.

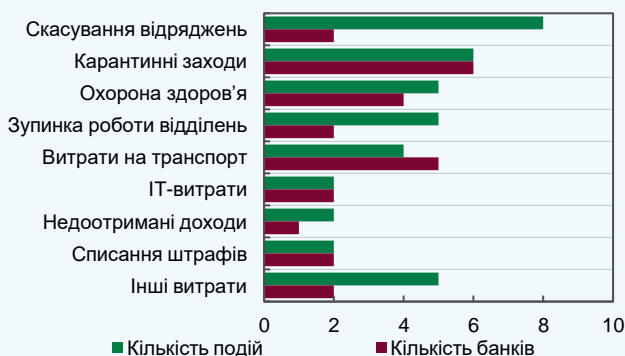
Графік В.2.1. Розподіл збитків від подій ОР, пов'язаних з вірусом “Petya” та пандемією COVID-19

Джерело: опитування банків.

Найпоширенішими подіями ОР унаслідок пандемії виявилися втрати через скасовані відрядження (невідшкодовані витрати), впровадження карантинних обмежень (закупівля засобів індивідуального захисту, проведення санітарних оброблень офісів) та охорону здоров'я (тестування та страхування працівників).

Графік В.2.2. Типи подій ОР через пандемію COVID-19

Джерело: опитування банків.

Результати дослідження свідчать, що деякі фінансові установи схильні недооцінювати збитки від значних подій ОР, як-то поточна пандемія. Однак ці втрати можуть бути дуже суттєвими. Саме для того, щоб убезпечити банки від загрози неплатоспроможності, ОР має покриватися капіталом. Ця вимога найближчим часом почне діяти в Україні.

Вставка 3. Зміна регуляторних вимог до капіталу банків

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду та загальноприйнятої практики банки повинні утримувати достатньо капіталу, щоб покрити ключові ризики. Найближчими роками НБУ планує низку змін у банківському регулюванні, які гармонізують правила роботи українських банків із рекомендаціями Базеля та законодавством Європейського Союзу. Графік упровадження нових норм розрахований на три роки.

Найближча зміна, що набирає чинності вже у січні – вирахування з основного капіталу вартості непрофільних активів. На першому етапі капітал буде зменшено на 25% вартості непрофільних активів, що утримуються на балансах понад три роки, і поступово відбудеться повне вирахування.

З 1 квітня 2021 року почнеться впровадження ненульових ваг ризику для валютних ОВДП українського уряду. Їх рівень установлюватиметься за загальними правилами для суверенних цінних паперів і залежатиме від міжнародного рейтингу. Його поточне значення для України передбачає ваги ризику 100%. Ваги ризику буде встановлено лише для тих паперів, які банки купуватимуть з квітня 2021 року, а протягом дев'яти місяців ще додатково діятимуть понижувальні коригуючі коефіцієнти. Такий дизайн регуляторних змін дає змогу банкам спланувати політику інвестування.

Протягом першого півріччя 2021 року НБУ прийме рішення про графік формування банками буферів капіталу з урахуванням стану банківської системи та макроекономічної ситуації. Буфери консервації капіталу та системної важливості було деактивовано на початку кризи, щоб банки мали змогу поглинати збитки капіталом та не сповільнювати кредитування.

До кінця 2021 року буде поетапно підвищено ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів до 150%. Це рішення прийнято урахуваючи ризики, які несе цей сегмент для банків. Зокрема, якість портфеля дуже залежить від зміни макроекономічних умов та є

ймовірність недооцінки резервів через неврахування цієї особливості (див. [Ризик споживчого кредитування](#)).

Також у 2021 році, спершу в тестовому режимі, розпочнеться процес оцінки банками достатності внутрішнього капіталу (ICAAP). В ICAAP банки регулярно розраховуватимуть необхідний розмір внутрішнього капіталу з огляду на всі суттєві ризики на трирічну перспективу. При цьому фінустанови мають урахувувати власну стратегію діяльності та бізнес-план та переконатися, що капіталу достатньо для їх виконання навіть у стресових умовах.

З 2022 року операційний та ринковий ризики покриватимуться капіталом. Для низки банків урахування операційного ризику суттєво вплине на показник достатності капіталу. Разом з тим основна складова ринкового ризику – валютний ризик – уже враховується банками, а їхні торгові позиції, що чутливі до інших факторів ринкового ризику, незначні. Тож вплив від запровадження вимог до капіталу під покриття ринкового ризику буде помірним.

Із прийняттям змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” банки чекатимуть такі нововведення: можливість установлення регулятором індивідуальних вимог до капіталу; зміна структури капіталу та запровадження коефіцієнта левериджу. Індивідуальні вимоги до капіталу ґрунтуватимуться на результатах SREP. Нова структура капіталу з усіма відповідними “пруденційними фільтрами” та коефіцієнт левериджу будуть запроваджені не раніше 2024 року.

Графік В.3.1. Графік упровадження регуляторних змін до вимог достатності капіталу банків

* Потребує прийняття змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Джерело: НБУ.

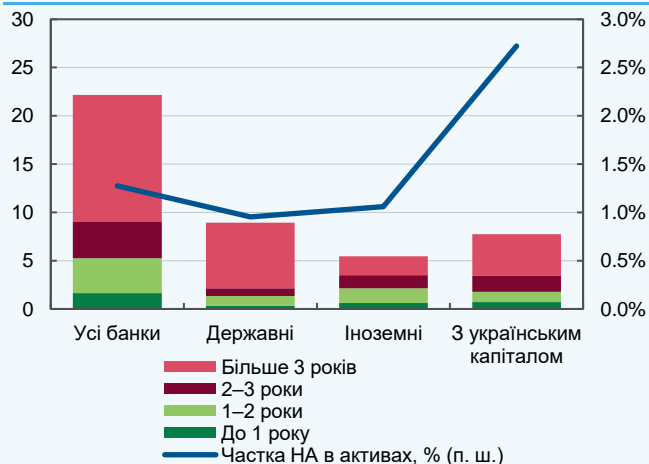

Вставка 4. Національний банк спонукає банки позбуватися непрофільних активів

Один із способів врегулювання банками непрацюючих кредитів – стягнення заставного майна. На практиці це майно може тривалий час залишатися у власності банків. Такі активи є непрофільними – вони переважно неліквідні, майже не приносять доходів, а їхня вартість може бути завищеною. У кількох невеликих українських банків частка непрофільних активів у балансах критично велика, що створює ризики для їхньої фінансової стійкості. Щоб спонукати банки позбутися такого майна, НБУ запровадив поетапне вирахування його вартості з основного капіталу з січня 2021 року. Ці зміни анонсовано майже рік тому, а з огляду на коронакризу нещодавно було пом'якшено графік вирахування. Це правило сприятиме підвищенню фінансової стійкості банків у середньостроковій перспективі.

Поява на балансі банків непрофільних активів (НА)¹¹ переважно є наслідком стягнення застави за непрацюючими кредитами. Для кількох невеликих українських банків частка НА в активах є надмірною. У багатьох випадках банки отримали такі активи в рахунок погашення непрацюючих кредитів, що були видані пов'язаним особам. Водночас право власності на них непрямо залишалось за кінцевими бенефіціарами банків. У таких випадках банки не роблять реальних спроб продати НА або здавати їх в оренду третім особам.

Графік В.4.1. Непрофільні активи за строками утримання на балансах банків у розрізі груп банків, млрд грн

Джерело: опитування банків, розрахунки НБУ.

Справедливу вартість НА інколи складно оцінити, адже багато об'єктів є нетиповими, а ринок неактивний. Подекуди задекларована оцінка майна завищена, що спотворює фінансові показники банків. Окремі банки мають НА, розмір яких зіставний з обсягом основного капіталу. Це посилює їхні ризики. Цьогоріч з ринку пішло два банки, неплатоспроможність яких була спричинена втратою великих об'єктів нерухомості.

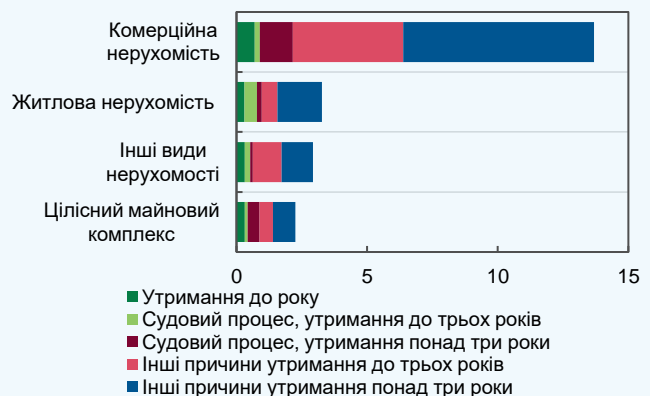
Щоб знизити ризики надмірного накопичення на балансі НА, НБУ зобов'язав банки поступово вираховувати їхню вартість із основного капіталу (докладніше див. розділ [Зміни регуляторного середовища](#)). Перший етап розпочнеться у січні 2021 року, тоді з капіталу буде вираховано 25% вартості НА, що утримуються на балансі понад три роки. Хоча запровадження цієї норми створить навантаження на капітал для кількох банків, довгострокові ефекти для стійкості банківської системи будуть позитивними.

Для оцінки впливу цієї новації на капітал НБУ опитав банки про обсяги, структуру, строки утримання та проблеми з реалізацією НА. Станом на 1 листопада 2020 року на балансах перебувають НА вартістю 22,2 млрд грн, або 1.3% чистих активів банківської системи. Кошти від продажу НА могли би стати ресурсом для кредитування.

Лише 9% цих активів банки планують здавати або вже здають в оренду або лізинг. За даними опитування, ставка оренди коливається в діапазоні від 3.7% до 7% річних, що ледь вище середньої вартості фондування сектору.

Близько 60% НА утримується на балансах більше трьох років. Лише 13% не може бути реалізовано негайно через судові процеси або заборону на відчуження. Для більшості НА формальних перешкод для продажу немає. Значна частка активів не реалізується, оскільки їхня задекларована вартість або профіль об'єктів непривабливі для інвесторів. Банки неохоче знижують оцінку та ціну таких об'єктів, щоб не відобразити додаткові збитки.

Графік В.4.2. Структура непрофільних активів за видами майна та строками утримання на балансі, млрд грн

Джерело: опитування банків, розрахунки НБУ.

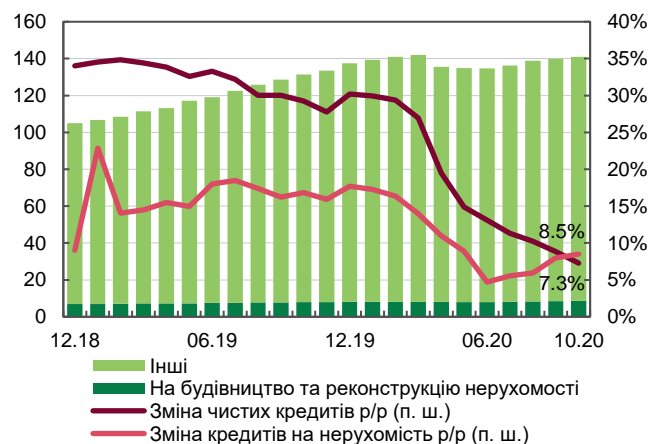
Розрахунки, проведені НБУ за результатами опитування, свідчать, що вплив вирахування на банківську систему на першому етапі не є суттєвим, а для половини банків зниження нормативу достатності основного капіталу буде символічним – менше ніж 0.05 в.п. Додаткове навантаження на капітал у 2021 році матимуть лише кілька банків. НБУ очікує, що в наступні роки нове правило спонукатиме банки вчасно позбуватися НА, а це підвищить їхню стійкість та прибутковість.

¹¹ Непрофільні активи – це необоротні активи, утримувані для продажу; майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя; основні засоби, які не використовуються банком під час здійснення видів діяльності.

3.3. Ризик споживчого кредитування

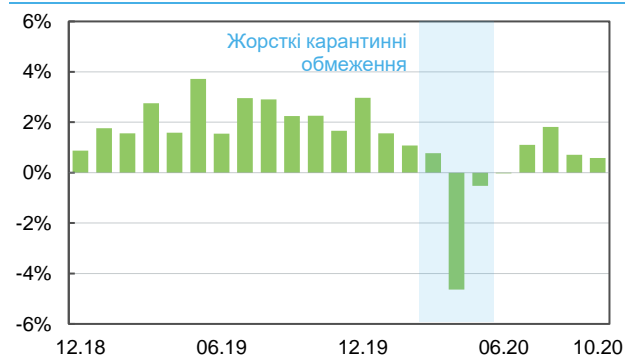
Зростання споживчого кредитування цього року значно уповільнилося. Це природньо з огляду на погіршення макроекономічних умов та споживчих настроїв. Зросли й кредитні збитки через погіршення платіжної дисципліни. Проте ці втрати ще не повною мірою відображені в резервах усіма банками. Водночас споживчі кредити й надалі відіграють ключову роль для банків, забезпечуючи значну частину їхніх доходів. Щоб стимулювати належне врахування як переваг, так і ризиків роботи в цьому сегменті та збільшити стійкість банків до кредитних ризиків НБУ запроваджує підвищені ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів.

Графік 3.3.1. Чисті кредити фізичним особам у гривні, млрд грн

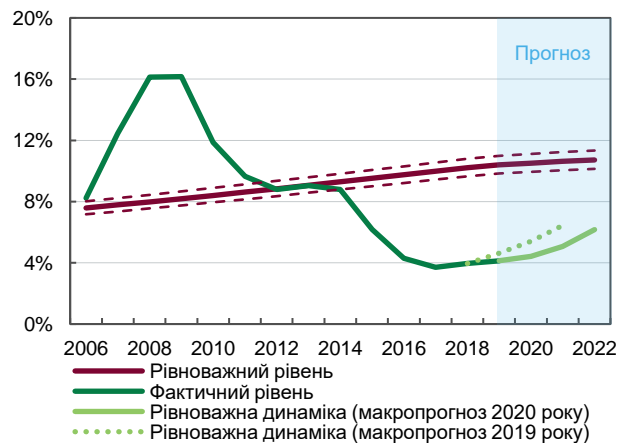
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.2. Зміна чистих споживчих гривневих кредитів до попереднього місяця

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.3. Рівноважний рівень та співвідношення споживчих кредитів до ВВП

Джерело: НБУ.

Зростання споживчого кредитування відновлюється після значного уповільнення під час карантину

Із запровадженням карантину вже в квітні стрімко знизився чистий кредитний портфель домогосподарств. Більшість банків скоротили обсяги нового кредитування. Дійсні на той час кредитні ліміти переважно збереглися. Проте стандарти схвалення нових кредитних заявок фінансовими установами стали жорсткішими. Результати [Опитувань про умови банківського кредитування](#) свідчать, що основними причинами цього були погіршення оцінок платоспроможності позичальників та загальноекономічного становища. Водночас таке уповільнення є природним з огляду на поточний економічний спад. Насамперед знизився попит з боку домогосподарств через суттєве погіршення їхніх споживчих настроїв. Також на динаміку вплинули обмеження роботи магазинів побутової техніки, у яких в тому числі здійснювалися продажі кредитних продуктів.

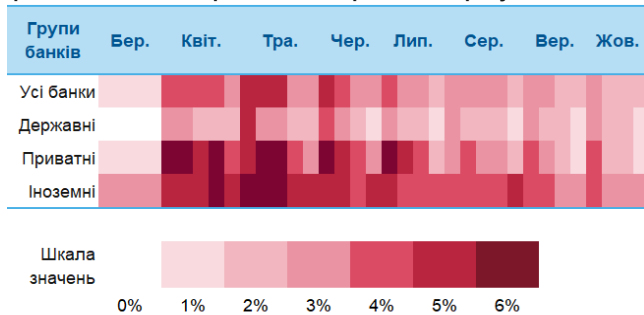
Портфель почав зростати тільки в липні. Щомісячні темпи приросту все ще нижчі, ніж показники докризового періоду. Нині обсяг кредитного портфеля наблизився до рівня початку року. Зростання чистих кредитів у річному вимірі становить 7.3%. Споживче кредитування дає змогу фінансовим установам підтримувати прибутковість, коли попит на кредити з боку корпорацій залишається пригніченим, а кредитні ставки знижуються. Відтак банки налаштовані активно розвивати цей сегмент. За дев'ять місяців 2020 року частка доходів від кредитування фізичних осіб становить 34% від загального процентного доходу банків. Більшість банків у подальшому планує послабити стандарти кредитування, незважаючи на високі ризики погіршення якості кредитів.

Погіршення макроумов знизило рівноважну траєкторію зростання споживчих кредитів

Дослідження¹² рівноважного рівня споживчого кредитування (співвідношення кредитів до ВВП) в Україні НБУ провів у 2019 році та відтоді регулярно його актуалізує. Спершу оцінюються довгострокові залежності між рівнем проникнення кредитів та макроекономічними показниками для України та групи країн регіону. Пояснювальні змінні – внесок приватного споживання у ВВП, інфляція та процентні ставки. Оцінка рівноважного рівня становить 10% від ВВП, що вище, ніж поточне значення 6%. Додатково визначаються рівноважні темпи його зростання, що залежать від поточних

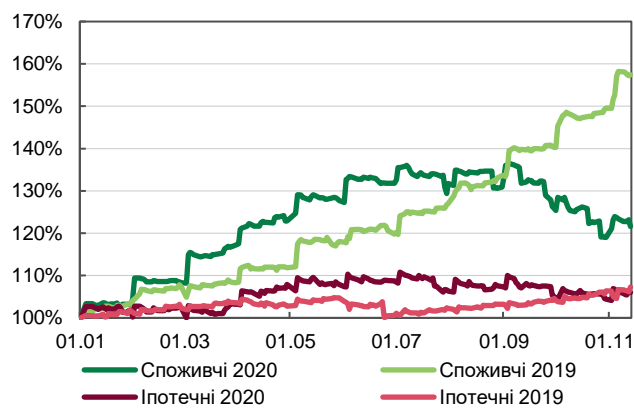
¹² Csajbok, A., Dadashova, P., Shykin, P., Vonnak, B. (2020). [Consumer Lending in Ukraine: Estimation of the Equilibrium Level](#). Visnyk of the National Bank of Ukraine, 249, 4-12.

Таблиця 3. Зростання частки прострочених гривневих кредитів фізичним особам порівняно з 1 березня 2020 року

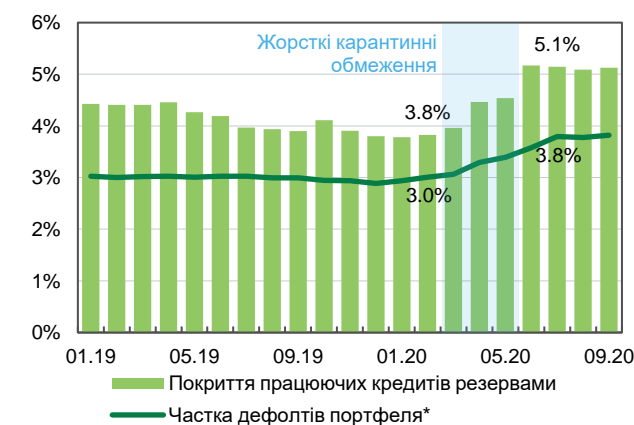
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.4. Зміна обсягу процентів* за гривневими кредитами фізичних осіб, строк сплати яких за договорами минув, початок року = 100%

* Проценти, прострочені менше ніж на два роки станом на 1 квітня 2020 року. Дані 12 найактивніших банків і у роздрібному кредитуванні. Джерело: НБУ.

Графік 3.3.5. Зміна якості роздрібно-кредитного портфеля

* На горизонті 12 місяців, середньозважена за банками, що формують понад 60% сукупного чистого роздрібно-кредитного портфеля. Джерело: НБУ.

Таблиця 4. Аргументи на користь запровадження підвищених ваг ризику

Переваги запровадження вищих ваг ризику
<ul style="list-style-type: none"> буде створено запас капіталу для покриття неочікуваних втрат від погіршення якості портфеля; інструмент є простим та універсальним у застосуванні; алюкація капіталу між бізнес-напрямами стане зваженішою, враховуватиме ризики та прибутковість; вплив на вартість кредитів буде помірним.

Джерело: НБУ.

макроекономічних умов та попередніх темпів зростання кредитування. Оскільки макроекономічні прогнози погіршилися у 2020 році, а кредитування уповільнилося, рівноважні темпи зростання споживчих кредитів знизилися, їх пришвидшення очікується у 2022 році.

Платіжна дисципліна позичальників погіршилася, найбільше для ризикових боржників

Навесні спостерігався пік погіршення платіжної дисципліни фізичних осіб. У цей період стрімко зростала частка прострочених кредитів та процентів за ними. Частка дефолтів у банків-лідерів цього сегмента також зросла, однак нерівномірно. Приріст прострочки залежав від особливостей кредитних продуктів, що пропонувалися банками: показники гірші для портфелів, у яких переважають кеш-кредити¹³. Влітку збільшено покриття працюючого портфеля резервами з 3.8% до 5%. Однак фактичні кредитні збитки можуть бути вищими, оскільки частина боржників отримала відтермінування для сплати за кредитом завдяки програмам реструктуризації.

Банки з квітня мали змогу гнучко реструктуризувати позики з ознаками погіршення платіжної дисципліни. Реструктуризація охопила щонайменше десятку частину портфеля. Заразом особливості певних кредитних продуктів, зокрема кредитних карток, давали змогу банкам не відобразити прострочення, а включити нараховані проценти до основної суми заборгованості в межах кредитного ліміту. У такому разі банки могли не фіксувати фактів несвоечасного обслуговування. Для усунення подібних прогалин НБУ уніс зміни до Положення № 351 про оцінку банками кредитного ризику. Відтепер неотримання від позичальника платежів для погашення нарахованих процентів уважатиметься простроченням навіть за умов їхньої капіталізації.

Відновлення портфеля вимагає уваги до його якості

Через коротку строковість споживчих кредитів нині вже погашено близько половини працюючих позик, що були у портфелі на початку кризи. Зі збільшенням кредитування частка цього старішого портфеля, що "пережив" карантинний період, знижується. Тож усереднені показники якості портфеля надалі поліпшуватимуться. Однак банки мають прискіпливо аналізувати стан обслуговування позик, особливо реструктуризованих, та належним чином його відобразити.

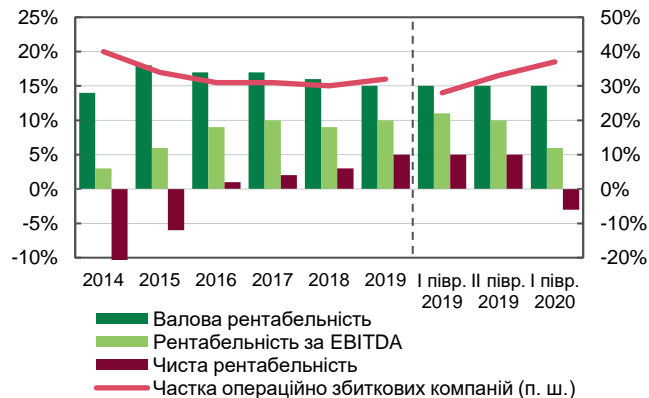
З огляду на наявні ризики сегмента НБУ зберігає наміри запровадити підвищені ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів. Підвищення ваг ризику відбудеться поетапно: до 125% з 1 липня 2021 року та до 150% з 1 січня 2022 року. За результатами проведеного аналізу такі зміни не призведуть до порушення вимог до капіталу банками, оскільки фінансові установи мають достатній запас міцності. Водночас вони покликані збільшити стійкість кредиторів до потенційних кризових явищ, зокрема стимулювати належне врахування як переваг, так і ризиків роботи в цьому сегменті.

¹³ Кеш-кредит – кредит, що передбачає одноразову видачу банком визначеної договором суми кредиту в готівковій або безготівковій формі.

3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля

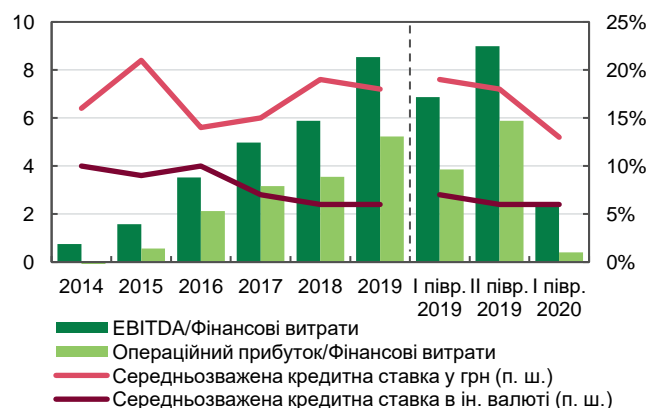
Реальний сектор відчув негативні наслідки коронакризи у першому півріччі. Проте послаблення карантинних заходів посприяло стабілізації більшості галузей. Динаміка нерівномірна: сектор послуг та залежні від інвестиційного попиту галузі залишаються під тиском; водночас харчопром та агросектор майже не відчули кризи. Корпоративні портфелі банків демонструють стійкість – обсяги резервів зросли, проте втрати виявилися меншими, ніж очікувалося. Невелика частка в портфелі кредитів вразливим галузям, виважена політика банків та вчасна реструктуризація в період карантину забезпечили рівне проходження кризи. Відсоткові ставки для корпоративних позичальників, не зважаючи на кризу, знизилися до історично найнижчого рівня. Це стимулюватиме зростання обсягів кредитування в період відновлення.

Графік 3.4.1. Рентабельність реального сектору та частка операційно збиткових компаній

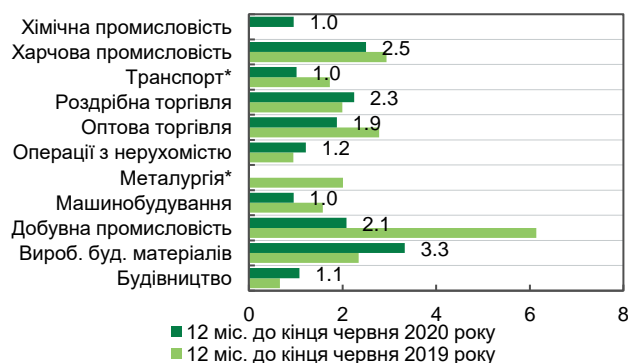
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.2. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та EBITDA, відсоткові ставки за новими кредитами

Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.3. Покриття відсоткових витрат операційним прибутком у розрізі галузей

Від'ємні значення не відображено.

* Дані скориговано на викиди.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

¹⁴ Дані не охоплюють малі підприємства.

Реальний сектор відновлюється від наслідків коронакризи

Світова пандемія COVID-19 та жорсткий карантин спричинили стрімке падіння випуску та доходів підприємств у березні–травні поточного року. У першому півріччі доходи підприємств¹⁴ реального сектору знизилися на 7% р/р, а операційний прибуток – у 6.5 раза. Скорочення прибутків погіршило ліквідність і зменшило ресурси бізнесу для обслуговування боргу. Співвідношення EBITDA та відсоткових витрат за перше півріччя становило 2.4x порівняно з 6.9x рік тому. Хоча шок був нетривалим, а в третьому кварталі вже розпочалося відновлення, криза створила суттєві ризики для галузей, що призупиняли роботу через карантин або втратили дохід унаслідок зниження попиту.

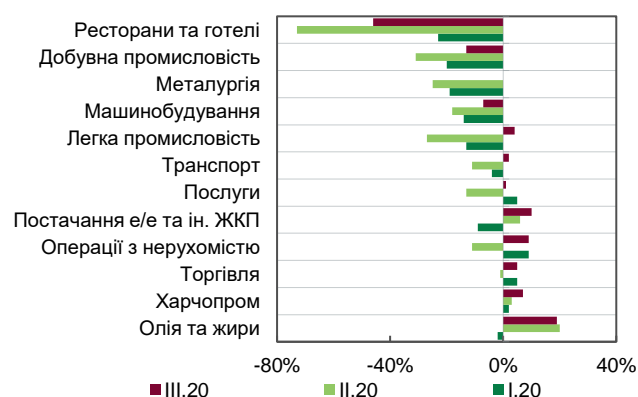
Пом'якшення карантинних обмежень та поступове відновлення світової економіки нормалізували операційну діяльність більшої частини корпоративного сектору. Цьому сприяли стримана девальвація та низька інфляція, що відрізняє нинішню кризу від попередніх. Відновлення приватного споживання відбулося швидко у тому числі завдяки відкладеному попиту на товари та послуги. Суттєво допоміг і значний зовнішній попит на товари українського експорту. У цілому українська економіка виявилася стійкою до коронакризи. Цьому сприяли менша частка сектору послуг у ВВП порівняно з іншими країнами, зростання частки нециклічних галузей у виробництві та експорті, а також належна робота фінансового сектору.

Спад і відновлення були нерівномірними

Особливістю поточної кризи є нерівномірність шоку для різних галузей економіки. Обмежувальні заходи найбільше позначилися на сфері послуг, зокрема на закладах громадського харчування, ТРЦ, пасажирських перевезеннях, туризмі та секторі гостинності. І хоча перехід від жорсткого карантину до адаптивного дав змогу частково поновити роботу, повноцінного відновлення у цих сферах не відбулося. Нові виклики створює посилений карантин у січні. Обмеження стосуватимуться переважно торгівлі непродовольчими товарами та роботи ТРЦ, окремих напрямків сфери послуг та дозвілля.

З-поміж усіх промислових галузей, найбільшого скорочення доходів у першому півріччі зазнали добувна промисловість, машинобудування та металургія. Падіння

Графік 3.4.4. Обсяги реалізації продукції та послуг ключових галузей, р/р

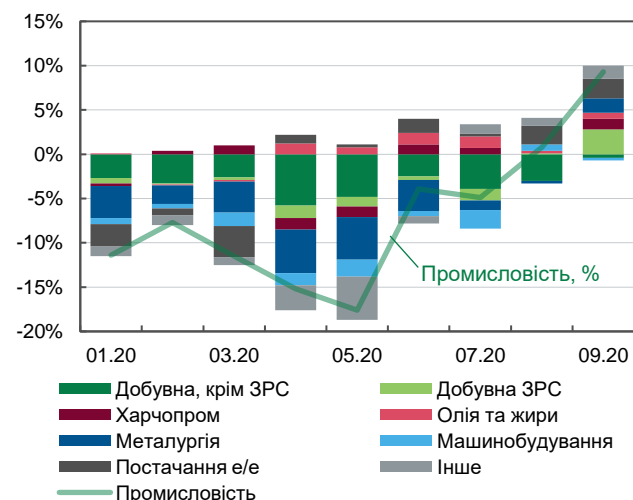

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

цін на енергетичну сировину суттєво зменшило обсяг реалізації добувної галузі. Водночас падіння доходів у машинобудуванні та металургії відбулося через звуження попиту на інвестиційні товари та низькі ціни на чорні метали. У третьому кварталі динаміка цих галузей істотно відрізнялася. Доходи добувної промисловості і машинобудування залишалися значно нижчими від минулорічних, але в металургії досягли рівня третього кварталу 2019 року. У четвертому кварталі відновлення галузі прискорилося завдяки зростанню світових цін.

Незважаючи на кризу, окремі галузі промисловості нарощували обсяги реалізації, зокрема олійно-жирова та харчова промисловість, фармацевтика. Ці галузі мають найнижчі ризики платоспроможності. Очікується, що компанії-виробники продовольчих товарів і надалі зберігатимуть прибутки завдяки сприятливим зовнішнім цінам та збільшенню світового попиту.

Графік 3.4.5. Внески окремих галузей у річну зміну обсягів реалізації промислової продукції

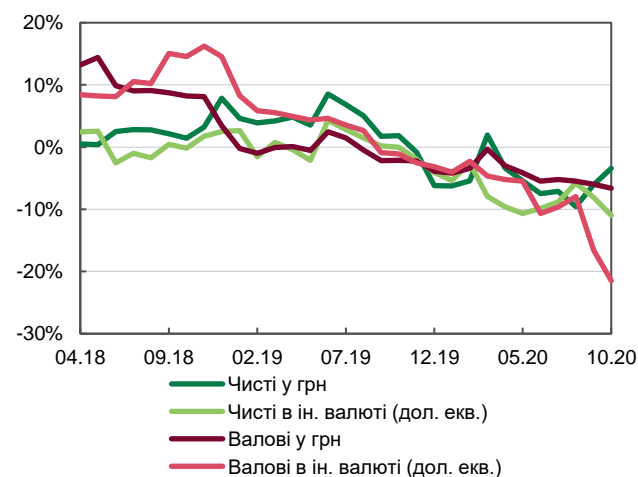
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Найбільші публічні компанії харчової промисловості та сільського господарства вже оприлюднили звітність за три квартали. Переважна більшість звітує про збереження або зростання прибутків за 9 місяців поточного року навіть попри гірший врожай. Це результат передусім високого попиту на світових ринках продовольчих товарів в умовах обмеженої пропозиції та погіршення очікувань майбутнього врожаю. Компанії мають прийнятне боргове навантаження, що дасть їм змогу й надалі залучати дешеве фінансування на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Корпоративний портфель: перші ознаки відновлення

З кінця минулого року валовий та чистий корпоративний кредитний портфель банків скорочувався у річному вимірі. Проте, починаючи з жовтня з'явилися ознаки зміни тренду: обсяги чистого гривневого портфеля зростають два місяці поспіль. Динаміка кредитування малого та середнього бізнесу, навпаки, була позитивною: обсяг чистих кредитів за фіксованим обмінним курсом збільшився на 3% р/р. Зниження процентних ставок та державна програма компенсації процентних платежів стимулювали зростання обсягів кредитів для цього сегменту (див. [Вставка 6. Рушії кредитування малого бізнесу](#)).

Графік 3.4.6. Валові та чисті корпоративні кредити, р/р

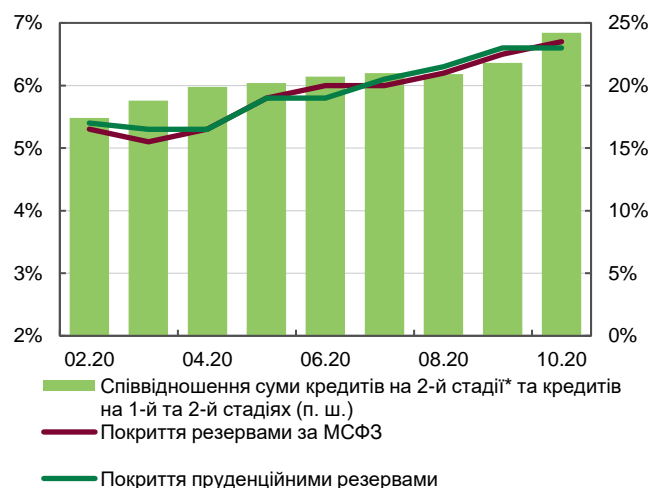
У банках, платоспроможних на 01.11.20.

Джерело: НБУ.

Значний вплив на зменшення обсягів корпоративних кредитів у першому півріччі мало погашення боргів кількома великими позичальниками, зокрема українськими та міжнародними аграрними компаніями. Деякі з них замінили банківські кредити довгостроковим фінансуванням із міжнародних ринків, інші мали меншу потребу в оборотному капіталі в період кризи. Додатковим чинником скорочення чистих кредитів було формування резервів.

Зниження валового кредитного портфеля відбулося переважно внаслідок списання старих непрацюючих кредитів, які давно не обслуговувалися та були повністю зарезервовані. Лідерами за обсягом списання були державні банки, які за 10 місяців перевели на

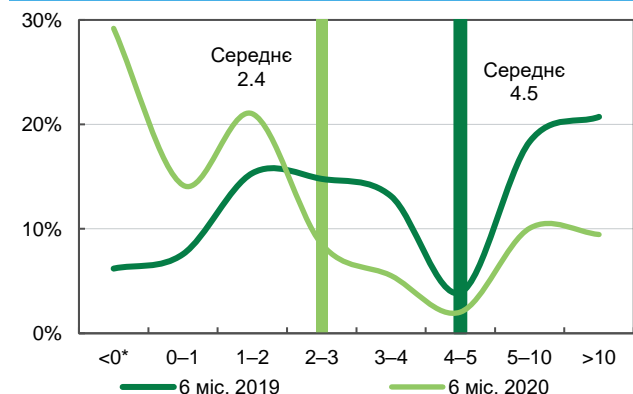
Графік 3.4.7. Рівень покриття пруденційними резервами та резервами за МСФЗ за валових працюючих корпоративних кредитів

У банках, платоспроможних на 01.11.20.
* Стадії знецінення за МСФЗ 9.

Джерело: НБУ.

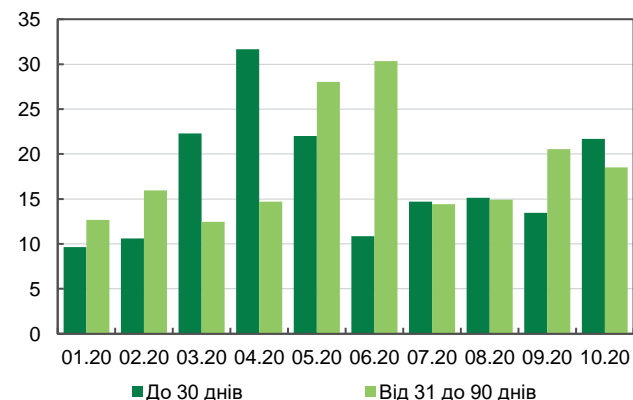
Графік 3.4.8. Розподіл співвідношення EBITDA і процентних витрат позичальників із працюючими кредитами

* Частка кредитів боржників із негативним EBITDA. Середнє значення зважено на суму кредиту станом на 01.07.20. Розраховано за індивідуальною звітністю боржників.

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.9. Прострочені корпоративні кредити, млрд грн

Джерело: НБУ.

позабалансові рахунки 90 млрд грн старих непрацюючих кредитів.

Корпоративні портфелі виявилися стійкими до кризи

Доходи більшості позичальників знизилися від початку кризи. Це створило тимчасовий шок ліквідності: близько 40% позичальників з працюючими кредитами мали в першому півріччі незадовільне співвідношення EBITDA та процентних витрат. У другому кварталі почали зростати обсяги прострочення платежів за працюючими кредитами.

Основний негативний ефект на якість бізнес-кредитів мали проблеми в галузях, робота яких прямо карантинно не обмежувалася. Це циклічні галузі, які залежать від інвестиційного попиту або ситуації на окремих сировинних ринках. До того ж залишаються труднощі в енергетиці, що теж додає проблем банкам.

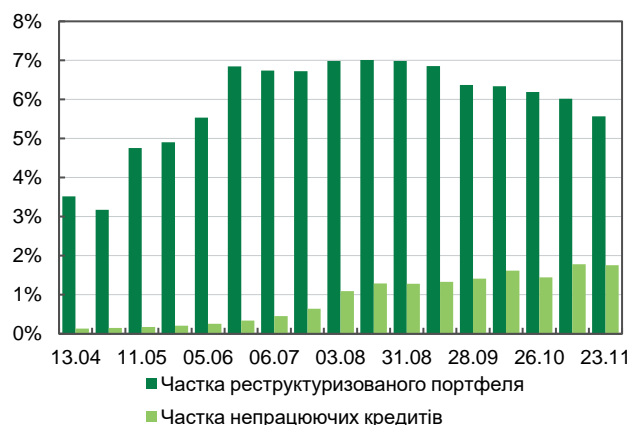
Банки йшли на поступки боржникам, у яких виникли складнощі з обслуговуванням боргів через карантинні обмеження. НБУ завчасно створив сприятливі регуляторні умови¹⁵ для реструктуризації кредитів позичальників, які переживали тимчасові фінансові труднощі у зв'язку із запровадженням карантину. Від періоду запровадження жорсткого карантину близько 7% портфеля було реструктуризовано. Станом на кінець листопада, близько 10% суми реструктуризованих позик уже погашено, а більшість боржників відновлює платоспроможність. Хоча криза призвела до зростання рівня резервування працюючих кредитів, рівень дефолтів у корпоративному секторі був нижчим, ніж очікувалося на початку кризи. Зважаючи на зростання суми прострочених кредитів у вересні-жовтні, можливе додаткове погіршення якості портфелів. Проте вже зараз зрозуміло, що ці втрати не будуть значними. З одного боку, завчасні дії банків та регулятора допомогли зменшити ефект тимчасового шоку для позичальників. З іншого боку, незначна частка підприємств сфери послуг сприяла стійкості корпоративних портфелів.

Криза альтернативної енергетики надалі впливає на банки

Криза неплатежів в енергетиці триває з березня 2020 року. Зміна енергетичного законодавства частково стабілізувала ситуацію. Зниження тарифів допомогло знизити навантаження на державне підприємство, яке забезпечує виконання гарантій держави з купівлі електроенергії у "зеленої" генерації. Виробники енергії з альтернативних джерел отримали повну оплату за серпень-вересень. Водночас обсяг накопичених боргів держпідприємств, які здійснювали компенсацію "зеленого" тарифу, створює ризики. До того ж, розрахунки за відпущену "зелену" електроенергію здійснюються з затримкою: заборгованість за березень-липень ще не сплачена. Ця ситуація впливає на окремі банки, які активно кредитували сектор альтернативної енергетики:

¹⁵ Постанова Правління НБУ від 26 березня 2020 року №39 "Про особливості застосування вимог Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями у зв'язку із запровадженням обмежувальних заходів".

Графік 3.4.10. Частки корпоративних кредитів, працюючих на 1 березня 2020 року, що реструктуризовані та визнані непрацюючими з початку кризи

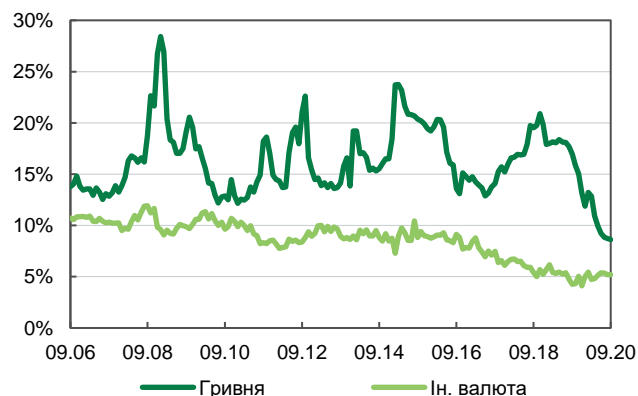
Джерело: опитування 22 найбільших банків, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.11. Частка вразливих галузей у валовому корпоративному працюючому портфелі станом на 01.11.2020

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.12. Процентні ставки за новими кредитами нефінансовим корпораціям (без урахування овердрафтів)

Джерело: НБУ.

заборгованість цієї галузі на кінець жовтня становила 45.1 млрд грн, з якої 75% припадає на державні банки. Для зменшення впливу кризи НБУ пом'якшив вимоги до розрахунку кредитного ризику¹⁶ та створив гнучкі умови проведення реструктуризації для позичальників “зеленої” генерації. Банки пролонгували частину кредитів галузі, але для остаточної стабілізації ситуації потрібне відновлення своєчасних платежів виробникам.

Банківські кредити значно подешевшали

Зниження вартості фондування та значна ліквідність банківської системи позитивно вплинули на вартість кредитів для корпоративних позичальників. Незважаючи на кризу, ставки гривневих корпоративних кредитів досягли історичного мінімуму. Ставки в іноземній валюті також залишаються низькими. На сьогодні для якісних позичальників нові кредити в валюті дешевші ніж фінансування із зовнішніх ринків. Дохідність еврооблігацій більшості українських емітентів зараз вище середньої ставки запозичення в українських банках. Проте умови суттєво залежать від якості позичальника та строковості кредиту. Наприклад, найстійкіші компанії з підтвердженою фінансовою звітністю, прозорою структурою власності та позитивною кредитною історією можуть залучати короткострокове фінансування за ставками 7–8% у гривні та 2–3% в іноземній валюті, а довгострокове фінансування вище на 3 в. п. та 1 в. п. відповідно. Натомість, фінансово нестійкі або непрозорі позичальники вимушені компенсувати кредиторю додаткові ризики або взагалі не спроможні отримати фінансування в банках.

Банки не повинні понижувати стандарти оцінки корпоративних позичальників у період кризи

Для мінімізації впливу карантинних обмежень на банківську систему та позичальників банків НБУ впровадив спеціальний режим оцінки боржників. Зокрема цей режим дав змогу капіталізувати прострочену заборгованість позичальників, які мали тимчасові фінансові труднощі через карантин. Проте тимчасові регуляторні пом'якшення не мають стати інструментом, що використовується для приховування кредитних збитків. Вкрай важливо аби банки адекватно оцінювали фінансовий стан позичальників та визнавали наявність довгострокових проблем. Зараз перелік галузей, які не зможуть відновитись повністю протягом тривалого часу, уже відомий. Кредитні збитки за боржниками з цих галузей варто визнавати вже зараз. НБУ контролюватиме достовірність оцінок у межах наглядового процесу, а в 2021 році здійснить перевірку коректності оцінки кредитного ризику всіх банків у межах щорічної оцінки стійкості.

¹⁶ Постанова Правління НБУ від 18 серпня 2020 року №118 “Про особливості виконання вимог деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань оцінки кредитного ризику”.

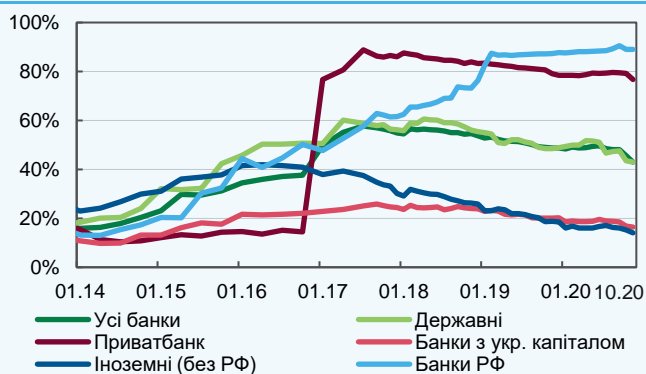
Вставка 5. Банки остаточно позбудуться старих непрацюючих кредитів

Протягом 2020 року банки України відповідно до нових вимог Національного банку затвердили стратегії управління непрацюючими активами на наступні три роки. Банки планують скоротити обсяги непрацюючих активів до кінця 2022 року більш як на 400 млрд грн. Основними заходами є списання та продаж непрацюючих кредитів. НБУ розглянув подані банками стратегії та контролюватиме їх виконання.

Рівень непрацюючих кредитів (NPL) сягнув історичного максимуму 57.7% у 2017 році, більшість з них була видана до 2015 року. Відтоді не всі банки однаково ефективно врегульовували NPL. Іноземні та приватні банки скорочували NPL, використовуючи заходи добровільного та примусового врегулювання, тоді як державні банки були менш активними. Лише останнім часом держбанкам удалося успішно реалізувати заходи фінансової реструктуризації та списання, хоч вони все ще залишаються лідерами за обсягом NPL¹⁷.

У стратегіях управління NPL банки визначилися з підходами до врегулювання непрацюючих активів. Основними заходами для державних банків є списання кредитів, які вже давно визнані непрацюючими. Серед іншого, поступово має бути списаний токсичний портфель Приватбанку, враховуючи малоімовірність повернення боргу. Банки продовжать відстоювати своє право на відшкодування збитків у судах, незважаючи на списання, адже воно не є прощенням боргу. Загалом за 10 місяців 2020 року українські банки списали 118.7 млрд грн NPL.

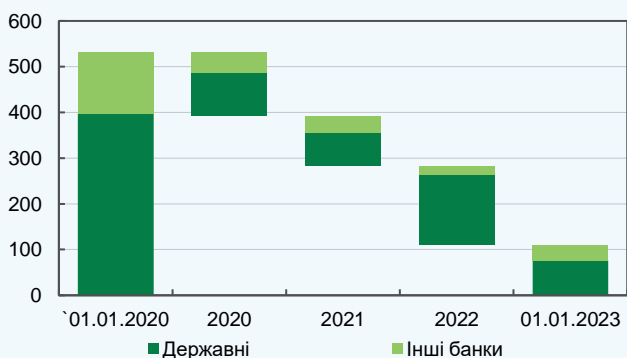
Графік В.5.1. Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків за групами

Джерело: НБУ.

З липня цього року рівень NPL скоротився на 6.7 в. п., до 42.9% на кінець жовтня, що свідчить про зрушення в питанні врегулювання непрацюючих кредитів, перш за все державними банками. Цьому сприяли розроблені НБУ вимоги до організації процесу управління проблемними активами. На їх виконання банки вже подали стратегії управління NPL. Крім цього, у 2020 році було визначено критерії для списання активів, за якими повернення боргу не очікується.

Графік В.5.2. Плани* врегулювання NPL банками, млрд грн**

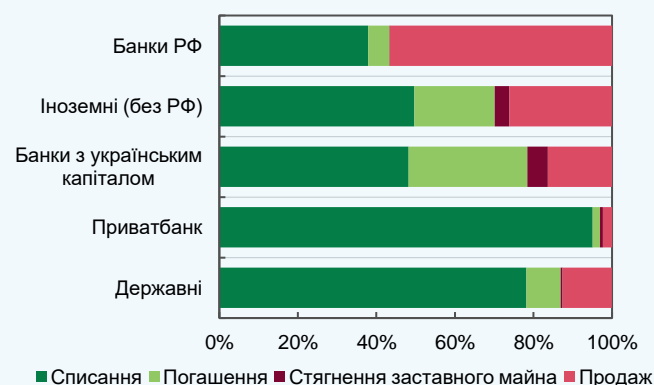
* Підлягають щорічному оновленню банками.

** За фіксованим обмінним курсом, без урахування міграцій в портфель NPL та з портфеля NPL в прогностичному періоді.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Банки з іноземним капіталом мають найнижчий рівень непрацюючих кредитів та планують використовувати заходи списання, продажу або очікують добровільного врегулювання боргів. Банки з українським капіталом планують скорочувати NPL шляхом списання та продажу кредитів, що не обслуговуються.

Графік В.5.3. Основні заходи зниження NPL до кінця 2022 року*

* За фіксованим обмінним курсом, без урахування міграцій в портфель NPL та з портфеля NPL в прогностичному періоді.

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

Запроваджені у 2020 році карантинні заходи та економічна криза негативно вплинули на якість обслуговування боргів, але обсяг NPL не зріс суттєво. Банки підтримували своїх клієнтів та проводили короткострокову реструктуризацію боргу. Водночас, банки повинні належно оцінювати фінансовий стан позичальників, вчасно визнавати нові NPL та вживати необхідних заходів з управління боргами, які мають ознаки проблемності.

¹⁷ ЗФС, грудень 2019. [Вставка 6. Шляхи скорочення непрацюючих кредитів.](#)

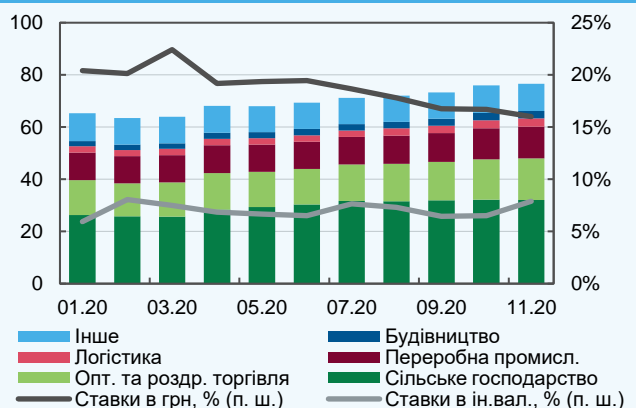
Вставка 6. Рушії кредитування малого бізнесу

Малий бізнес історично мав гірший доступ до кредитів у банках. Проте зараз обсяг кредитування цього сегмента зростає навіть в умовах коронакризи. Зниження вартості запозичень та державна програма компенсації відсоткових ставок створили умови для зростання кредитування малих підприємств.

Для аналізу тенденцій кредитування малого бізнесу сформовано кластер на основі позичальників, що відповідають критеріям ММП¹⁸. До кластера потрапляють підприємства, які не входять до складу великих бізнес-груп, та мають сукупну заборгованість перед банками менше 100 млн грн.

Дані свідчать, що банки активізували кредитування малого бізнесу в 2020 році попри те, що той зазнав більших втрат від карантинних заходів, ніж середній та великий¹⁹. З початку року кредити кластера зросли на 17% до 76.6 млрд грн без урахування впливу обмінного курсу. Зниження процентних ставок малому бізнесу, які традиційно вищі, ніж для середнього та великого, разом з державними програмами підтримки кредитування дещо розширили перелік потенційних позичальників.

Графік В.6.1. Кредити ММП у розрізі секторів економіки* та ставки за новими кредитами, млрд грн

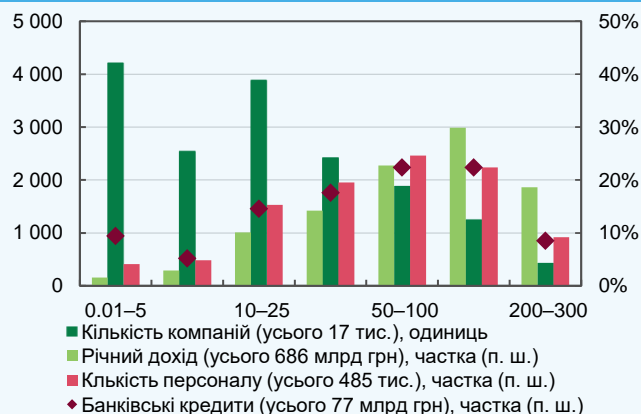
* Курс іноземної валюти зафіксовано на 01.11.2020.

Джерело: НБУ, Кредитний реєстр.

Майже всі кредити цьому кластеру є працюючими, позичальники переважно якісні, а рівень забезпечення заставою високий. Якість кредитів малим підприємствам, що входять до складу великих бізнес-груп, є помітно гіршою, а рівень забезпечення заставою – нижчим. Значною мірою це результат того, що до категорії малих часто переходять великі та середні підприємства, що зазнали фінансових труднощів та втратили дохід.

На приріст кредитів кластера позитивно вплинула програма “Доступні кредити 5-7-9%”, яка передбачає компенсацію частини процентних витрат. Уповноважені банки вже видали 6.3 тис. кредитів на 14.7 млрд грн, з яких: для рефінансування попередньо отриманих кредитів – 68%, для розвитку бізнесу – 19%, для впровадження антикризових заходів – 13%. Найактивнішу участь у програмах компенсації витрат беруть сільськогосподарські підприємства, для яких додатково діє окрема програма “Фінансова підтримка сільгоспвиробників”, якою скористалися 3.6 тис. компаній.

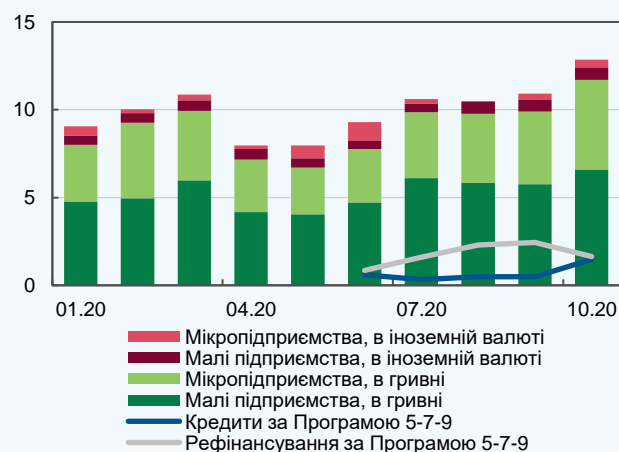
Графік В.6.2. Профілі боржників ММП у розрізі рівня доходів, млн грн

Джерело: НБУ, Кредитний реєстр.

Програма “Доступні кредити 5-7-9%” доступна тільки якісним боржникам, яких банки готові кредитувати за ставкою не вище 13% (поточне значення максимальної плаваючої ставки), яка потім частково або ж повністю компенсується урядом. Це значення є нижчим за стандартні ставки за кредитами малому бізнесу на ринку, лише близько 40% від загального обсягу кредитів нині мають ставку до 13%.

Графік В.6.3. Нові кредити ММП, у тому числі кредити за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”, млрд грн

Джерело: НБУ, Міністерство фінансів України.

Додатковим стимулом кредитування малого бізнесу стане затверджений урядом механізм кредитних гарантій на портфельній основі (до 70% боргу за кожним окремим кредитом та 50% за портфелем). Банки-кредитори зможуть перекласти частину кредитного ризику позичальника на державу. Це має усунути основну перепону для кредитування платоспроможного малого бізнесу, якою є брак достатнього забезпечення.

¹⁸ ММП – малі чи мікропідприємства, річний дохід яких від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро.

¹⁹ Згідно з оцінками підприємств, відображених у [Цілових очікуваннях підприємств за III квартал 2020 року](#).

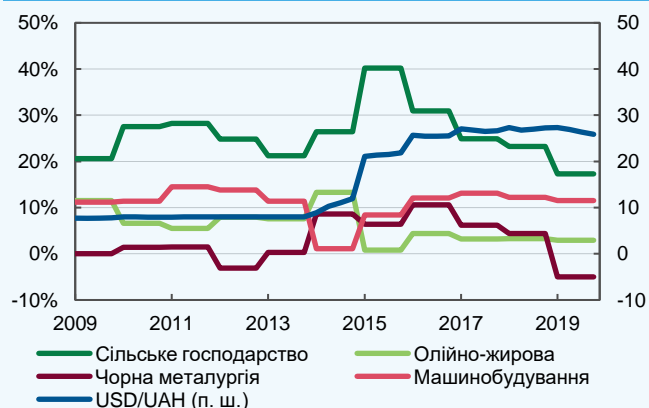
Вставка 7. Вплив курсових коливань на експортерів

Курс гривні до ключових світових валют не є вирішальним фактором прибутковості експортерів. Головний чинник – це ціни на сировинні товари. Наслідки зміцнення або послаблення гривні для прибутковості зазвичай нівелюються через валютну складову в собівартості виробництва та вплив на переоцінку боргу.

До 2015 року в Україні діяв режим фіксованого валютного курсу. Тому протягом криз гривня неконтрольовано девальвувала під тиском накопичених дисбалансів. Це мало значний негативний вплив на економіку. Для забезпечення цінової та фінансової стабільності НБУ впровадив інфляційне таргетування та режим плаваючого курсу. З того часу спостерігалися епізоди помітного послаблення та укріплення курсу, що викликало занепокоєння з приводу прибутковості експортерів.

Для оцінювання впливу коливання курсу гривні на експортерів проаналізовано найбільші галузі, що продають продукцію на зовнішніх ринках: металургію, машинобудування, сільське господарство та олійно-жирову промисловість, а також 7²⁰ публічних компаній з цих галузей, які дають третину експортної виручки країни.

Графік В.7.1. Валютний курс та рентабельність за EBITDA експортних галузей

Джерело: ДССУ, НБУ.

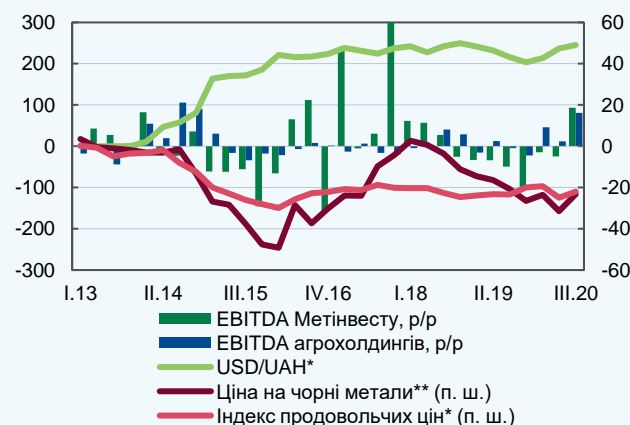
Результати аналізу свідчили про слабкий зв'язок між зміною валютного курсу та прибутковістю експортерів. Визначальним фактором прибутковості здебільшого були ціни на міжнародних сировинних ринках, адже більшість українських експортерів спеціалізується саме на експорті сировинних товарів.

Слабка статистична залежність пояснюється тим, що 50-70% собівартості експортерів прямо залежить від обмінного курсу. Це імпортні товари або ж сировина, вартість якої визначається на світових ринках у доларах, а внутрішні ціни у гривні швидко реагують на зміну світових цін. Отже, зниження або зростання доходів у гривні значною мірою компенсується зміною витрат. Зміна курсу на 1% реалізується в паралельну зміну прибутковості EBITDA експортера на 0.2% в аналогічному періоді. Для більшості компаній навіть після значних змін обмінного курсу прибутковість бізнесу нормалізується за один-два роки внаслідок корекції цін на складові собівартості.

²⁰ Астарта, ІМК, Кернел, Метінвест, Мотор Січ, МХП, Ферекспо.

Деяким експортним галузям притаманний довгий виробничий цикл. Відповідно вплив зміни курсу на грошові потоки експортера менший, ніж на бухгалтерський прибуток. Це пояснюється правилами обліку: до собівартості насамперед враховуються найстаріші запаси, придбані за старими цінами.

Графік В.7.2. Зміна квартального EBITDA, валютного курсу та цін на сировинні товари

* 12.2012 = 100.

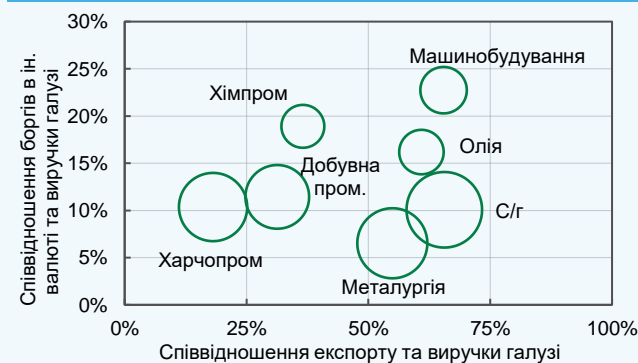
** Steel Billet Exp FOB Ukraine (12.2012=100).

Джерело: дані компаній, FAO, Thomson Reuters, НБУ.

Більшість українських експортерів залучає кредити в іноземній валюті. Отже, зміна обмінного курсу збільшує боргове навантаження під час девальвації. Наприклад, більшість українських експортерів зазнали значних збитків від переоцінок під час криз 2008–2009 років та 2014–2016 років. Втрата доходів разом із переоцінкою боргу змусили навіть найстійкіші компанії до реструктуризації.

Надбанням зваженої монетарної політики та вільного курсоутворення також стали найнижчі за всю історію процентні ставки. Це поліпшило доступ підприємств, у тому числі експортерів, до кредитних ресурсів (див. [Розділ 3.4. Реальний сектор та якість корпоративного кредитного портфеля](#)).

Графік В.7.3. Частка експорту у виручці за 2019 рік та валютний борг експортних галузей станом на 1 січня 2020 року

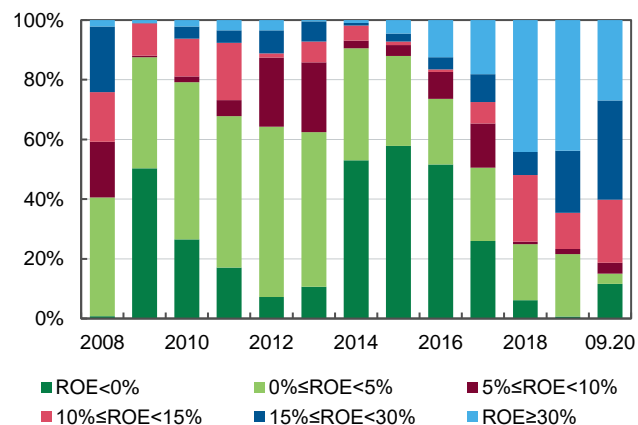
Розмір кола – дохід галузі.

Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

3.5. Ризик прибутковості

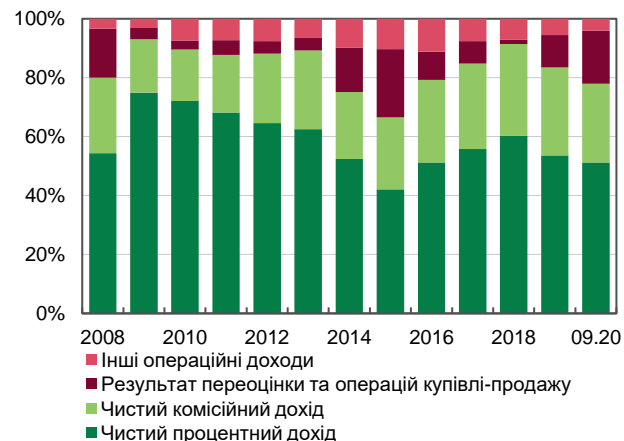
Ризики прибутковості поки що не реалізувались: операційна доходність висока, а відображені банками кредитні збитки не надмірні. Як продемонструвала криза, комісійні доходи найбільш вразливі до жорсткості карантинних заходів. Однак їх падіння було короткостроковим завдяки зростанню безготівкових операцій. Прибутковість забезпечував високий процентний спред – він практично не змінився від початку року попри значне зниження загального рівня ставок. У середньостроковій перспективі ризики його зниження є значними. Також зберігається певна невизначеність з приводу достатності сформованих резервів під кредитні збитки.

Графік 3.5.1. Розподіл чистих активів банків за рентабельністю капіталу

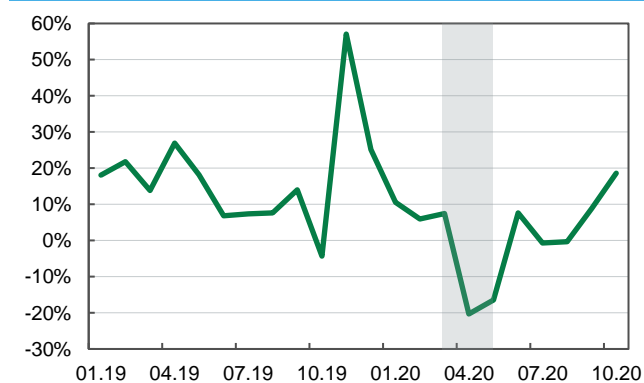
Джерело: НБУ.

Графік 3.5.2. Структура операційного доходу банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.3. Зміна чистого комісійного доходу, р/р*

* Тут і надалі у розділі у банках, платоспроможних на звітну дату. Сіра зона – введення загальноукраїнського карантину з 12.03.20, посилення обмежень з 17.03.20, перехід до адаптивного карантину з 22.05.20.

Джерело: НБУ.

Вплив коронакризи на прибутковість поки помірний

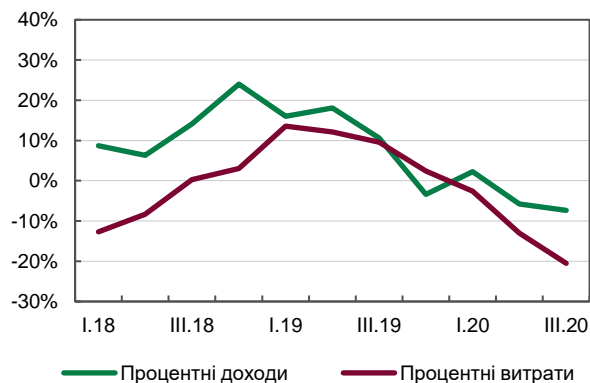
Коронакриза погіршила фінансовий стан банків, проте менш відчутно, ніж очікувалося навесні. Прибуток сектору за 10 місяців 2020 року знизився лише на чверть порівняно з попереднім роком. Кількість збиткових банків не зростає. Найгіршим фінансовим результатом був у II кварталі під час жорстких карантинних обмежень через зниження попиту на банківські продукти та підвищених відрахувань до резервів. Однак уже в III кварталі почалося відновлення процентних та комісійних доходів, яке ще більше прискорилося в останні місяці року. Чотирнадцять банків, яким належить майже дві третини активів сектору, зберегли рентабельність капіталу понад 15%. Прибуток сектору дуже концентрований – Приватбанк сформував 57.4% усього прибутку, а п'ять найприбутковіших банків – 88.2%.

Карантин відчутно вплинув на комісійні доходи

Чистий комісійний дохід – друга за вагомістю складова операційних доходів банків. Карантинні обмеження мали швидкий та значний негативний вплив саме на ці надходження. Обсяг банківських операцій, за які стягується комісія, знизився під час жорсткої фази карантину. Найвагоміша причина – менший потік клієнтів у торгових точках та відділеннях банків, а також зниження економічної активності малого та середнього бізнесу. Негативно вплинуло і тимчасове падіння портфеля незабезпечених споживчих позик, які генерують для банків супутні комісії. Динаміка комісійного доходу була неоднорідною. Після значного шоку навесні він почав відновлюватися разом з поживленням економічної активності, а в жовтні зростання становило 18.6% порівняно з відповідним місяцем минулого року. Серед іншого значно зросли доходи від касового обслуговування. Надалі короткострокове падіння комісійного доходу можливе під час січневого локдауну.

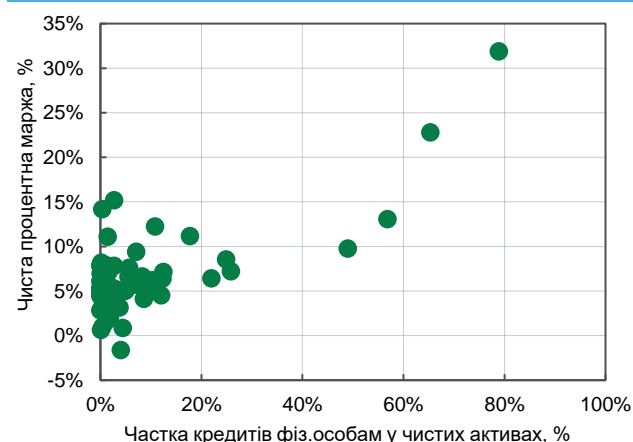
Фундаментально комісійні доходи були стійкими до несприятливих умов. Карантинні обмеження швидко змінили пререференції клієнтів. Протягом кількох місяців відбулася структурна трансформація попиту, на яку в звичайних умовах знадобилося б кілька років. Різко зріс попит на віддалені послуги з використанням онлайн-банкінгу. Банки сприяли цьому, знижуючи тарифи на безготівкові платежі та перекази. НБУ дозволив віддалену ідентифікацію клієнтів. Розвиток безготівкових платежів, однак, не призвів до зниження попиту на готівку. Банки подекуди встановили або підвищили тарифи на готівкові операції.

Графік 3.5.4. Процентні доходи та витрати, р/р

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.5. Частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі та чиста процентна маржа банків станом на 01.10.2020

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.6. Співвідношення відрахувань до резервів та кредитного портфеля і чистого операційного доходу

* Аннуалізовані дані.

Джерело: НБУ.

Чистий процентний дохід залишався стійким

Коронакриза розгорталася в циклі зниження процентних ставок. Протягом першого півріччя облікова ставка НБУ знизилася на 7.5 в. п. до найнижчого в історії показника 6%. У поєднанні зі сприятливими макроекономічними умовами, зокрема низькою інфляцією, а також стабільною базою фондування це сприяло зниженню ставок за депозитами та кредитами. У першому півріччі ставки за депозитами в гривні вперше в історії банківського сектору знизилися до однознакових показників. Від початку року банкам вдавалося зберегти процентний спред незмінно високим. Одне з пояснень – зміна вартості фондування відбулася швидше, ніж зміна дохідності активів через розбіжності у строках. Загалом чистий процентний дохід під час карантину стабільно зростав на рівні 4–5% р/р.

Через підвищення інфляційних очікувань зниження ставок за депозитами в останні місяці практично призупинилося. Але здешевлення кредитів триватиме. У корпоративному сегменті лонгація та видача нових кредитів відбуватиметься за нижчими ставками. Цьому сприятиме конкуренція між банками за якісних позичальників та подальше розгортання державних програм підтримки кредитування. Водночас у роздрібному сегменті спреди залишатимуться високими через домінування незабезпечених споживчих кредитів, вартість яких традиційно висока. У середньостроковій перспективі процентні спреди у цьому сегменті знижуватимуться через зростання частки іпотечних кредитів. Проте зниження спреду сповна компенсуватимуть більші обсяги кредитного портфеля.

Відрахування до резервів очікувано зрости

Витрати на формування резервів за 10 місяців майже подвоїлися відносно минулого року (додатково відбулося значне одноразове формування резервів під юридичні ризики Приватбанком). За 10 місяців банки визнали втрати від кредитного ризику в середньому на рівні 1.6% валового та 2.9% чистого кредитного портфеля. Від початку року близько 20% портфеля перейшло із першої стадії оцінки до другої стадії оцінки за МСФЗ 9. За цими кредитами відбулося суттєве зростання кредитного ризику. Відображені банками кредитні збитки не є критичними для прибутковості. Водночас поки що складно оцінити їхню достатність. Подекуди банки відклали визнання погіршення якості активів, провівши реструктуризації кредитів. Також у позичальників деяких секторів економіки можливі нові фінансові труднощі через зжорсточення умов карантину протягом січня 2021 року.

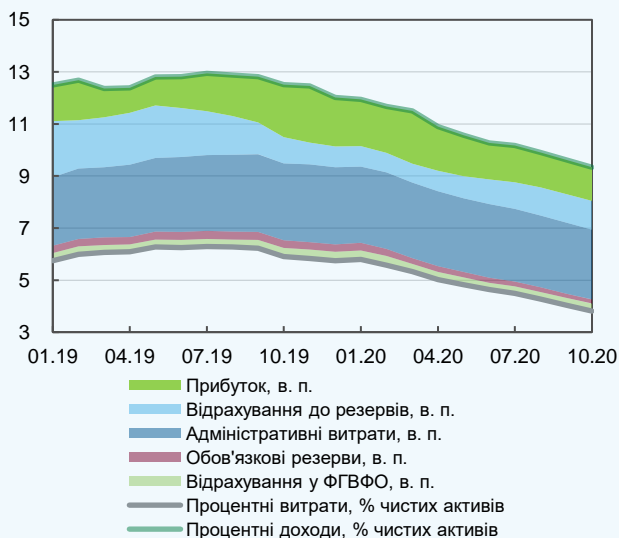
Вставка 8. Декомпозиція чистої процентної маржі банків

Зі зниженням загального рівня процентних ставок в економіці банкам дедалі складніше зберігати високий рівень прибутковості. Поточний рівень чистої процентної маржі дає змогу фінустановам комфортно покривати всі супутні витрати, зокрема загальні та адміністративні, а також відрахування до резервів на покриття кредитного ризику. Оскільки маржа з часом може знизитися, то частка заробітку, що формує чистий прибуток банків, поступово також скоротиться.

Стрімке зниження вартості банківського фондування від початку року створило передумови для зниження кредитних ставок. Досі вони знижувалися паралельно дохідності депозитів, тож процентні спреди залишилися майже незмінними. Однак надалі варто очікувати звуження спредів, що може негативно впливати і на процентну маржу.

Чиста процентна маржа (NIM) розраховується як різниця між процентними доходами та витратами на одну гривню чистих активів, що генерують процентні доходи. Для цілей розрахунку доходи та витрати приводяться до річного виміру. До активів, що генерують процентні доходи, належать як кредитні операції, так й інвестиції у цінні папери уряду та НБУ. Розрахована таким чином NIM відображає усереднену дохідність основних активних операцій банку. Нині усереднений NIM* становить 5.5%, знизившись від початку року на 0.8 в. п.

Графік В.8.1. Декомпозиція чистої процентної маржі (NIM)* банків України

* Плинна за три останні місяці. Розраховано як співвідношення процентних витрат та доходів до середнього обсягу чистих процентних активів. Адміністративні витрати враховано в частині, пропорційній співвідношенню чистого процентного та чистого комісійного доходів за мінусом відрахувань у ФГВФО. Відрахування до резервів включають резерви під кредитний ризик та боргові цінні папери, усереднені за 12 останніх місяців. Прибуток оцінено за залишковим принципом. У банках, платоспроможних на звітну дату.

Джерело: НБУ.

Вартість фондування від початку року знизилася на близько 2 в. п. Цьому сприяли зниження як гривневих, так і валютних депозитних ставок. Фінансування процентних активів нині становить для банків у середньому 3.8% річних. Це історично найнижчий показник, а тому подальше його скорочення мало ймовірно.

Різниця між NIM та витратами на забезпечення діяльності й покриття ризиків вважається прибутком, що генерує цей сегмент. Усі витрати зіставлено з обсягом чистих процентних активів та виражено у відсоткових пунктах. Адміністративні витрати банків ураховано в частині, що відповідає частці чистого процентного доходу в чистому операційному доході. Припускається, що загальні та адміністративні витрати банку розподіляються між бізнес-лініями пропорційно операційному доходу, що вони створюють. Витрати на відрахування до ФГВФО виділено окремо та враховано повною мірою. Витрати, пов'язані з погіршенням якості кредитного портфеля, представлено відповідними відрахуваннями до резервів. Додатково враховано втрати банку від зберігання частини коштів обов'язкових резервів на кореспондентських рахунках.

Адміністративні витрати займають близько 2.7 в. п. у процентній маржі та найбільше впливають на розрахункову прибутковість. Їх обсяг тривалий час не змінюється, а частка у NIM зростає. Тож є значний потенціал для підвищення дохідності активних операцій через оптимізацію адміністративних витрат. Водночас відрахування до ФГВФО та втрати від утримання коштів обов'язкових резервів мають несуттєвий вплив.

Відрахування до резервів під кредитний ризик у 2019 році сягнули мінімальних рівнів, витрати на них становили всього 1 в. п. у NIM. Зі зростанням кредитного ризику у 2020 році резерви незначно підвищилися. Найближчим часом ця складова може зрости та тиснути на прибутковість. Ураховуючи загальний рівень кредитного ризику, потенціал зниження витрат на резервування незначний.

Різниця між процентною маржею та понесеними витратами забезпечує прибутковість банків. Протягом останніх двох років у розпорядженні банків залишається 1–2 в. п. NIM. Подальше зниження кредитних ставок створить додаткові стимули для банків збільшувати ефективність, щоб не допустити скорочення маржі..

3.6. Ризик доларизації

У 2020 році валютний ризик не реалізувався, а повільна дедоларизація продовжувалася попри розгортання кризи. Поступово змінилися й переваги вкладників, які незважаючи на зниження дохідності гривневих депозитів та найнижчий в історії диференціал ставок між гривневими та валютними вкладами надають перевагу заощадженням у гривні. Помітно звужуються і напрями використання банками валютних коштів – попит на кредити в іноземній валюті знизився, а дохідність валютних ОВДП рекордно низька. Тож зростає дисбаланс між часткою валютного фондування та можливостями розміщення цих коштів. Тому банки матимуть стимули до подальшої дедоларизації балансів. У разі збереження сприятливих макроекономічних умов частка гривні в активах та зобов'язання зростатиме.

Графік 3.6.1. Доларизація банківського сектору

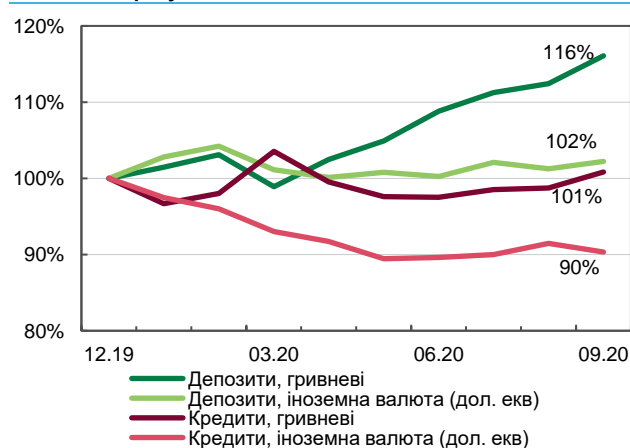
Джерело: ДССУ, НБУ.

Графік 3.6.2. Доларизація кредитів та депозитів станом на 1 жовтня 2020 року

Джерело: ЄЦБ, НБУ, ЦБ країн.

Графік 3.6.3. Зміна депозитів та кредитів у розрізі валют, 1 січня 2020 року = 100%

Джерело: НБУ.

Доларизація банківської системи повільно знижується, але залишається системним ризиком

Рівень доларизації балансів банків тривалий час залишається близьким до 40%, це щонайменше вдвічі вище за природний рівень для України²¹. Водночас коронакриза не вплинула негативно на цей показник, адже вперше в історії криза не супроводжується неконтрольованою девальвацією гривні. Від початку пандемії коронавірусу курс національної валюти помірно коливався під впливом ринкових чинників та загалом за дев'ять місяців знизився на 12% відносно долара. Тому на відміну від попередніх кризових епізодів банки не зазнали суттєвих збитків через значну доларизацію балансу. Більше того, відносна стабільність курсу дала змогу уникнути статистичного ефекту зростання доларизації портфеля. Раніше цей показник різко змінювався через переоцінку активів та зобов'язань за курсом.

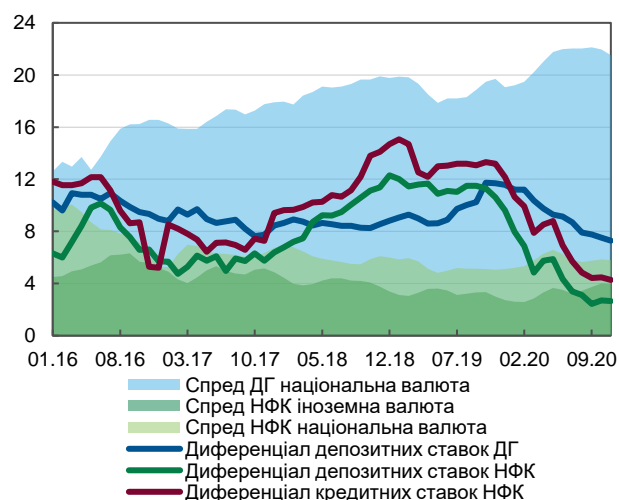
Фінустанови загалом підійшли до цієї кризи стійкішими до ймовірних шоків на валютному ринку, які так і не матеріалізувалися. Зокрема, вони переважно мають збалансовані валютні позиції, працюють в умовах консервативних пруденційних обмежень, ринковий ризик, зумовлений відкритими валютними позиціями, покритий капіталом. До того ж низка банків все ж знизила частку валютної складової останніми роками, і цей тренд триватиме. Цьому сприятиме фундаментальна зміна поведінки вкладників. Попри суттєве зниження дохідності гривневих депозитів та рекордно низький диференціал між ставками за гривневими та валютними депозитами вони і надалі надають перевагу гривневим вкладам. Для цього є передумови на макрорівні. Зокрема, інфляція залишається низькою та контрольованою, виважена макропруденційна політика сприяє стійкості фінансової системи, на ринку виникають ефективні інструменти хеджування валютних ризиків.

Звуження напрямів інвестування валютних коштів сприятиме дедоларизації

Із загальним зниженням гривневих процентних ставок та ризиків різкої девальвації, гривневі кредити стають привабливішими для позичальників. Попит бізнесу на гривневі ресурси зростає значно швидше ніж на валютні. А кредитування фізичних осіб в іноземній валюті заборонено з 2009 року. Тож відбулася фундаментальна зміна преференцій на валюту кредитування, на яку банки

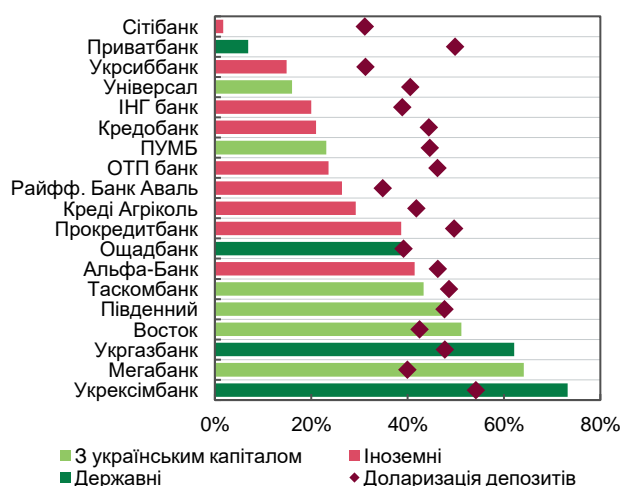
²¹ Khvedchuk, K., Sinichenko, V., Topf, B. (2019). [Estimating a Natural Level of Financial Dollarization in Ukraine](#). Visnyk of the National Bank of Ukraine, 247, 38-44.

Графік 3.6.4. Спреди* між ставками за новими кредитами та депозитами та диференціали ставок у гривні та іноземній валюті, в. п.

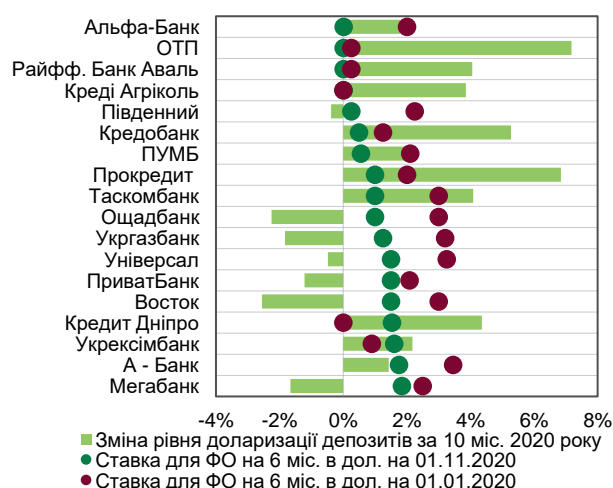
* Плинна середня за останні три місяці.
ДГ – домашні господарства, НФК – нефінансові корпорації.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.5. Рівень доларизації чистого кредитного портфеля у розрізі банків* станом на 1 листопада 2020 року

* ТОП-20 банків, крім російських.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.6. Депозитні процентні ставки банків*

* ТОП-20 банків, крім російських, що залучають депозити ФО.
Джерело: НБУ, сайти банків.

мають реагувати. Коронакриза лише підсилила цей тренд. З початком карантину валютний кредитний портфель скоротився на 8%. Банки також ужорсточували вимоги до позичальників, рідше погоджували заявки на валютні позики.

Крім того, процентні спреди за валютними кредитами тривалий час були нижчими ніж за гривневими. Тож на валютному кредитуванні банки в середньому заробляють менше. Тривалий час привабливою альтернативою інвестування коштів залишались ОВДП в іноземній валюті. Але дохідність цих цінних паперів також знизилася до історичних мінімумів. Тож співвідношення ризику та дохідності за валютними активами суттєво зросло для банків за останні роки. Обмеженість напрямів використання валютних коштів змушує банки тримати значну їх частину на кореспондентських рахунках за кордоном, не отримуючи ніякого доходу.

Щоб мінімізувати диспропорції в балансах, банки знеохочують позичальників до валютних вкладів

Дисбаланси обсягів депозитів та кредитів в іноземній валюті найбільше притаманні іноземним банкам. Тому подекуди вони знеохочують нові вкладення, установлюючи нульові ставки. Навіть попри це валютне фондування в них залишається сталим або зростає, адже в умовах низьких ставок єдине міркування клієнтів – надійність банку. Дещо інша ситуація з низкою банків з українським капіталом. Вони пропонують вищі ставки за валютними депозитами, проте обсяги валютного фондування у багатьох із них знижуються. Разом з тим значна частина їхніх кредитів досі у валюті.

На ефективну вартість валютних депозитів значно впливає ще й висока норма обов'язкового резервування. Для валютних коштів вона становить 10% порівняно з нульовою для гривневих. Залучивши валютні зобов'язання, банки повинні утримувати гривневий еквівалент десятої частини залученої суми на кореспондентському рахунку в НБУ. Тож для деяких фінустанов витрати за депозитами іноді перевищують доходи від інвестування.

Банки мають оптимізувати процентну політику та стратегію залучення фондування

Фінустанови повинні переконатися, що обсяги залучених коштів у валюті зів'язані з доступними напрямками їх розміщення. Важливо враховувати також майбутні регуляторні зміни, зокрема, установлення ваг ризику для валютних ОВДП. Якщо можливості інвестування коштів обмежені, то варто скоригувати ставки залучень.

Загалом збереження макрофінансової стабільності та зміна преференцій вкладників та позичальників сприятимуть подальшій природній дедоларизації балансів банків. Отже, застосування додаткових макропруденційних обмежень нині не є необхідним. Водночас наявні обмеження, зокрема підвищена норма обов'язкового резервування за окремими зобов'язаннями в іноземній валюті, зберігатимуться.

3.7. Зміни регуляторного середовища

У другому півріччі 2020 року ухвалено закони, спрямовані на повноцінний розвиток ринків капіталу та захист споживачів мікрокредитів. Водночас продовження мораторію на стягнення майна за валютною іпотекою відклало процес врегулювання такої проблемної заборгованості та стримає відновлення іпотечного кредитування наступного року. НБУ оновив план упровадження нових регуляторних вимог для банків та розпочав розроблення та впровадження нових регуляторних норм для учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Урегульовано функціонування ринків капіталу та розбудову їхньої інфраструктури

У серпні 2020 року набрав чинності закон щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів (№ 738-IX), який фундаментально врегулює роботу ринку цінних паперів та похідних фінансових інструментів. Запроваджено нові види цінних паперів – депозитні сертифікати банку, зелені облігації, опціонні сертифікати, депозитарні розписки тощо. Закон змінює правила роботи фондового та товарного ринків і сприяє розширенню спектра фінансових послуг, розвитку ринку корпоративних облігацій, створенню умов для забезпечення ефективного захисту прав власників облігацій.

Посилено захист споживачів мікрокредитів

У вересні 2020 року ВРУ ухвалено закон (№ 891-IX), який розширює коло кредитів, на які поширюється дія закону “Про споживче кредитування”. Після набрання чинності від початку 2021 року споживчими також вважатимуться кредити на строк до одного місяця та кредити, що не перевищують однієї мінімальної заробітної плати. Раніше дія закону на них не поширювалася. За такими договорами сума штрафів та пені за порушення споживачем своїх зобов'язань обмежується подвійною сумою отриманого кредиту. Закон забороняє кредиторі підвищувати проценту ставку та врегулює передавання інформації про такі кредити до Бюро кредитних історій.

Продовжено мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті

Законом № 895-IX продовжено мораторій на примусове стягнення майна за валютною іпотекою, а також на переуступку прав вимоги за такими кредитами до 21 квітня 2021 року. Це стримуватиме розгортання іпотечного кредитування.

Уведено в дію вимоги до розкриття банками інформації про послуги та їх вартість

З 01 вересня 2020 року банки повинні надавати повну інформацію про споживчі кредити та депозити для громадян на своїх вебсайтах у єдиному уніфікованому форматі. Насамперед банки зобов'язані вказувати реальну річну ставку за кредитом, у тому числі вартість додаткових послуг (страхової компанії, державного реєстратора, нотаріуса, оцінювача), якщо вони є обов'язковими в банку; строк послуги; орієнтовну загальну вартість кредиту та періодичність його погашення; попередження про можливі наслідки у

випадку прострочення виплат за кредитом; умови дострокового зняття грошей із депозиту та інші.

Впроваджено єдину процедуру наглядових перевірок та оцінки SREP

Із жовтня 2020 року НБУ застосовує єдину процедуру й методологію процесу наглядових перевірок та оцінки – SREP (Supervisory Review and Evaluation Process). Оцінка діяльності банків за рейтинговою системою CAMELSO надалі не здійснюватиметься. Методологія SREP, у якій враховано й компоненти оцінки за системою CAMELSO, базується на оцінці ризиків з урахуванням аналізу поточного стану банку, його стратегії, бізнес-моделі та планів розвитку. Оцінка проводиться щорічно станом на 01 січня, проте наглядовий процес є безперервним.

Спрощено процедури ліцензування та погодження керівників банків

НБУ в серпні 2020 року спростив процедури погодження керівників банків, їх статутів та запровадив процедуру перегляду рішень про визнання особи власником істотної участі. Зокрема, розширено перелік підстав для проведення кваліфікаційною комісією НБУ співбесіди з керівником банку під час його погодження. Тепер співбесіда в обов'язковому порядку проводитиметься з будь-яким керівником банку, якщо:

- бізнес-модель та/або рівень організації корпоративного управління та внутрішнього контролю банку оцінені як такі, що створюють високий рівень ризику для життєздатності банку;
- керівник ніколи раніше не погоджувався регулятором або не погоджувався протягом останніх п'яти років;
- банк є системно важливим.

Оновлено нормативну базу про застосування заходів впливу

НБУ в жовтні 2020 року імплементував нові вимоги законодавства України та приписи міжнародних стандартів з питань фінансового моніторингу. Прийняті зміни передбачають:

- поступовий перехід від практики застосування інструменту “ризикова діяльність у сфері фінансового моніторингу” до оцінки належності системи управління ризиками. Зокрема, встановлено лише одну ознаку ризикової діяльності з питань фінмоніторингу – нездійснення банком достатніх заходів для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- можливість укладати письмову угоду в разі порушення банком законодавства з питань фінмоніторингу. Відтепер обов'язковою умовою укладення будь-якої

письмової угоди з банком є грошове зобов'язання. Мінімальна сума грошового зобов'язання банку становитиме 1 тис. неоподатованих мінімумів доходів громадян, для угоди з питань фінмоніторингу – 25% від розрахункової суми штрафу, якщо розрахункова сума штрафу становитиме 2 млн грн і більше;

- перегляд розміру штрафів за порушення банком законодавства з питань фінмоніторингу, а також видів таких порушень.

Уведено в дію новий порядок фінмоніторингу небанківськими установами

Новий порядок у сфері фінансового моніторингу (Постанова № 107) ураховує особливості небанківського фінсектору. Так, окремі вимоги до небанківських установ є спрощеними порівняно з банками, зокрема:

- більшості установ рекомендовано мати систему автоматизації процесів із фінмоніторингу, проте обов'язковою вона є лише для платіжних систем, які здійснюють перекази коштів у режимі онлайн;
- оцінка ризику клієнтів відбувається спрощено, у тому числі установам надано можливість оцінювати ризик клієнтів на груповій основі;
- встановлено особливі заходи з належної перевірки клієнтів та вигодоодержувачів для страхових компаній із застосуванням ризик-орієнтованого підходу;
- небанківські установи не погоджують із НБУ кандидатуру відповідального працівника за фінмоніторинг. Йому дозволяється суміщення та сумісництво за посадою.

Передбачено також порядок дистанційної ідентифікації та верифікації клієнтів. Повноцінними моделями верифікації є: використання BankID НБУ, кваліфікованого електронного підпису, сеансу відеотрансляції, а також верифікація за допомогою ресурсу державних онлайн-послуг “ДІЯ”.

Удосконалено регулювання ринку електронних грошей

Нові правила передбачають необхідність ідентифікації користувачів електронних грошей; встановлення нових лімітів для операцій з електронними грошима; посилення вимог до банків-емітентів електронних грошей контролювати діяльність комерційних агентів; підвищення рівня захисту прав користувачів електронних грошей. Для ідентифікованих та верифікованих у повному обсязі користувачів електронних гаманців НБУ скасував встановлені раніше обмеження сум електронних грошей, на які можуть здійснюватися розрахунки та перекази. На поповнюваному електронному гаманці може зберігатися максимальна сума в розмірі 400 000 грн; на непоповнюваному – 5 000 грн. Зміни є чинними з 15 вересня 2020 року. Банки мають шість місяців, щоб привести свою діяльність у відповідність до нових вимог.

Удосконалено управління операційним ризиком об'єктами платіжної інфраструктури

НБУ розробив методичні рекомендації з управління операційним ризиком та забезпечення зберігання

інформації про клієнтів об'єктами платіжної інфраструктури. Рекомендації враховують сучасні підходи до забезпечення кіберстійкості інфраструктури фінансового ринку та передбачають регламентованість процедур, спрямованих на виявлення загроз, зменшення їх впливу та оперативне відновлення діяльності.

Оновлено Стратегію макропруденційної політики

З урахуванням поточних макроекономічних умов та з огляду на “спліт” НБУ переглянув ризики для фінансової стабільності, оновив плани запровадження та застосування макропруденційних інструментів. Зокрема, до фокусу макропруденційної політики включено ризики небанківського фінансового сектору. Установлено, що небанківські фінустанови нині не мають системних ризиків з огляду на низький рівень зв'язків з іншими фінансовими та нефінансовими установами та відносно невеликий розмір.

Визначено методик оцінки муніципальних облігацій як можливої застави за кредитами рефінансування

НБУ в серпні 2020 року затвердив підхід до визначення справедливої вартості муніципальних облігацій, які можуть бути включені до пулу застав за кредитами рефінансування. Оцінка таких цінних паперів здійснюватиметься з урахуванням властивого їм кредитного ризику, який відповідає жорстким обмеженням, встановленим Бюджетним кодексом України. Включення цих облігацій до пулу застав сприятиме розширенню інструментарію банків з регулювання власної ліквідності, а також розвитку регіональних інфраструктурних проєктів та ринку цінних паперів загалом.

Розширено перелік прийнятної застави за кредитами для екстреної підтримки ліквідності

Відтепер заставою за ЕІА можуть виступати майнові права за кредитними договорами з юридичними особами не тільки в гривні, а й в іноземній валюті – доларах США та євро – з пониженими коригуючими коефіцієнтами; до переліку прийнятної застави також включені майнові права за кредитними договорами з юридичними особами п'ятого класу (раніше – не нижче четвертого).

Унесено зміни до порядку вирахування вартості непрофільних активів з капіталу банків

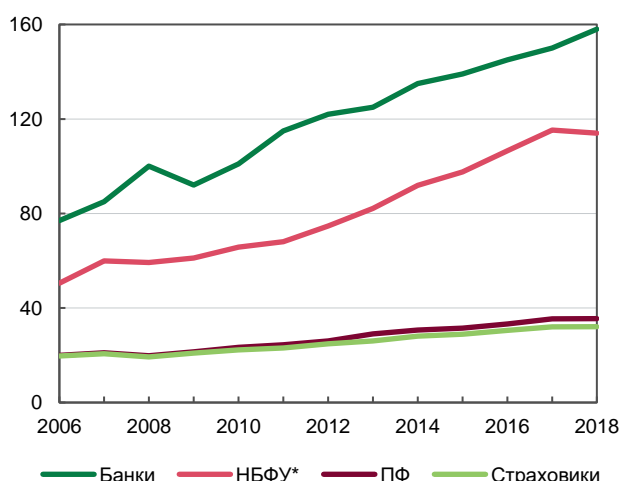
3 січня 2021 року банки мають зменшувати капітал на 25% вартості непрофільних активів, що тривалий час зберігаються на їхніх балансах. Йдеться переважно про об'єкти житлової та комерційної нерухомості, які банки стягнули як заставне майно за кредитами. З огляду на несприятливий вплив коронакризи на ринок нерухомості, НБУ продовжив з одного до трьох років період утримання майна на балансі без вирахування з капіталу. Адже банки не мали змоги реалізувати отримані нещодавно активи до початку кризи. Після 2022 року фінустанови повернуться до нормального графіка вирахування вартості непрофільних активів: для житлової нерухомості – через два роки, для інших активів – через один рік.

Частина 4. Умови та ризики небанківського сектору

4.1. Системні ризики небанківського фінансового сектору

Небанківські фінансові установи нинішнього року отримали нових регуляторів, відтепер ними опікуватимуться НБУ та НКЦПФР. Обидва надалі здійснюватимуть мікропруденційний нагляд, який повинен забезпечити стійкість та прозорість кожної фінансової установи. В той же час НБУ має мандат на сприяння фінансовій стабільності, тож проаналізував наявність системних ризиків у цьому сегменті. Нині через невеликі розміри, низьку взаємопов'язаність між собою та із банками, а також через особливості бізнес-моделей небанківські фінансові установи не створюють системних ризиків. Проте НБУ й надалі моніторитиме розвиток сектору та за потреби застосовуватиме макропруденційні інструменти, щоб убезпечити фінансову систему від накопичення та реалізації системних ризиків.

Графік 4.1.1. Загальні активи світової фінансової системи, трлн дол.

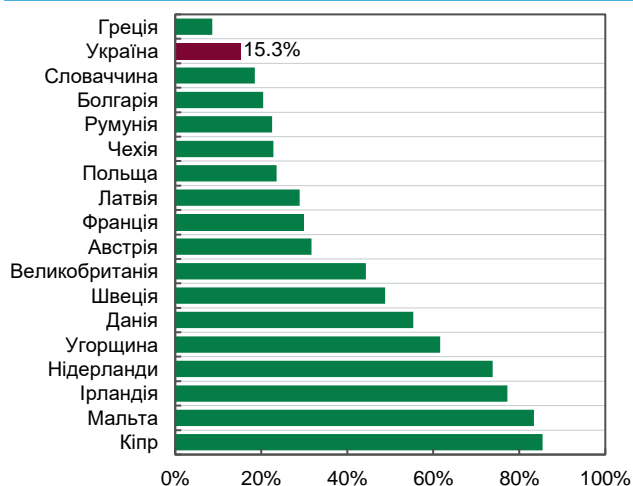
* Усі небанківські фінансові установи, крім страховиків та пенсійних фондів. ПФ – недержавні пенсійні фонди.

Джерело: Financial Stability Board.

Небанківський фінансовий сектор активно розвивається в усьому світі

Традиційно у фінансовому секторі основними посередниками були банки. Втім розвиток технологій, дерегуляція і глобалізація посилювали конкуренцію та сприяли виходу на ринок і зростанню небанківських фінансових установ (НБФУ), особливо у розвинутих країнах. Їх вагомою конкурентною перевагою є значна регуляторна гнучкість: на відміну від “зарегульованих” банків, вони працюють переважно без жорстких вимог. При цьому їхні операції були тісно пов'язані з банківськими, а між гравцями виникали суттєві взаємозв'язки. Тож ризики, що накопичувалися на балансах одних установ, поширювалися на інші та набували характеру системних. Саме суттєва взаємопов'язаність фінансових установ та недостатня регуляторна увага призвели до значних збитків для фінансового сектору під час кризи 2008 року. Після неї мікропруденційні регуляторні вимоги до НБФУ та вимоги до належної ринкової поведінки (market conduct) загалом посилювалися. Крім того, особлива увага регуляторів відтоді прикута до поняття системного ризику.

Графік 4.1.2. Небанківський фінансовий сектор* у країнах Європи станом на 1 липня 2020 року

* Розраховано як частка від загальних активів фінансової системи. Загальні активи включають активи центральних банків, депозитних корпорацій та інших фінансових посередників.

Джерело: Eurostat, НБУ.

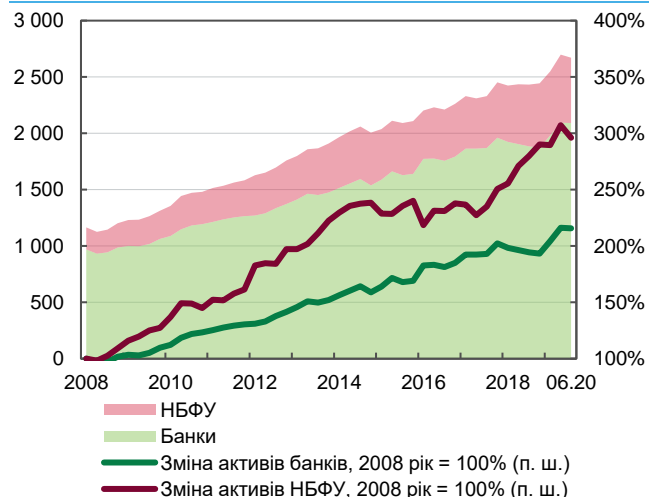
Системний ризик означає можливість такого ураження всієї або частини фінансової системи, що загрожуватиме її повноцінній роботі. З огляду на досвід 2008 року стає зрозуміло, що НБФУ також можуть відігравати певну роль у виникненні системних ризиків. Цьому передують суттєве зростання їхньої частки в системі, часто замаскованої позабалансовими операціями, взаємозв'язків з іншими фінансовими установами та м'якші регуляторні вимоги. З огляду на це Європейська рада з системних ризиків рекомендує застосовувати макропруденційні інструменти до окремих НБФУ, визнаючи їхній значний вплив на фінансову стабільність²².

Регулювання НБФУ донедавна було недостатньо ефективним

В Україні НБФУ також тривалий час працювали без пильної уваги колишнього регулятора – Нацкомфінпослуг. Порівняна м'якість та застарілість регулювання і нагляду призвели до накопичення ризиків, зниження прозорості сектору, подекуди – до використання НБФУ для перерозподілу коштів у межах бізнесових груп та уникнення оподаткування. Реформа з умовною назвою “спліт”, що полягала в перерозподілі функцій

²² [Macprudential policy beyond banking: an ESRB strategy paper July 2016.](#)

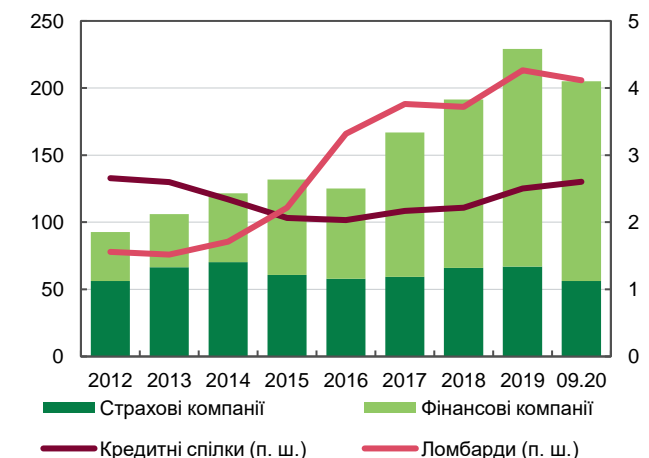
Графік 4.1.3. Активи* фінансового сектору України, млрд грн

* За даними квартальних фінансових рахунків.

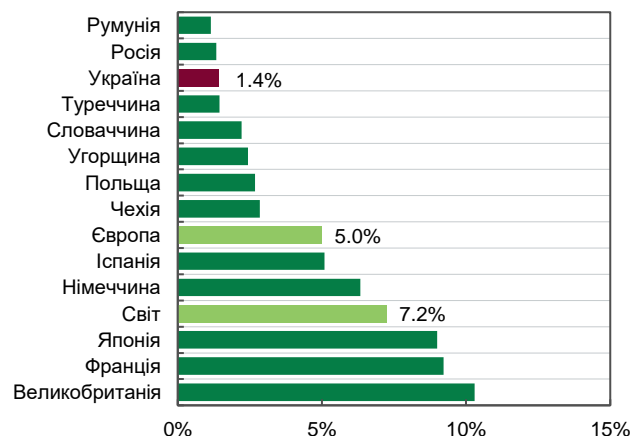
Джерело: НБУ.

Графік 4.1.4 Активи небанківських фінансових установ під регуляцією НБУ, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 4.1.5. Рівень проникнення страхування у 2019 році, % до ВВП

Джерело: Swiss Re, Statista.

Нацкомфінпослуг між двома іншими регуляторами, покликана підвищити прозорість сектору, усунути можливості регуляторного арбітражу та створити систему пропорційного регулювання небанківського ринку. Відтепер НБУ регулює фінансові компанії, страховиків, кредитні спілки та ломбарди, НКЦПФР – пенсійні фонди, фонди фінансування будівництва та інститути спільного інвестування.

Активи НБФУ незначні для системного впливу

Розмір – не визначальна, однак досить важлива передумова виникнення системного ризику в сегменті. Частка НБФУ в активах українського фінансового сектору історично не перевищувала 25%, а останнім часом знизилася через нижчі темпи зростання, ніж у банків. Найвищим приріст активів НБФУ був у 2010–2012 роках, досягаючи подекуди 25% у річному вимірі. Під час кризових періодів він, природно, сповільнюється.

Значні обсяги активів НБФУ концентрують інститути спільного інвестування (ІСІ). Але, на відміну від світової практики, де ІСІ фінансують реальний сектор, українські аналоги переважно перерозподіляють грошові потоки для оптимізації податкового навантаження та інших цілей, відмінних від фінансового посередництва. Стрімке їхнє зростання з 2008 року зумовлене податковими пільгами. Обмежену роль ІСІ підтверджує низька частка фінансових інструментів і висока частка – понад 60% – дебіторської заборгованості в їхніх активах.

Серед компаній, піднаглядних НБУ, найбільший обсяг активів мають фінансові компанії. Сукупно на них припадає близько 4% активів фінансової системи. Значну частку їхніх активів становлять кредити, надані юридичним особам, що може свідчити про активну підтримку фінкомпаніями внутрішньогрупових операцій. А у борзі домогосподарств вони формують менше десятої частини. Тож їхня роль у фінансуванні економіки помірна.

Другий найбільший сегмент – страховий. Кількість страховиків та обсяги їхніх активів останнім часом скорочуються. З ринку йдуть переважно компанії, що не працювали з населенням. Багато з них займалися виключно внутрішнім перестраховуванням. Проникнення страхових послуг низьке, обсяги страхових премій у 2019 році становлять усього 1.4% ВВП, з них лише 0.14% – премії зі страхування життя. Це відрізняє Україну від більшості європейських країн, де ці показники в рази вищі.

Інші НБФУ мають менше 1% активів фінансового сектору. Тож загалом невеликі розміри небанківського фінансового сектору та обмежене проникнення послуг свідчать про відсутність у ньому ризиків, які можна було б визначити як системні.

Низька взаємопов’язаність небанківських установ також знижує системні ризики

Одним із ключових чинників системного ризику є значна взаємопов’язаність фінансових установ. Проте це нині не

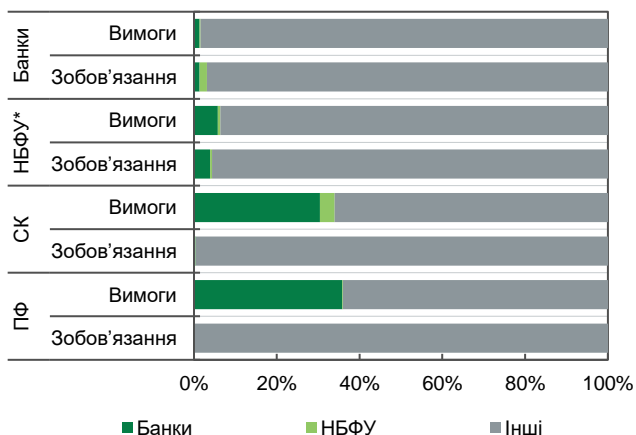
Графік 4.1.6. Взаємозв'язок НБФУ* з банками, % до фінансових активів НБФУ

* Небанківські фінансові установи під регуляцією НБУ та НКЦПФР (за даними квартальних фінансових рахунків).

Джерело: НБУ.

Графік 4.1.7. Взаємозв'язки банківського та небанківського секторів на 01.07.2020

* Усі небанківські фінансові установи. ПФ – недержавні пенсійні фонди, СК – страховики.

Джерело: НБУ.

Таблиця 5. Наявні макропруденційні інструменти, що можуть застосовуватися до фінансових установ

Інструмент	Банки	Кредитні спілки	Фін-компанії	Страховики
Буфери капіталу: контриклічний консервації системної важливості системного ризику	■	■		
Вимоги до ліквідності	■	■		
Вимоги до активів	■	■		
Обмеження для позичальників (LTV, DSTI)	■	■		
Плани відновлення	■	■		
Обмеження концентрації	■	■		
Стрес-тестування	■	■		

■ запроваджені або передбачені законодавством
 ■ планується запровадження у подальшому
 ■ можливе запровадження в тривалішій перспективі

Джерело: НБУ.

характерно для українського ринку. Найвищий ступінь зв'язків існує між страховиками та банками, адже страховики зберігають значну частку активів на банківських рахунках. Однак надмірну концентрацію депозитів в одному банку обмежують регуляторні вимоги до диверсифікації таких вкладів. Для банків депозити страховиків несуттєві – усього близько 1% зобов'язань. Рівень пов'язаності банків та страховиків через кредитні продукти, що потребують страхування, також низький.

Непрозора структура власності низки НБФУ не дає змоги достеменно визначити джерела походження їхнього фондування. Проте малоімовірно, що воно надходить від банків через консервативні банківські процедури управління ризиками. Підвищення вимог до розкриття структури власності та фондування НБФУ дадуть змогу чіткіше ідентифікувати канали взаємозв'язків.

Діяльність НБФУ не створює системних ризиків

Небанківські установи менше схильні генерувати системні ризики порівняно з банками, оскільки:

- їхнє фондування здебільшого довше та прогнозованіше. Недепозитні фінансові установи фінансуються переважно за рахунок безстрокового капіталу або ж довгих позикових коштів, а обсяги зобов'язань на вимогу – несуттєві. Тож вони мають нижчі ризики ліквідності, ніж депозитні;
- кореляція між ризиками та із макроумовами нижча. Наприклад, основний ризик страховиків – андерайтинговий, ризик недооцінки збитків від страхового випадку – не пов'язаний із макропоказниками, тож рідко реалізовується одночасно з іншими фінансовими ризиками;
- рідше виконують унікальні критично важливі функції для ринку, тому є взаємозамінними. Зникнення з ринку однієї мікрокредитної установи компенсується наявністю інших. НБФУ нечасто є ключовими кредиторами галузей або ж регіонів. Крім того, одні компанії рідко залежать від стабільності інших, відсутній аналог міжбанківського ринку;
- мають здебільшого низьку концентрацію операцій, а зростання допомагає диверсифікувати ризики.

Тож НБФУ через особливості своєї діяльності, незначні обсяги активів і низьку пов'язаність між собою та із банками нині не несуть системних ризиків. Звісно, із часом ситуація може змінюватися. Тому НБУ постійно оцінюватиме наявність ризиків у небанківському секторі. Якщо виникатимуть загрози для фінансової стабільності, до НБФУ можуть бути застосовані макропруденційні інструменти. Про це йдеться у [Стратегії макропруденційної політики](#) НБУ, яку було оновлено у зв'язку зі "спліт". Принцип їх застосування буде функціональним: використовуватимуться лише інструменти, доцільні з огляду на напрями діяльності фінансових установ. Наприклад, кредитори можуть бути обмежені в можливостях видавати позики фізичним особам, що не мають належного рівня доходів, щоб обслуговувати борг.

Вставка 9. Небанківське кредитування населення під час коронакризи

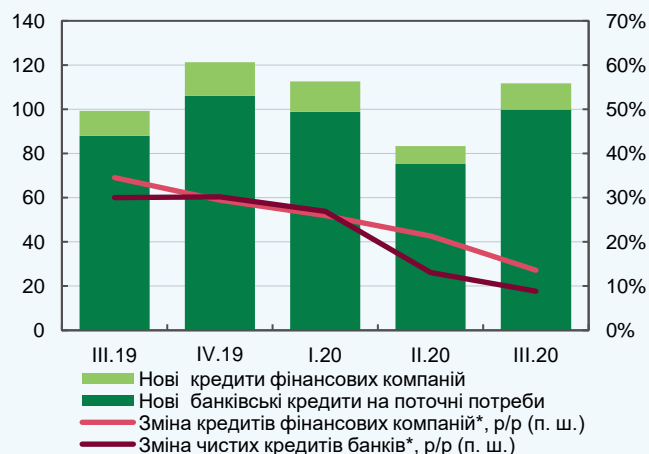
З настанням кризових явищ в економіці та погіршенням платоспроможності боржників посилюються ризики перетікання кредитування з банківського у небанківський сектор. В Україні під час коронакризи цей ризик не реалізувався. Кредитування населення небанківськими фінансовими установами сповільнилося. Оскільки більшість позик є короткостроковими і поступово погашається, то помітно знизився кредитний портфель цього сегмента. Деякі фінансові установи посилювали вимоги до боржників, деякі були обмежені у можливостях працювати під час карантину. Знизився також попит на їхні послуги. Тож частка небанківських установ у кредитах населенню не змінилася.

Темпи зростання роздрібного кредитування в Україні тривалий час були дуже високими. Зростав як банківський, так і небанківський портфелі – темпи в обох сегментах були близькими до 30% р/р на початку 2020 року. Більшість позик короткострокові, тож вони обертаються дуже швидко. Для багатьох фінансових компаній саме операції з кредитування населення – це ключовий напрям діяльності.

Клієнтами фінансових компаній часто є позичальники, які потребують коштів нагально, не мають часу звернутися до банку та готові сплатити більший відсоток. Інший поширений тип клієнтів – особи, чиї кредитні заявки банки відхиляють через погану кредитну історію або низьку платоспроможність. Часто саме у небанківських кредиторів залучають кошти для погашення отриманих раніше позик, у тому числі від банків. Із початком кризи та погіршенням платоспроможності позичальників зростає імовірність перетікання клієнтів між секторами.

Однак, як засвідчили останні місяці, перетікання кредитування між секторами не відбулося. Із початком кризи значно знизився [попит населення на споживчі кредити](#) як банків, так і небанківських фінансових установ. Це підтверджується кількістю пошукових запитів на онлайн-позики. Зниження попиту помітно відобразилося на обсягах кредитування фінансовими компаніями. У II кварталі портфель знизився на 11%, а сума наданих кредитів була майже вдвічі нижчою, ніж у I кварталі. Це падіння навіть значніше, ніж для банків.

Графік В.9.1. Кредитування фізичних осіб, млрд грн

* Зміна на кінець періоду.

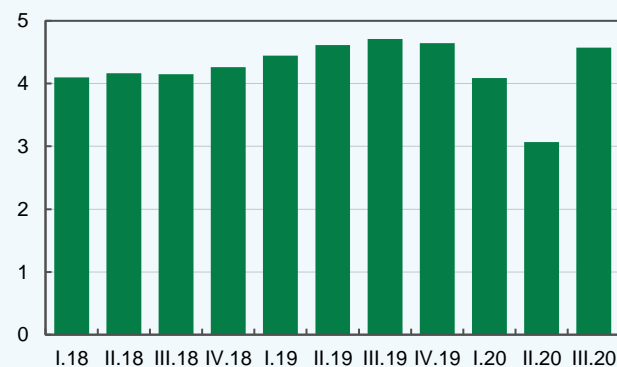
Джерело: НБУ.

Фінансові компанії під час кризи також реагували на зміну макроумов та платоспроможності населення. Деякі

суттєво підвищили вимоги до позичальників. Також в останні роки зростає обізнаність населення про умови небанківських кредитних продуктів, зокрема про їхню високу вартість. Це також частково стримувало населення від надмірного нарощення боргу під час кризи. Тому, за свідченнями учасників ринку, якість кредитного портфеля помітно не погіршилася.

Кредитування населення ломбардами також уповільнилося, відбулося падіння на 12% у I кварталі порівняно з попереднім періодом, яке поглибилось до 25% у II кварталі. Обсяги нових кредитів зросли лише у III кварталі. Кредитні спілки також були неактивними у кредитуванні населення протягом пандемії. Їх значно обмежувала заборона приймати клієнтів у відділеннях, запроваджена на початку карантину. Крім того, на відміну від фінансових компаній, вони не обслуговують клієнтів в онлайн-режимі.

Графік В.9.2. Обсяг наданих ломбардами кредитів, млрд грн

Джерело: НБУ.

Тож під час коронакризи ризик перетікання кредитування населення у небанківський фінансовий сектор не реалізувався. Частка небанківського кредитування у період жорстких карантинних обмежень навіть скоротилася. Це зумовлено зниженням як пропозиції, так і попиту з боку населення. Відновлення небанківського кредитування досить стрімке в більшості учасників ринку. Темпи зростання навіть перевищують банківські. Втім позиції банків на ринку споживчого кредитування зберігатимуться з огляду на значно більший обсяг їх операцій та суттєво вищу платоспроможність банківських клієнтів порівняно з клієнтами небанківських фінансових установ. Крім того, останніми роками конкурентна позиція банків посилюється через зручний сервіс та велику кількість супровідних послуг, що банки надають населенню.

Рекомендації

Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: Національного банку, банків, небанківських фінансових установ та інших регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і фінансовим установам свої рекомендації та оприлюднює власні плани і наміри на найближчий час.

Рекомендації органам державної влади

Забезпечити повноцінне виконання умов співпраці з міжнародними донорами

Із погоджених МВФ 5 млрд дол. у рамках програми стенд-бай Україна наразі змогла отримати лише 2.1 млрд дол. Щоб отримати решту коштів для збереження фінансової стабільності та відновлення сталого економічного зростання після завершення пандемії, наша держава повинна виконати всі взяті зобов'язання в рамках цієї та попередніх програм. Зобов'язання за програмами співпраці зі Світовим банком та ЄС також мають бути виконані в повному обсязі. Крокami у цьому напрямі є подолання конституційної кризи, відновлення реформи судової системи та боротьба з корупцією.

Ухвалити закони, що сприятимуть розвитку фінансового сектору:

зміни до **Закону про банки і банківську діяльність** (№ 4367) для вдосконалення системи корпоративного управління та внутрішнього контролю в банках, подальшої гармонізації вимог до капіталу з нормами європейського законодавства, уключаючи зміну структури капіталу. Крім того, законопроектом уточнюються окремі норми в частині консолідованого нагляду за банківськими групами, ліцензування банків, погодження набуття істотної участі в банках та вимог до структури власності банків;

про платіжні послуги (№ 4364) для осучаснення регулювання діяльності українського ринку платежів та переказу коштів і сформування правової основи для інтеграції українського платіжного ринку з європейським.

Оновити законодавство з регулювання небанківського фінансового ринку

НБУ фіналізує законопроекти “Про фінансові послуги та фінансові компанії”, “Про страхування” та “Про кредитні спілки”. Вони покликані забезпечити належну фінансову стійкість установ, прозору структуру власності, ризик-орієнтований підхід до нагляду, спрощення ліцензування, запровадити стандарти корпоративного управління з урахуванням розміру установи, а також запровадити концепцію “ринкової поведінки”.

Вирішити питання платоспроможності ФГВФО

Рада з фінансової стабільності у вересні схвалила механізм реструктуризації боргів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), яка повинна відновити його платоспроможність та стійкість системи гарантування вкладів. Рада рекомендувала конвертацію поточних зобов'язань ФГВФО перед урядом та майбутніх процентних платежів в умовні зобов'язання. Передбачається також приєднання Ощадбанку до системи гарантування вкладів. Із урахуванням визначених часових рамок (зокрема реструктуризація – до кінця 2021 року) варто активізувати зусилля з реалізації плану.

Посилити регулювання первинного ринку нерухомості

Схеми фінансування на первинному ринку залишаються складними та заплутаними, сам ринок – у край непрозорим, а вимог до репутації забудовників досі практично немає. Права інвесторів постійно порушуються: строки введення в експлуатацію переносяться, а проекти – заморожуються. Ці фактори призвели до того, що лише 13% іпотечних кредитів надається на купівлю нерухомості на первинному ринку. Слід якомога швидше завершити реформування ДАБІ та впорядкувати систему контролю за будівництвом, інакше перешкоди для отримання дозвільної документації та введення житла знизять його пропозицію на ринку вже з наступного року. У звіті про фінансову стабільність за грудень 2019 року НБУ надавав рекомендації збільшити прозорість первинного ринку нерухомості та посилити захист прав інвесторів.

Відновлення іпотеки в Україні блокує також низка інших проблемних питань, зокрема, довга тривалість і неефективність процедур стягнення застави, труднощі з реєстрацією іпотеки для сімей із неповнолітніми дітьми, обмежений доступ до інформації про ринок нерухомості, продовження мораторію на стягнення майна за валютною іпотекою.

Створити передумови для обігу сільськогосподарських земель та банківського кредитування під заставу землі

Відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення з наступного року потребує масштабної підготовчої роботи. Бажаним є створення спеціалізованого фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві. Надання фондом гарантій за кредитами малих і середніх агровиробників зменшуватиме ризики банків та спростить кредитування фермерів для придбання землі та фінансування виробництва.

Рекомендації банкам

Багато з рекомендацій банкам, наданих у попередніх звітах про фінансову стабільність, досі залишаються актуальними: активна робота з непрацюючими кредитами, консервативна оцінка кредитного ризику за кредитами, зниження доларизації балансів, активне залучення й утримання більш стійких довгострокових ресурсів, збереження стандартів кредитування та контроль рівня концентрації корпоративних позичальників.

Підготуватися до запровадження нових вимог до капіталу

У другій половині 2021 року відбудеться підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів та розпочнеться імплементація процесу оцінки банками достатності внутрішнього капіталу і внутрішньої ліквідності (ICAAP/ILAAP). З початку 2022 року будуть запроваджені мінімальні вимоги до покриття капіталом операційного та ринкового ризиків. Додатково буде визначено строки активації буфера консервації капіталу та буфера системної важливості. Попередні оцінки свідчать, що виконання нових вимог не створює викликів для більшості банків. Водночас банкам варто консервативно підійти до управління наявним капіталом, зокрема утриматися від виплати дивідендів, щоб підготуватися до запровадження нових вимог. Крім того, банкам необхідно підготувати плани відновлення діяльності, які будуть містити реалістичні заходи з оздоровлення фінустанови в разі суттєвого погіршення її фінансового стану або настання стресової ситуації, і подати їх до 1 березня 2021 року.

Упровадити розрахунок та дотримуватися нового нормативу ліквідності

З 1 квітня 2021 запроваджується NSFR як норматив на рівні 80% з поетапним підвищенням до 100% у квітні 2022 року. Впровадження цього нормативу спершу було заплановано на початок 2021 року, проте у зв'язку з підвищеним операційним навантаженням на банки через пандемію відтерміноване на квартал. Банки вже проводять розрахунок NSFR у тестовому режимі із серпня 2020 року.

Знижувати обсяг портфеля непрацюючих активів

Зусилля зі скорочення непрацюючих кредитів (NPL) уже принесли відчутні результати. Зокрема, активізували роботу з проблемними кредитами державні банки. Фінустанови повинні надалі докладати зусилля до розчищення своїх балансів, зокрема виконувати стратегії та операційні плани з управління NPL, вчасно реагувати на погіршення фінансового стану боржників.

Рекомендації небанківським фінансовим установам

НБУ впроваджуватиме пропорційний та ризикоорієнтований підхід до нагляду та регулювання небанківських фінансових установ. Своє бачення НБУ відобразив у відповідних Білих книгах для [страхових компаній](#), [кредитних спілок](#), [фінансових компаній](#), [факторингу](#), [ломбардів](#) та [фінансового лізингу](#). У кількох із цих сегментів НБУ планує фундаментально змінити принципи регулювання. Проте на перших етапах небанківським фінансовим установам варто сконцентруватися на кількох напрямках:

- забезпечення прозорості структури власності;
- підвищення якості фінансової та статистичної звітності;
- виконання вимог до фінансового моніторингу;
- посилення якості корпоративного управління та системи внутрішнього контролю;

- страховикам – на забезпеченні належної якості активів та повному виконанні вимог до платоспроможності;
- кредитним спілкам – на належному резервуванні проблемних кредитів та підвищенні операційної ефективності.

Плани та наміри Національного банку

Продовжити гармонізацію банківського регулювання з європейським законодавством у сфері забезпечення достатнього рівня капіталу та ліквідності

- У першому півріччі 2021 року – визначення нових строків активації буфера консервації капіталу та буфера системної важливості. Запровадження вимог формувати ці буфери капіталу було тимчасово зупинене в березні через розгортання коронакризи.
- Із квітня 2021 року – запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR) на рівні 80% з поступовим його збільшенням на 10 в. п. кожні півроку та доведенням до 100%.
- У другій половині 2021 року – поетапне підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів до 150% порівняно з поточними 100%; початок оцінок достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності (ICAAP/ILAAP) у тестовому режимі.
- Із 1 січня 2022 року – запровадження мінімальних вимог до покриття капіталом операційного та ринкового ризиків, якому передуватиме тестовий період розрахунків.
- Із 2024 року – приведення структури капіталу банків у відповідність до міжнародних стандартів. Будуть запроваджені: трірівнева структура капіталу; нові вимоги до складових капіталу та порядку вирахувань із капіталу; коефіцієнт левериджу, який встановлюватиме вимоги до достатності капіталу залежно від загального обсягу активів; повноцінне запровадження ICAAP/ILAAP.

Оновити регулювання та нагляд у небанківському фінансовому секторі

НБУ уже провів обговорення з ринком низки ключових для сектору законопроектів, робота над якими продовжиться в парламенті. Водночас розробляються ключові підзаконні нормативні акти для здійснення регулювання та нагляду за ринком. Зокрема опрацьовується Положення про інспекційні перевірки небанківських фінустанов, зміни до порядку визначення активів страховика, прийнятних для покриття технічних резервів. Із 1 січня 2021 року розпочнеться оцінка загального фінансового стану страховика. Також планується посилити контроль за дотриманням мінімальних вимог та якістю звітності небанківських фінустанов.

Провести оцінку якості активів (AQR) та стрес-тестування банків

Оцінка якості активів дасть змогу з'ясувати, чи коректно банки відображають стан кредитного портфеля та формують резерви. Важливо, щоб заявлені рівні достатності капіталу банків відображали реальний стан справ і щоб банки належним чином відобразили фактичні та очікувані втрати. Графік упровадження нових вимог до капіталу може коригуватися з урахуванням результатів AQR та стрес-тестування.

Оновити Положення № 351

У 2021 році НБУ планує запровадити нові вимоги до оцінки спеціалізованих кредитів. Підхід до проєктного фінансування буде оновлений, також будуть запроваджені правила оцінки об'єктного фінансування та фінансування нерухомого майна, що генерує дохід. Крім того, буде запропоновано спрощений підхід до оцінки кредитного ризику невеликих за розміром кредитів.

Абревіатури та скорочення

COVID, COVID-19, ковід	Гостра респіраторна хвороба, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2	Постанова №107	Постанова Правління НБУ від 28 липня 2020 року № 107 “Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу”
БЦ	Бізнес центр		Постанова Правління НБУ від 30 липня 2016 року № 351 “Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями”
ВВП	Валовий внутрішній продукт		Первинний ринок нерухомості
ВРУ	Верховна Рада України		Російська Федерація
ДАБІ	Державна архітектурно-будівельна інспекція	Постанова № 351	Сільське господарство
Держбанки	Державні банки		Сполучені Штати Америки
ДКСУ	Державна казначейська служба України	ПРН	Торгово-розважальний центр
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України	РФ	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
e/e	Електроенергія	c/г	Фінансова установа
ЄС	Європейський Союз	США	Фізична особа
ЄЦБ	Європейський центральний банк	ТРЦ	Фізична особа-підприємець
ІСЦ	Індекс споживчих цін	ФГВФО	Федеральна резервна система США
ІФС	Індекс фінансового стресу	Фінустанова	
МВФ	Міжнародний валютний фонд	ФО, Фізособа	
МЗП	Мінімальна заробітна плата	ФОП	
Мінрегіон	Міністерство розвитку громад та територій України	ФРС	
МОП	Міжнародна організація праці		
МСБ	Малий та середній бізнес	AQR	Asset quality review
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності	CIR	Cost-to-income ratio
МФО	Міжнародна фінансова організація	DSTI	Debt service to income ratio
МФУ, Мінфін	Міністерство фінансів України	EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	ICAAP	Internal capital adequacy assessment process
НБУ	Небанківські фінансові установи	ILAAP	Internal liquidity adequacy assessment process
НБУ, Національний банк	Національний банк України	LTV	Loan-to-value
НВ	Національна валюта	NPE/NPL	Non-performing exposure / loan
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики	NSFR	Net stable funding ratio
ОПЕК+	Розширена група країн-виробників нафти	ROE	Return on equity
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції	Solvency	Пакет законодавства ЄС: Директиви Solvency I, II та відповідні регуляції
		UAH/USD	Доларів США за 1 гривню
тис.	тисяча	p/p	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
млн	мільйон		до попереднього кварталу, у квартальному вимірі
млрд	мільярд	кв/кв	до попереднього місяця, у місячному вимірі
грн	гривня	м/м	права шкала
дол.	долар США		
в. п.	відсотковий пункт	п. ш.	
б. п.	базисний пункт		